

DaNS

Časopis za
arhitekturu i
urbanizam

080
Januar
2015.

Tema broja:
**URBANE
REALNOSTI**

www.atcapatin.rs

Apatinski tržišni centar
Tel.: 025.773.354

AQUABOARD (NIDA WAB® - Wet Area Board)

prva gipsana ploča predviđena za ekstremno
vlažne sredine kao i za spoljašnju upotrebu

Jedinstven proizvod u Suvoj gradnji nastao u SINIAT Tehničkom razvojnom centru u Avignon-u u Francuskoj (prethodni naziv LAFARGE GIPS). Zasniva se na kartonskom omotaču od organskih i neorganskih vlakana i gipsanom jezgru sa aditivima od silikonskih ulja otpornim na vodu. Višegodišnje ispitivanje SINIAT AQUABOARD 12,5mm je donelo izuzetno dobre fizičko-mehaničke karakteristike: minimalno upijanje vode <3%, mogućnost lepljena keramike i kamena, jednostavno oblaganje fasadnim premazima, povećana optornost pri požaru, povećana čvrstoća, otpornost na udarce i grebanja, otpornost na hlona isparenja, otpornost na buč itd. Nova gipsana ploča je zadovoljila sve zahteve i višestruko je olakšala izradu vodootpornih zidova i obloga.

Unutrašnja primena: javna kupatila i sanitarne prostorije, bolnice, restoranske kuhinje, perionice, bazeni, saune, wellness i spa centri. Spoljašnja primena na delovima zgrada izloženim atmosferskom uticaju: izrada streha, nadstrešnica i fasadnih opšivanja. Posebno je veliko interesovanje za primenu ovih ploča na ventiliranim ili neventiliranim fasadama i lakim fasadama na metalnom ili drvenom ramu.

Montaža SINIAT AQUABOARD-a je višestruko lakša i jednostavnija u odnosu na cementne ploče: seče se skalpelom i montira na uobičajene CD-CW profile (omogućava značajne uštede u radu) i značajno je lakša (jednostavno rukovanje i racionalna podkonstrukcija).

SINIAT doo

Vojvode Putnika 79, 21208 Sremska Kamenica

Tel: +381 21 210 10 89

Fax: +381 21 210 10 88

www.siniat.rs

LUKSUZNE VINIL PLOČE

ID Inspiration 55-70

Nemački kvalitet, evropski dizajn

Tarkett luksuzne vinil ploče su modularne podne obloge izvanrednog kvaliteta. Prilagodljivi formati, savremeni dezeni i nbrojene mogućnosti dizajna pružaju Vam savršeno iskustvo vrhunskog poda.

Ekološko rešenje, lako održavanje

Luksuzne vinil ploče daju optimalan kvalitet unutrašnjeg vazduha i 100% su podložne reciklaži, a Topdean XP površinski sloj olakšava čišćenje i održavanje, bez potrebe za voskiranje i poliranjem.

Designed in Europe
MADE IN GERMANY

Preko 75.000 kombinacija

www.tarkett.rs

 Tarkett

THE ULTIMATE
FLOORING EXPERIENCE

Sadržaj

JANUAR 2015.

| 007 |

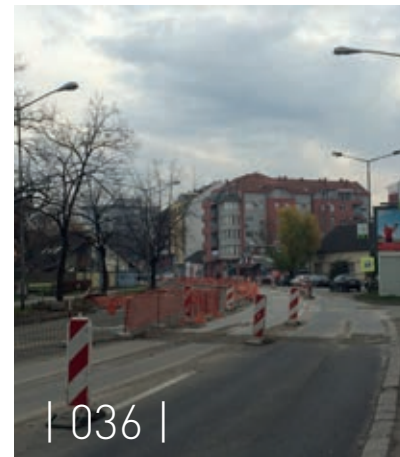
| 013 |

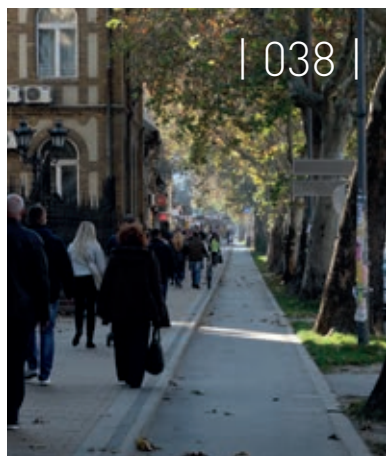
| 016 |

| 030 |

| 036 |

| 038 |

- 005 UVODNIK
- 007 TEMA BROJA: URBANE REALNOSTI / Realnost urbanog sveta
- 008 Zajednički, deljivi grad: Urbanizam koji se pomalja u gradovima Srednje i Istočne Evrope
- 012 Mali urbanizam: Dobro došli kući, na švedski način – Aleksandra Stratimirović
- 015 Novi Sad - zdrav Grad?
- 016 Uticaj društvenih promena na urbanu transformaciju Novog Sada
- 017 Lokalne politike i urbana samouprava u Novom Sadu
- 018 Rodni aspekti urbanizma
- 019 Dizajn za sve. Kako do pristupačnog okruženja
- 020 Urbana realnost javnih prostora za decu
- 022 Poštujmo zelene površine Novog Sada
- 023 Kamenički park - centralni gradski park
- 025 Urbanistička studija transformacije potesa Šumske ulice u Novom Sadu
- 027 Analiza lokacija za postavljanje javnih česmi na teritoriji grada Novog Sada
- 028 Bizarre Love Triangle. The Public Sculptures of Novi Sad
- 030 Problemi zaštite graditeljskog nasleđa
- 032 Bela kamena lađa u Panonskoj ravnici zalag prošlosti za budućnost
- 033 Ranžirna stanica
- 035 Urbane realnosti na Balkanu suočavanje sa problemima saobraćaja
- 036 Novi Sad – realiteti druge decenije 21. veka
- 037 Šetnjom do grebena
- 038 Biciklističke staze u Novom Sadu kratak pregled stanja
- 039 „NS bike“ sistem
- 041 Urbana gerila
- 043 Novi Sad, adrenalinski grad
- 044 Tragovi kreativnog mikrokosmosa - strit art i grafiti
- 045 Urbana realnost Novog Sada na društvenim mrežama
- 046 Arhitektonski događaj odraz urbane realnosti (Prikaz istraživačkog projekta: Dani salona)
- 048 Maketa pešačke zone Novog Sada
- 049 Dobitnici Nagrade Ranko Radović za 2014. Godinu
- 050 Arhitekta Milan Stojkov – dobitnik Tabakovićeve nagrade u 2014. godini
- 051 Novi RTV dom na starom mestu
- 053 Impresije iz Hamburga
- 057 Parazitska arhitektura
- 058 Analiza krovnih vrtova i zelenih zidova
- 061 In memoriam: arhitekta Dušan Krstić (1938-2014)
- 063 In memoriam: Profesor dr Svetlana Vuković (1940 - 2014)

Reč urednika: Ilija Gubić

Urbane Realnosti

Uredništvo časopisa DaNS je pozvalo arhitekte, urbaniste i ostale korisnike urbanih prostora – udruženja građana, novinare, profesore, studente i umetnike da doprinesu svojim tekstovima ovom jubilaranom 80. broju DaNS-a koji za temu ima "Urbane realnosti".

Tekstovi koji slede predstavljaju različita viđenja trenutnog stanja prostora u Novom Sadu. Trgovi, parkovi, ulice, popločanje, ulično osvetljenje, javne česme, javni transport, prostori za decu, pristupačnost javnim objektima, parkinzi, biciklističke staze, rekonstrukcije, događaji na javnim površinama, legalizacije, higijena grada, životna sredina - samo su neke od tema o kojima je 40 autora iznelo sud.

Tekstovima u ovom jubilaranom broju pokušali smo da predstavimo veliki broj tema, možda problema, nekih rešenja, u našem gradu, i pozovemo da se u vremenu koje dolazi mudrije i aktivnije bavi gradom.

Nadamo se da će znanje, iskustvo i volja služiti plemenitom cilju poboljšanja uslova života u gradu, poboljšanja urbanih realnosti, te da neće biti potisnuti zarad prolaznih politika i interesa ■

DaNS Časopis za arhitekturu i urbanizam
Magazine for Architecture and City Planning

www.dans.org.rs

Prvi broj objavljen 1982.

Časopis izlazi četiri puta godišnje

80 broj je pripreman poslednjih meseci 2014 godine, a štampa se u 2015. godini.

Izdavač:

Društvo arhitekata Novog Sada

Miletićeva 20, Novi Sad, Srbija

Tel/Fax: (381) 021-423-485

e-mail: dans@dans.org.rs

www.dans.org.rs

Glavni i odgovorni urednik:

Dušan Miladinović

Urednik broja:

Ilija Gubić

Likovni urednik:

Dragan Malić i Igor Bolta

Uredništvo

Slavica Likic

Ana Mikić

Mr. Slavica Mirović Nicholls

Biljana Pavlović

Mr. Darko Polić

Igor Vuca

Srdan Zorić

Sekretar redakcije:

Svetlana Falb

Lektura i korektura:

Milka Poša

Prevod sa engleskog:

Biljana Pavlović

Fotografija na naslovnoj strani:

Milan Uljanski

Prilozi se ne vraćaju. Oprema teksta redakcijska.

Uredništvo ne zastupa stavove iz tekstova koje objavljuje.

Godišnja preplata:

Za pojedince 1.728,00 din.

Za firme 3.456,00 din.

Za studente 864,00 din.

DaNS snosi PTT troškove.

Tekući račun: 340-2197-32 Erste bank, Novi Sad

Cena: 400 din.

Štampa: Štamparija FUTURA, Petrovaradin

Novi Sad, decembar 2015.

Fotografija © Ilija Gubić

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad
71/72

DANS: časopis za arhitekturu i urbanizam / glavni i odgovorni urednik Dušan Miladinović. 1982, br. 1-1988, br. 8; 1994, br. 9-10 Novi Sad : Društvo arhitekata Novog sada, 1982-1988; 1994.-. - Ilustr.; 28 cm
Tromesečno. - Rezime na eng. jeziku.

ISSN 0351-9775

CORBISS.SR.-ID 19320844

Broj finansira
JP Poslovni prostor, Novi Sad

Ovaj broj sufinansirao je
**Pokrajinski sekretarijat za urbanizam,
graditeljstvo i zaštitu životne sredine**

Izdavanje časopisa je pomogla
Inženjerska komora Srbije

Bharat Dahiya, PhD

Realnost urbanog sveta

Živimo u vremenu globalne urbane tranzicije. Ova istorijska tranzicija je obeležena činjenicom da je svetska populacija, koja je 1950. bila 30% urbana, porasla na 54% prošle godine. Stvarni brojevi koji prate masovnu urbanu demografsku ekspanziju su zapanjujući. Između 1950. i 2014. godine, svetsko urbano stanovništvo se petostruko povećalo, od 736 miliona do 3,9 milijardi, te zaključujemo kako se gradovi godišnje uvećavaju za 60 miliona stanovnika. Ujedinjene nacije procenjuju da će 2050. godine svetska populacija biti 66% urbana, sa ukupno 6,3 milijarde stanovnika u urbanim sredinama (1). Drugim rečima, preko 68 miliona ljudi - više od sadašnje populacije Tajlanda, biće više svake godine u svetskim gradovima u periodu od 2015. do 2050. godine.

U odnosu na njihove ekonomski siromašnije seoske sredine, gradovi se smatraju simbolima prosperiteta. Često smatraju «pokretačima privrednog rasta», gradovi generišu do 80% nacionalnog BDP u mnogim zemljama. Gradovi to rade povlačenjem viška seoske radne snage iz poljoprivrede u industrijske sektore i sektore usluga. Dok ekonomske aglomeracije smanjuju troškove proizvodnje, visoka gustina urbanog stanovništva čini infrastrukturu i pružanje usluga efikasnijima. Kao rezultat, neki gradovi su prerasli u megagradove i/ili spajanjem sa susednim gradovima postali mega urbani regioni, kao recimo u Africi, Aziji i Latinskoj Americi. Prostorno-ekonomski proces potpomognut je globalizacijom. Treba napomenuti kako, ipak, veliki broj urbanog stanovništva živi u gradovima malih ili srednjih veličina, te je i poziv za bolje planirani balansirani regionalni razvoj opravdan.

Pošto nije sav višak seoskih radnika vešt za poslove koji se nude u gradovima, deo takvih radnika završi radeći za takozvani neformalni sektor. U nekim zemljama u

razvoju takva vrsta poslova iznosi 80%. Zajedno sa nezaposlenima, zaposleni u neformalnom sektoru imaju izuzetno mala primanja. Siromašnom stanovništvu gradova nedostaju adekvatni prihodi kojima bi mogli obezbediti zemlju ili stambeni prostor, te nemaju drugog izbora osim da žive u nehumanim uslovima. U 2012. godini regioni u razvoju su imali ukupno 863 miliona stanovnika koji su živeli u nehigijenskim naseljima ili 33% od ukupnog gradskog stanovništva (2). Broj ljudi u takvim sirotinjskim kvartovima širom sveta mogao bi do 2030. godine rasti do dve milijarde (3), što bi svakako doprinelo dubljim unutarurbanim nejednakostima. Rešavanje problema urbanog siromaštva i nehigijenskih naselja moraće da obuhvati razvoj inkluzivnih politika za stručno obrazovanje i obuku, otvaranje novih radnih mesta i omogućavanje posedovanja zemljišta i jeftinijih prostora za stanovanje.

Današnji gradovi se suočavaju sa brojnim izazovima koji se odnose na urbanu infrastrukturu, zagađenje životne sredine i uticaje katastrofa i klimatskih promena. U zemljama u razvoju stanovnici urbanih sredina imaju ograničen pristup infrastrukturi i uslugama, kao što je pristup čistoj vodi. Ekonomije srednje razvijenih zemalja suočavaju se sa rastućom potrošnjom, rastućim nastajanjem otpada, kao i zaštitom životne sredine, odnosno vazduha, vode i zemljišta. Razvijene zemlje se nalaze pred stalnim izazovima da održavaju visok nivo urbaniteta, obimnih infrastrukturnih mreža, poboljšanje energetske efikasnosti itd. Klimatske promene i povećanje učestalosti prirodnih nepogoda utiču na gradove bez obzira na njihovu razvijenost, tako da su razvijeni gradovi Australije, Japana, Filipina i SAD jednako pogođeni nepogodama. U gradovima koji se brzo razvijaju, kao recimo u Aziji, ovi višestruki izazovi često dolaze zajedno i testiraju kapacitete lokalnih samouprava da odgovore na njih efikasno.

S obzirom na složenost problema sa kojima se suočavaju, gradovi zahtevaju proaktivno upravljanje. U globalizovanom svetu gradovi treba da se pozicioniraju ne samo u njihovom lokalnom i nacionalnom kontekstu, već i u globalnoj areni, što zahteva strateško planiranje. Zahvaljujući rastu svesti o urbanim pitanjima, gradski stanovnici žele da imaju reč u donošenju odluka koje utiču na njih direktno, poput onih u Latinskoj Americi (4), ponavljajući značaj transparentnosti, učešća i odgovornosti urbane uprave. Brza urbana ekspanzija preko opštinskih granica, kako se to desilo u istočnoj Aziji tokom 2000-2010. godine, naglašava potrebu za gradsko-regionalnim prostornim planiranjem i koordinacijom sa multinadležnošću (5).

Svetski gradovi proizvode do 70% štetnih gasova, ali se isto tako pojavljuju kao mesta, bojna polja, na kojima se bori protiv klimatskih promena (6). Procene se razlikuju (7), ali je sigurno da će gradovima u svetu biti potrebne velike investicije da bi obezbedili smeštaj i ostalu potrebnu podršku za rastući broj stanovnika u budućnosti. U novom izveštaju o ekonomiji klime poziva se na sistemski prelazak na kompaktniji, povezaniji i koordinisaniji urbani razvoj (8); u izveštaju se govori kako «bolji model urbanog razvoja», razvoj oko sistema javnog prevoza, ima potencijal da stvori ekonomski dinamičnije i zdravije gradove koji bi mogli pomoći u snižavanju emisija gasova sa efektom «staklene bašte» i smanjenju uslova investiranja za urbane infrastrukture. Implementacija takvog modela urbanog razvoja postaje sve kritičnija iz dana u dan. Pravo je pitanje: da li će ovakav model urbanog razvoja biti dovoljan za opstanak čovečanstva? ■

Mombasa, Kenija © Ilija Gubić

[1] Videti United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2014) World Urbanization Prospects: The 2014 Revision, Highlights (ST/ESA/SER.A/352).

[2] Videti UN-HABITAT (2012) State of the World's Cities 2012/2013: Prosperity of Cities, Routledge, New York, p.151.

[3] Videti UN-HABITAT (2003) The Challenge of Slums: Global Report on Human Settlements 2003, Earthscan, London.

[4] Videti Inter-American Development Bank, Climate Change & Sustainability Division (2014) Mega-Cities & Infrastructure in Latin America: What its people think (IDB-BR-121).

[5] Videti World Bank (2015) East Asia's Changing Urban Landscape: Measuring a Decade of Spatial Growth, Urban Development Series, World Bank Group, Washington DC.

[6] Videti UN-HABITAT (2011) Cities and Climate Change: Global Report on Human Settlements 2011, Earthscan, London.

[7] Videti The Global Commission on the Economy and Climate (2014) Better Growth, Better Climate: The New Climate Economy Report, The Synthesis Report, World Resources Institute, Washington DC.

[8] Videti The Global Commission on the Economy and Climate (2014), p.29.

Martin Džozef Beri (Martin Joseph Barry)

Zajednički, deljivi grad:

Urbanizam koji se pomalja u gradovima Srednje i Istočne Evrope

U narednom periodu je potreban znatno drugačiji pristup planiranju ukoliko želimo da u perspektivi imamo čovekomeran prostor, pristupačan, širom sveta kreiran za potrebe zdravijeg života u gradovima. Pejzažni arhitekti su se našli usred „krađe liderstva“ u ovom globalnom projektu, svesni da je „uvek prerano, ili prekasno, govoriti o gradovima budućnosti“¹. Dok su gradovi Srednje i Istočne Evrope daleko od učešća u diskusijama o urbanizmu i gradovima budućnosti, taj region je zreo za usvajanje novih ideja i perspektiva koje donose savremene urbane rasprave i participativni urbanizam/dizajn u borbi sa kompleksnom prošlošću, prepunom srednjovekovnog, postkomunističkog ili premodernog nasleđa, te izuzetno opasnog neoliberalnog načina razmišljanja. Trenutno, u Pragu je aktuelna inicijativa „reCITE“ koja testira granice međusobne saradnje i diskusije u kreiranju prostora, te zajedno sa drugim „bottom-up“ pristupima širi se u regionu, i to od početka velike krize 2008. godine.

Najnovija paradigma „urbanizma koji se pomalja“ (emergent urbanism) u regionu može se posmatrati u svetlu „zajedničkog grada“. Zajednički grad, sinonim za učešće u ekonomiji, nastao je kao relativno nova snaga koja ohrabruje građane i pojedince da u većoj meri uzmu učešće u kreiranju svojih gradova. Učešće u ekonomiji menja lične odnose, prostore i objekte u gradu. Deljenje stambenog i poslovnog prostora ili vozila omogućava da se efikasno i ekonomično koristi zajednička infrastruktura. Deljenje grada takođe omogućava nama projektantima da stvorimo otporniji grad, zaštićeniji od pretnji, prvenstveno radi povećanja kvaliteta života, ekonomije i socijalne kohezije stanovništva.

Sada postaje kliše reći da gradovi širom sveta rastu po stopi od oko milion ljudi nedeljno. Prema Ekonomskom savetu (The Economist Intelligent Unit) i Konferenciji gradova (Citigroup), gradovi Severne Amerike i Zapadne Evrope jesu i dalje će najmanje do 2025. godine biti najinovativniji i najkonkurentniji u svetu².

Ne tako davno, arhitektura i društveno planiranje sadržali su istaknute, višenamenske kulturne centre koji su bili pokretači kulturne živosti i uticali na razvoj susedstva sa naknadnim ulaganjem u javna dobra. To je još uvek slučaj u mnogim zemljama u razvoju, a može i dalje imati pozitivnu ulogu (ako je i bilo u našim zemljama u razvoju). Ipak, u nedavnoj studiji „Uspeh sada izgleda drugačije: dizajn i kulturna vitalnost na donjem Menhetnu“, koju je 2013. godine uredila Arhitektonska liga (Architectural League), autori Paul Deitz i Ray Gastil tvrde da je neoriginalan javni prostor glavni pokretač vitalnosti na Menhetnu, te da gradovi koji mogu izroditi uzbudljiv javni prostor jesu novi „it“ gradovi („to - baš ono pravo“ - gradovi). „Dobro osmišljen, silno korišćen javni prostor je simbol i oličenje njujorške kulturne živosti“, tvrde oni³.

Teoretičari i kritičari, Michael Sorkin i Michael Kimmelman (The New York Times) i njima slični, takođe su kritikovali socijalne i ekonomske uloge pojedinačnih građevina u formiranju gradskog prostora, gradskog miljea. Obojica tvrde da pažnju treba preusmeriti na društvene i javne prostore. Na kraju ljudi dolaze u gradove da učine svoje živote boljim; javni prostor treba da podrži te snove.

Izgradnja prostora, koji obiluje pojedinačnim građevinama-ikonama, sada se smatra simbolom hladnog grada, kako tvrdi ur-

banista Raymond Gastil. S pravom, zgrade su postale od sekundarnog značaja u diskusijama kada se donose gradske odluke, u gradograditeljstvu, pošto je prostor između njih onaj koji stvara (izaziva bajkovito prosvetljenje, interesantan i prijatan slučajni doživljaj), odnosno utiče na povezivanje ljudi i inovativnost. Ako postavimo urbanu pozornicu tako da podstaknemo ovakve trenutke, kreiraćemo dijafragmu za disanje gradova, jer „kapilare demokratije“ čini javni prostor na kojem se odvija predstava. Tu se slučajni susreti i iznenađenja međusobno povezuju da poboljšaju stanje urbanosti (Coles, 2005).⁴

Gradovi Srednje i Istočne Evrope, daleko od fokusa krugova međunarodnog planiranja i arhitekture, a pri tome geografski blizu kolegama u Zapadnoj Evropi, bore se da prevaziđu 40 godina planiranja u komunističkom dobu i 20 godina osionog, nekontrolisanog (često korumpiranog) tržišnog razvoja da bi postali moderniji i pogodniji za život.

Igor Kovačević, arhitekta i urbanista iz Bosne i Hercegovine koji projektuje i predaje u Pragu, ukazuje na ono što naziva „blizanačke decenije“ kao osnov za razumevanje zašto su gradovi Srednje i Istočne Evrope, poput Praga, iskusili prekid veza sa svojim zapadnim evropskim susedima.

U Srednjoj Evropi govorimo o blizancima decenija u urbanizmu i razvoju grada. Blizanci decenije predstavljaju ciklus za naš naraštaj u Srednjoj Evropi, za koji je sve krenulo od nule. Urbanizam je savršen primer početka od nule. Posle plišane revolucije, urbanizam je postao tabu, jer je bilo politički nekorrektno predlagati velike ideje za budućnost, pošto su pretežno arhitekta i ur-

1 Homi Bhaba je raspravljao o ovom konceptu u svom ekspezu na Konferenciji za ekološki urbanizam na Harvard Graduate School of Design, 2009.

2 Najvažnije 2025: ukazivanje na buduću konkurentnost gradova. Izveštaj Economist Intelligence Unit, 2013.

3 R. Gastil, Uspeh sada izgleda drugačije: projektovanje i kulturna vitalnost na Menhetnu (elektronska verzija), Arhitektonska liga Njujorka (The Architectural League of New York), 2013.

4 Rom Coles piše o kapilarima demokratije u svom delu „Iza zatvorenih politika: razmišljanja o mogućnostima demokratije“. On osvetljava

odnos prema crkvama, društvenim centrima, kafeima i ulicama grada Durham-a, 2005.

5 I. Kovačević, neobjavljeni intervju sa Martinom Berijem (Martin Barry), vođen u Njujorku i Pragu, 2013.

Fotografija © Martin Joseph Barry - Mala Strana, Prag, Češka

banisti verovali da će slobodno tržište sve samo rešiti. To je trajalo do, recimo, 2008-2009, kada su svi konačno shvatili da slobodno tržište i neoliberalna ekonomija neće spasiti svet.

(Intervju sa I. Kovačevićem, 2012)⁵

Prelaz iz komunizma u neoliberalnu ekonomiju, slobodnu tržišnu privredu, u suštini je prelazak sa jedne ograničavajuće, dogmatske ideologije u drugu. Nigde efekti ideološki vođene politike nisu vidljiviji nego u fizičkom okruženju jednog grada. Zatvoren način mišljenja arhitektonске elite u gradovima, kao što je Prag, odložio je pro-

mene u urbanističkoj praksi, ograničavajući sposobnost da se savremena rasprava o saradnji i zajedništvu pokrene napred. Ovo je ostavilo gradove Srednje i Istočne Evrope da se bore za ugradnju novih ideja o planiranju, koje se fokusiraju na održivost urbanih vrednosti, ikoničnost javnih prostora (punih značenja i simbola), otpornost i nastanjivost, tj. podnošljivost i društvenost, odnosno na okruženje koje odlikuju ljudske razmere.

Tokom tranzicije, od prvog do drugog doba blizanačke dekade, u napredno-mislećim gradovima i na univerzitetima širom sveta počela je diskusija fokusirana na jav-

ni prostor i javni gradski predeo. Dotle se na srednjo-istočnoevropskim fakultetima, u preduzetništvu i opštinskim službama borilo da se uspostavi ravnoteža bivšeg komunističkog bloka, "top-down" planiranja ("od gore prema dole" planiranja, koje su, uglavnom, podržavale arhitekta) i novog modela upravljanja gradom, često obeleženog korupcijom, koji je zapravo anahroni kapitalistički razvojni model.

Stvari koje su krenule u pogrešnom pravcu urađene su pod okriljem korupcije. Nadam se da će obični stanovnici grada predvoditi borbu protiv korupcije. Nije pitanje „šta Prag dobro radi“,

Fotografija © Mixed Grill Productions - Rosy (the Ballerina) at reSITE Festival, Prague. reSITE and raumlaborberlin, 2012.

već pre „šta građani Praga dobro rade“. Mislim da konačno imamo generaciju koja brine o javnom interesu i javnom dobru. To je, u ovom trenutku, najveća prednost Praga, ukoliko je ne unište politička zastranjivanja ili netolerancija.

(Intervju sa I. Kovačevićem, 2012)

Onaj klaustrofobični način razmišljanja proizveo je znatne obrazovne štete za urbanističko planiranje i razvoj. Veći deo takvog štetnog obrazovanja bio je vođen strahom od promena u pedagogiji i praksi.

Štaviše, u srednjo-istočnoevropskom urbanizmu i planiranju nedostaje javna rasprava. Na primer, u Češkoj su lokalne grupe retko zainteresovane za uključivanje u diskusije o prostornom razvoju. Ovo je bar delimično zbog komunističke prošlosti, koja je bila odbojna kako prema kritici na komu-

nalne teme, tako i u vezi sa aktivnošću vlade, a oberučke je podržavala grupe koje su davale podršku jednopartijskom sistemu. Kulturne norme se takođe razlikuju u Pragu i u mom rodnom Njujorku, gde su lokalne grupe imale veliki uticaj na javno-privatno partnerstvo u uređenju grada, i to još od vremena aktivizma u 1960-im, podstaknutog od Jane Jakobs. Slovenski živalj ima tendenciju ka stidljivosti ili pasivnosti, kako je u skorašnjem intervjuu istakao Adam Gebrian, mladi kritičar i medijska ličnost. Zbog toga je u javnosti malo diskusija o javnoj sferi, o urbanoj realnosti. Konačno, politička i arhitektonska elita ne smatra da je planiranje tema kojom javno mnjenje treba da se bavi i komentariše ga. Istaknuti češki profesori su mi rekli da urbanističko planiranje, arhitektura i razvoj nisu teme o kojima treba raspravljati sa građanstvom, u javnosti uopšte.

Tako je Maria Topolcanska opisala da javni prostor u srednjo-istočnoevropskom regionu pati od sindroma „svete krave“.

Obično se „sveta krava“ javnog prostora javlja u dve varijante: neopaženo i bez inicijative - kada javni prostor predstavlja ostatke velikih urbanističkih celina sa izvedenim velikim intervencijama, ili kada je prostor žestoko izmanipulisano, takozvano javno dobro koje nosi na sebi znake nove kapitalističke ekonomije, turističkih atrakcija ili kupoholičarskih manifestacija. U oba slučaja, ova sveta urbana životinja je nezdrava i drži se na lancu predrasuda.

(Topolcanska, „Urbane intervencije“ 2011)

Topolcanska dalje opisuje kako, držeći ga svetim, samo nam se omogućava da znamo da „javno“ još postoji i da ima pravo da se

pokaže ili koristi. Ipak, etiketa „javni prostor“ više štiti zabranjenu temu umesto da dopusti da se ponovo razmatra i eventualno promeni svrha, a u cilju promovisanja vrednosti savremenog društva. Lako se uočava kako se komercijalizuju kvadrati oronulih zgrada, bilo o kojim gradovima da je reč.

Urbanizam koji se pomalja u Srednjoj Evropi

Potreban je postepen i taktičan pristup da bi se prikupili podaci za prevazilaženje mnogobrojnih postojećih prepreka učešću raznovrsnih i suprotstavljenih grupa u rešavanju teških urbanističkih problema, kao što su oni koji nastaju na obalama reka, gde je, s jedne strane, potreban otvoren i pristupačan javni prostor, a, sa druge, potrebne su investicije u izgradnju. Sastavni deo strategije projektovanja za redefinisane ciljeve („rebranding“) u gusto naseljenim gradskim sredinama u regionu biće definisanje nove dizajnerske prakse u našem veku. Kao što je navedeno u uvodu, novu vrstu prakse treba razviti da bi se bavila rastom gradova i gradskog stanovništva koje je zainteresovano za promene, mada je nevešto i neprilagodeno u aktuelnom procesu promene.

Dakle, šta se dešava poslednjih godina što menja situaciju? Umesto da se zadrži status quo, rađaju se alternative, a i nekoliko novih ideja se pomalja među studentima, projektantima i akademskim delatnicima koji se angažuju oko pitanja urbanih pejzaža i diskusija o kreiranju prostora u Pragu, Bratislavi, Brnu i drugim gradovima u regionu. Održivi urbanizam počinje da „curi“ kroz političke i akademske krugove, poput rasprava na skupu „reCITE konferencija i prostorne intervencije“, kao i na prvom privatnom međunarodnom arhitektonskom koledžu u Pragu, novoosnovanom „Arhitektonskom institutu u Pragu“ (ARCHIP).

Iz perspektive stranca, projekti o kojima se diskutuje na tim kongresima donose značajne novine, ali se teško sprovode i učesnici u diskusijama (ispitanici) često ne razumevaju sveobuhvatnost gradograditeljstva. Naime, skoro svi učesnici u diskusijama su arhitektae, kako mi reče Matus Vallo (Urban Interventions). Skoro da nema sagovornika koji su urbanisti, urbanistički projektanti ili pejzažni arhitekti, pa odgovori na probleme imaju tendenciju da budu više predmet umetničke kreacije nego sistematskog promišljanja urbanih struktura i tkiva. Opštinski čelnici i kulturni delatnici rado gledaju projekte kroz prizmu umetničkih intervencija ili privremenih instalacija koje osvežavaju („spruce-up“),

naglašavaju javni prostor. Drugim rečima, mnogim projektima nedostaje ekonomska zasnovanost ili potencijal za urbanu obnovu i ponovni razvoj. Ovo jednostavno ukazuje na činjenicu da ne postoji visoko obrazovanje koje se fokusira na mnogostruke vrste saradnje i multidisciplinarnog učešća stručnjaka koji se nalaze među arhitektama, inženjerima, pejzažnim arhitektama, ekonomistima, specijalistima za nekretnost i ekolozima, a koji bi trebalo da zajednički kreiraju predloge za istinski održivo i savremeno gradograditeljstvo. Među njima arhitektae i dalje teže da se uključe u ovu vrstu rasprave.

Inicijativa „reCITE“

Oslanjajući se na interesovanje za javni prostor i nedovoljno iskorišćenu rečnu obalu koja je u Pragu godinama tavorila, kao Fulbrajtove stipendista proveo sam u njemu godinu dana proučavajući postojeće urbanističke okvire i diskusije. Našao sam da je zavladao velika glad za znanjem kako se na drugim mestima projektuje javni prostor i kako su tamo procesi saradnje iznedrili kvalitetnije urbanističke projekte. Nakon nekoliko meseci istraživanja problema, osnovao sam neprofitnu organizaciju i sastavio tim sa ciljem da podigne svest i neguje dugoročni proces menjanja pristupa kako bi se fokusiralo na veću transparentnost, internacionalni doprinos i kvalitetnije upravljanje.

Organizaciju „reCITE“, sa sedištem u Pragu, čini trust mozgova i zajednička urbana platforma, koja postavlja pozornicu za novu vrstu urbanog aktivizma i urbanog projektovanja. Inicijativa deluje kao katalizator društvene akcije i inovativno liderstvo; to je međunarodna platforma (govornica) za razmenu ideja o stvaranju gradova koji su podnošljiviji, otporniji i konkurentniji. Po prvi put u regionu, „reCITE“ spaja raskrsnice između nauke, dizajna, finansija, politike i aktivizma da bi se promovisali balansirani i inovativni urbani modeli za preispitivanje javnog prostora, obale (rive) i raznovrsnih kretanja. Naša međunarodna raznolika grupa fokusira napore u regionu SIE da bi pokrenula, kako je ranije pomenuto, često zanemarene teme u savremenoj arhitekturi, urbanizmu i pejzažnoj arhitekturi. Zašto? Da bi se stimulisala društvena akcija za održivi urbani dizajn i time osvežili gradovi. Inicijativa ustaje u odbranu javnog prostora. Sada već međunarodno priznata platforma, fokusirana je na urbane probleme čije rešavanje može da pomogne da gradovi u regionu postanu osvežavajuća mesta za život, rad i zabavu.

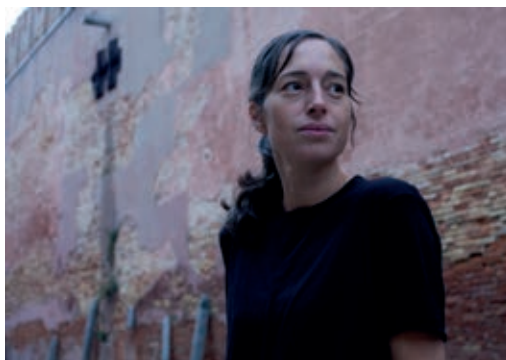
Tokom 2015. organizacija će se baviti mnogobrojnim projektima kako bi gradovi u re-

gionu SIE bili ugodniji, konkurentniji i otporniji. Njen najveći projekat do sada bavi se temom deljenja grada. „Deljivi grad“, sinonim za ekonomiju zasnovanu na deljenju, nastao je kao relativno nova snaga sa ulogom da osnaži građane i pojedince da igraju značajniju ulogu u svojim gradovima. Naime, ekonomija deljenja menja lične odnose, prostore i objekte u gradu. Deljenje stambenih prostora, kancelarijskih prostora ili vozila omogućava nam da efikasno i ekonomično koristimo zajedničku infrastrukturu. Zatim, deljivi grad nam omogućava da osnažimo grad za zaštitu od negativnih uticaja, prvenstveno u cilju poboljšanja kvaliteta života, ekonomije i socijalne kohezije svih stanovnika. Takođe, „reCITE“ namerava da lansira projekte u drugim gradovima regiona SIE, te je već započeo stvaranje međunarodne platforme za razmenu ideja i razmenu prakse.

Inicijative poput „reCITE“ u Pragu i druge, kao što je „BINA“ u Beogradu, pokazuju kako projektanti i političari mogu da zajedno oblikuju svoje urbano okruženje. Što je još važnije, oni obučavaju obične građane i zainteresovane arhitektae kako da u svom radu usvoje viši socijalni cilj. Isticanjem projekata koji su dostupni, pravični, transparentni i čovekomerni, pažnja će se ubuduće usmeravati ka ovim vrstama projekata i strategija u regionu. Projekti će nastaviti da se vode usaglašavanjem različitih stavova, a imaće za cilj da izazovu i ubrzaju veće učešće javnosti u brizi o svom gradu, da rade na „neočekivanoj, zajedničkoj arhitekturi“, a da usmeravaju političare ka svesti o mogućnosti korišćenja rada međunarodnih stručnjaka. Inicijativa se sve više i više bavi izradom svežih i sprovodivih urbanističkih rešenja, koja vode ka tome da veliki gradovi u regionu postanu prijatniji, otporniji i konkurentniji. Klupko je počelo da se odmotava ka utemeljenju modernizacije i promene, i inicijative kreću odozdo prema gore („bottom-up“) ka otvaranju nekad zatvorenih institucija za izgradnju grada, što je uvod u smislu saradnje i hitnosti, a pomaže mladim stručnjacima da razumeju načine kako da se poguraju, izbore i prilagode promenama ■

Intervju: Razgovor sa Aleksandrom Stratimirović vodio Srđan Zorić

Fotografija © Tommaso Bonaventura

Dobrodošli kući na švedski način

Aleksandra Stratimirović

Aleksandra Stratimirović je rođena u Beogradu gde je diplomirala na Fakultetu primenjenih umetnosti i dizajna. Od devedesetih godina nastavlja školovanje u Stokholmu gde trenutno živi i radi. Radi sa svetlom kreirajući veliki broj skulptura i instalacija u javnim prostorima. Učestvuje na brojnim festivalima svetla širom sveta kao umetnik i predavač. U Beogradu je organizovala festival Beograd svetlosti.

Na takmičenju Swedish Lighting Award 2014. u Stokholmu projekat "Welcome Home" je nagrađen specijalnom diplomom za umetnički kvalitet. Ovo je jedinstven uspeh da se u konkurenciji od preko 400 projekata iz oblasti dizajna osvetljenja specijalna diploma dodeli jednoj umetničkoj instalaciji. Swedish Lighting Design Award se dodeljuje godišnje za projekat realizovan u prethodnoj godini. Inicijator i organizator takmičenja je švedsko udruženje dizajnera osvetljenja i magazin "Ljuskultur".

"Welcome Home" projekat je realizovan u decembru 2013. za klijenta Stockholmshem. Ova permanentna umetnička svetlosna intervencija je integrisana u arhitekturu i pejzaž stambenog naselja Sjöviksbacken, Årstadal u Stokholmu.

Ova site-specific svetlosna instalacija je integrisana u 13 metara visoko stepenište, čijom se dužinom prostire i vidljiva je čak sa druge strane Årsta zaliva.

SZ: Kako je nastao ovaj projekat, koliko ste dugo radili na njemu? Ispričajte nam o izazovima u vezi sa ovim projektom – sa svojom idejom, nastanku i poruci koju instalacija nosi.

AS: Projekat je nastao na inicijativu Stockholmshem, investitora i vlasnika naselja gde je smeštena instalacija. Cela oblast Årstadal, koja je jedno od predgrađa Stokholma, od početka 2000. prolazi kroz totalnu promenu. Od industrijske i fabričke zone postaje moderna rezidencionalna oblast. Verovatno jedna od zanimljivijih ur-

banih transformacija koja se desila poslednjih godina u Stokholmu, sa veoma dobrom stambenom i pejzažnom arhitekturom. Od samog početka se planirano integriše umetnost u javne prostore ovog naselja. Birgitta Silfverhielm, umetnički savetnik iz Konstnärscentrum Öst, radila je na tome.

U Švedskoj se već 20-ak godina radi na inicijativi "1% za umetnost". To je inicijativa, predlog, da se 1% od totalnog budžeta pri gradnji ili renoviranju javnih objekata ulaze u umetnost. Skoro sve državne institucije poštuju ovu inicijativu i sve više privatnih kompanija koje se bave javnim ustanovama. To je fantastična inicijativa. Proces biranja umetnika za veće projekte, naročito ako su site-specific prolazi kroz više faza. Obično su to konkursi po pozivu. Tim umetničkih savetnika predlaže svoj izbor umetnika. Onda tim koji se obično sastoji od predstavnika investitora, arhitekta, predstavnika naselja itd. bira finaliste konkursa koji tada rade na predlogu. Kroz taj proces sam i ja prošla i imala sreće da moja ideja bude usvojena.

Mene je inspirisalo arhitektonsko i pejzažno rešenje naselja i pozicija stambenih objekata. Konfiguracija terena je specifična. Kada sam prvi put posetila teren, u jesen 2011, po nekoj ledenoj kiši, jedino sam videla strmo blatnjavo brdo i bilo mi je teško da zamislim da će se tu jednog dana nalaziti stambene zgrade, park, stepenice koje vode ka zalivu, da će biti mnogo ljudi, kretanja, dinamike... Tako sam zamislila grad na vrhu tog brda i kroz sredinu postavila tepih, tj. ponjavu koja je karakterističan detalj većine skandinavskih domova. Ponjavu kao detalj oblikovanja "kućne atmosfere" primetila sam još prilikom svojih prvih poseta Skandinaviji. Bilo mi je zanimljivo kako se u javnim objektima, kao što su bolnice, škole, starački domovi i sl., unošenjem ponjave često "rešava" stvaranje toplog, kućnog ambijenta. Onda sam studirala tehniku pravljenja ponjava i to me je, na neki na-

čin, očaralo. Svaka ponjava koja je ručno rađena ima svoj specifičan dezen. Welcome Home je "ponjava" oblikovana svetlosnim linijama. Dizajnirala sam hiljade šara koje se menjaju tokom godine. Broj linija, intenzitet i boja svetla utiču na dizajn svetlosnog tepiha integrisanog u stepenište koje prolazi kroz samo srce naselja.

SZ: Koliko vremena je bilo potrebno da se ova instalacija izvede?

AS: Ja sam bila uključena u projekat pre nego što je počela gradnja naselja, što mi je pružilo mogućnost da rad zaista integrišem u prostor. Počela sam da radim na projektu krajem 2011, a u decembru 2013. je bila završena postavka. Pejzažni ambijent između zgrada je veoma komplikovana konstrukcija zbog velike razlike u nivou terena. Mislim da je ovaj projekat prilično jedinstven, jer je ceo park postavljen na nekoliko metara debelom sloju stiropora kako bi se nivo podigao. Moj rad je integrisan u stepenice koje prolaze kroz celo naselje. Saradivala sam dosta sa arhitektama iz biroa Linberg Stenberg, a naročito sa timom pejzažnih arhitekata Nivå Landskapsarkitektur. Izrada stepenica je adaptirana potrebama. Na realizaciji je radila mala fabrika betonskih elemenata Liljeholmens Cementvarufabrik. U ceo proces je bilo uključeno dosta različitih izvođača - monter, električari, programeri...

SZ: Kako je prihvaćena od lokalnog stanovništva?

AS: Moj rad je prihvaćen veoma pozitivno. Kada su se prvi stanari uselili, ja sam stupila u kontakt sa ljudima koji žive u neposrednoj blizini stepenica. Bilo mi je jako važno da sa njima razgovaram o celoj ideji, da čujem njihovo mišljenje i želje, pošto su oni u svakodnevnom kontaktu sa svetlosnom instalacijom. Provela sam dosta vremena na gradilištu, tako da me je većina tih prvih stanara upoznala. Dok smo programirali svetlo, često su se skupljali pro-

laznici i raspitali se o celom projektu. Rad je prilično vidljiv, proteže se kroz najviši deo naselja. Vidi se čak sa druge strane zaliva Årsta. I sada kada instalacija živi svoj život, ja se trudim da pratim komentare. U kontaktu sam sa "kućnim savetom" naselja, tako da znam da su jako zadovoljni i ponosni na instalaciju. Ponekad i do mene stignu divni komentari ljudi koji žive u kraju i koji, na neki način, dođu do moje adrese. Specijalnu diplomu Swedish Lighting Award takmičenja poklonila sam naselju.

SZ: Da li pratite "život" Vaših instalacija, ukoliko su one trajne, kao što je "Welcome Home"?

AS: Uvek pratim život mojih instalacija koje su smeštene u javne prostore.

SZ: "Welcome Home" je realizovan u saradnji sa Carl-Johan Nordinom. Da li Vaše projekte tipično stvarate i realizujete samostalno ili u timu?

AS: Moji projekti su često vezani za arhitekturu, često su monumentalnih razmera, pa nije neobično da saradujem sa raznim izvođačima i majstorima, radionicama, fabrikama, programerima i sl. Imam nekoliko stalnih saradnika. Carl-Johan Nordin je programer. Sa njim saradujem kada je potrebno programiranje. Deo izazova svakog projekta je pronaći način realizacije. Ja znam šta hoću da napravim i kako treba da izgleda, a do rezultata dolazim u saradnji sa najboljim majstorima.

SZ: Ispričajte nam nešto o projektu "My Light Future" koji ste realizovali, između ostalog, i u Beogradu.

AS: To je meni veoma drag projekat. Inspiracija za taj rad dolazi iz Beograda, iz perioda mraka i dominantnih svetlećih reklama. Kada su u najmračnijem periodu bliske istorije Beograda svetleće reklame nemilosrdno i agresivno počele da osvajaju noćnu panoramu grada.

Uglavnom nam reklame nameću površne vrednosti i stereotipne stavove o životu. My Light Future privlači pažnju na sličan način kao svetleće reklame, ali, umesto predstavljanja komercijalne poruke, iznosi razmišljanja, vizije, stavove dece. Pruža priliku da se svet sagleda iz drugog ugla, inspiriše i podstiče na razmišljanje.

My Light Future sam realizovala u Beogradu, Mostaru, Bolonji i Tirani uz podršku Švedskog instituta. Prošle godine smo radili u Ljubljani, a ove godine radim na projektu u Švedskoj. Krajem januara ću prvi put predstaviti My Light Future u galerijskom prostoru, u paviljonu Konstnärshuset u Stokholmu.

SZ: Nedavno je u parku Kraljevske palate (Jardin du Palais Royal) od 2. do 7. decembra 2014, povodom zvanične posete švedskog kraljevskog para Parizu, postavljena Vaša svetlosna instalacija "Northern Lights". Instalaciju je svečano otvorila kraljica Švedske 2. decembra.

Northern Lights za Jardin de Lumière IKEA je nastao na inicijativu IKEA France i ambasade Švedske u Parizu, u saradnji sa Le Centre des Monuments Nationaux.

Recite nam više o inspiraciji za ovaj projekat i detaljnije o samoj realizaciji?

AS: Northern Lights je monumentalna svetlosna instalacija kreirana za bašte Kraljevske palate u Parizu. Izabrana sam kao švedski umetnik da radim sa svetlom u samom srcu Pariza povodom posete švedskog kraljevskog para Francuskoj. Inspirisala me je ova kombinacija i želela sam da prenesem nešto najlepše sa severa ili bar da unesem malo jedinstvene i magične atmosfere severa. Napravila sam svoju verziju polarne svetlosti na mestu gde se taj fenomen nikada neće prirodno pojaviti. Saradivala sam sa IKEA France i odličnim timom majstora iz Pariza. Ceo proces mi je bio inspirativan i poučan.

SZ: Na čemu trenutno radite – da li imate projekata u najavi? Koji su Vam planovi za budućnost?

AS: Trenutno pripremam promociju knjige "You Say Light – I Think Shadow" i prateću izložbu. Knjiga je nastala u saradnji

sa grafičkom dizajnerkom Sandrom Praun iz Stokholma. Izdavač je Art & Theory Publishing. Promocija knjige je 13. januara u Stokholmu. To je poetična i inspirativna zbirka 109 teorija, vizija, razmišljanja o svetlu i tami. Na knjizi smo radile oko tri godine. Pitanje: What is Light? postavile smo arhitektama, dizajnerima svetla, umetnicima, režiserima, fotografima, muzičarima, naučnicima... iz celog sveta. Dobile smo 109 različitih odgovora. Svoja razmišljanja o svetlu sa nama su поделиli, između ostalih, arhitekta Tadao Ando, Jean Nouvel, Steven Holl, Thomas Sandell, Snøhetta, umetnici Christian Boltanski, Pipilotti Rist, Chris Burden, dizajneri svetla Kaoru Mende, Charles Stone, Jan Ejhed, Gustavo Aviles, Ulrike Brandi, režiser Roy Andersson, iz Srbije KC Grad, Škart, Srđan Valjarević.

Takođe radim na svojoj prvoj samostalnoj izložbi koja se otvara 31. januara u paviljonu Konstnärshuset u Stokholmu. I na još jednoj izložbi koja se otvara sredinom februara na jugu Švedske. Pored ovoga, u toku proleća realizovaću dve veće permanentne instalacije u Stokholmu. Jedna je za novu školu Lilla Alby, a druga za uzbudljivi podzemni svet, najveći pogon za prečišćavanje vode u Stokholmu, Henriksdal.

Pošto je 2015. godinu izabrao UNESCO, za međunarodnu godinu svetla biće puno dešavanja na tu temu ■

www.strati.se

Fotografija © Aleksandra Stratimirović

Slavica Likić

Novi Sad - zdrav Grad?

Novi Sad je grad koji je dovoljno vremešan da svojom istorijom, kao i graditeljskim nasledem pruži osećaj sigurnosti, identiteta i pripadnosti, a, opet, dovoljno mlad i nov da se golim okom može videti kako svakim danom odrasta i stasava, razvija se i obnavlja. Dovoljno je veliki da poseduje sve sadržaje neophodne za kvalitetan život, a, opet, dovoljno mali da svi ti sadržaji budu lako dostupni i da se do njih brzo može stići.

Novosađani imaju ravnicu, plodnu žitnicu. Imaju živopisne severne obronke pitome i zelene Fruške gore, nekadašnjeg ostrva u davno iščezlom Panonskom moru, sa svim njenim blagodatima kako prirodnim, tako i kulturno-istorijskim. Imaju lepu gradsku plažu Štrand, svojevrsni dar voljene reke Dunav, koja kicoški ispod Petrovaradinske tvrđave teče od juga prema severu, dok celim tokom ide obrnuto, kao da nije dovoljno to što na Sat-kuli, suprotno principu, mala kazaljka pokazuje minute, a velika sate. Uz Dunav imaju uređeno šetalište, savremeni Kej, koji im, pored rasonode i rekreacije, pruža i odbranu od eventualnih poplava, pa im tako pruža i sigurnost.

Novosađani imaju tornjeve mnogih crkava, pa i onu na kojoj su i krst i polumesec na istom. Imaju jedni druge da zajedno skladno žive i uživaju u svojim različitostima. Novosađani ne moraju da šalju decu na školovanje u drugi grad. Novosađanke ne moraju da idu na porođaj u drugi grad. Značajne kulturne, obrazovne, zabavne, sportske i naučne manifestacije - u njihovom su gradu.

Sve je to jedna realnost... Ali druga, poput zle blizakinje, tu je da nam razveje bajku. Neki joj tepaju „Tranzicija“...

Ulica preuska – zgrada previsoka. Spomenik kulture – pokopan ili raskopan, što zbog nemara, što zbog bahatosti. Interes pojedinca zarad kvadrata „iznad“, bezobrazno nesrazmeran potrebnim kvadratima „oko“. Automobila previše, jer je parking-mesta premalo, što je direktno proporcionalno stepenu nervoze i netolerancije. Zeleni talas na lenjirom crtanim ulicama i bulevarima je preteška jednačina? A „zelenih površina“, fantomskih, sa kojih „pauk“ nosi automobile, neverovatno mnogo. Drveće,

ono pravo, posečeno, do balčaka, uz izgovor o predostrožnosti. Urbano obeležje izbrisano, nemoćno onako maleno, jer sila boga ne moli...Prostori za igru, za druženje, za odrastanje, u ritama i zakrpama... Legalizacija – „zakon o bezakonju“...

Realno, zašto se onda čuditi porastu nekulture, netolerancije, kriminala, vandalizma, korupcije...Iščezavanju osećaja bezbednosti, sigurnosti. Nedovoljnom poštovanju znanja, obrazovanja i stručnosti, za šta ćemo ceh skupo plaćati. Već ga plaćamo – mladošću koja nema prave i zdrave uzore, ni u društvu niti u svojoj porodici. Zašto smo iznenađeni nasiljem, vršnjačkim, u porodici, na javnom i radnom mestu, pa nedovoljnom brigom o starima i osobama sa hendikepom, kao i neplanskim i haotičnim naseljavanjem, što za posledicu ima nemogućnost adekvatnog i sistemskog opremanja esencijalnom infrastrukturom u XXI veku?

Ali to su sve posledice. Uzrok je ono što treba prvobitno ukloniti kako bi lečenje moglo da otpočne.

Zajedničkim, sveobuhvatnim snagama, svom mudročću i znanjem koje posedujemo, koristeći dosadašnje svoje iskustvo, kao i iskustva drugih gradova, pa i greške iz kojih se nešto naučilo, uz učešće svih relevantnih institucija za funkcionisanje gra-

da, sačiniti jednu sveobuhvatnu, globalnu, multidisciplinarnu i vizionarsku strategiju razvoja grada, koja neće biti samo slovo na papiru, i od koje se neće olako odustajati pod pritiscima dnevno-političkih zbivanja. Uvesti instituciju lične odgovornosti. Stati na put negativnoj selekciji kadrova u svim strukama, strukturama i institucijama. Poštovati principe ekologije, održivog razvoja, energetske efikasnosti, međugeneracijske pravde, univerzalnog dizajna i pristupačnosti u svim sferama života. Poštovati sebe i svoje. Ne donositi nijednu odluku, a da se pre toga ne pogleda u budućnost. Urbanističko planiranje ne potčinjavati pojedincu, nego potrebama i interesima svih građana, gledajući u budućnost, što dalje.

Šta treba preduzeti da bi se ostvarila ta vizija?

Ne odustajati olako ■

Fotografija © Maja Tomić

Mr Vanja Vukadinović Đurić, Aleksandar Đurić

Uticaj društvenih promena na urbanu transformaciju Novog Sada

Urbani razvoj grada, u velikoj meri, zavisi od procesa koji su društveno determinisani. Svaka promena društvenog uređenja izaziva promene u gradskoj strukturi. Tranzicija ka demokratiji, tržištu i decentralizovanom upravljanju znatno je uticala na prostornu transformaciju postsocijalističkih gradova. Ova trostruka tranzicija bila je glavni pokretač urbanih promena u Novom Sadu.

U periodu između dva svetska rata urbani razvoj Novog Sada tekao je u skladu sa građanskim prosperitetom. I danas urbane celine, nastale u tom periodu, predstavljaju njegove neprikosnovene vrednosti. Planiranje, izgradnja i funkcionisanje Novog Sada od kraja Drugog svetskog rata pa do ulaska u period tranzicije imali su neku vrstu "kontrolisanog razvoja". Bio je to period samoupravnog socijalizma, a standardi urbanističkog planiranja i projektovanja, njihovi urbanistički parametri za pojedine delove ili celine Novog Sada uslovljavani su u cilju obezbeđivanja kvalitetnog života građana. Urbani razvoj grada pratila je izgradnja komunalne infrastrukture, pratećih javnih službi, parking-mesta, zelenila i sl. Proces funkcionalnog urbanizma ogledao se u masovnoj izgradnji stambenih objekata na neizgrađenim prostorima Limana i Novog naselja, sa širokim ulicama i bulevarima. U vreme socijalizma, prostor je, barem nominalno, bio javni, odnosno društveni, a u morfološkom i funkcionalnom smislu delovi Novog Sada su imali svoju prepoznatljivost.

Postsocijalistička tranzicija podrazumevala je razvoj tržišne privrede, privatnog sektora i demokratije u zemljama u kojima je dominirala državna/društvena svojina i politički monopol. Proces tranzicije, koji je započeo devedesetih godina prošlog veka, doveo je do velikih promena u oblasti stanovanja i poslovanja. Usledila je urbana transformacija gradskih tradicionalnih zona. Urbana transformacija Novog Sada je podrazumevala u određenim delovima grada promenu namena zona porodičnog stanovanja u zone višeporodičnog ili zone opštegradskog centra, uz postepenu zamenu objekata. Pojavili su se neki parametri za planiranje kojih tokom većeg dela istorije planiranja u socijalističkim zemljama nije bilo, poput podele na

javni i privatni prostor. Pod uticajem tranzicionih promena, kao i usled donošenja novih zakonskih akata u oblasti urbanističkog planiranja, dolazilo je do prilagođavanja, izmena i dopuna, ili izrade novih planskih rešenja, u skladu sa smernicama iz generalnog plana. Tradicionalni gradski prostori Novog Sada, planiranjem urbane obnove i rekonstrukcije, ušli su u borbu za novi identitet.

Međutim, iako su planska rešenja bila smisljena i opravdana, celom procesu urbane transformacije nedostajala je jedna ideja - kako to ostvariti. Urbana transformacija, koja se počela odvijati od početka devedesetih godina prošlog veka u tradicionalnim gradskim prostorima, dovela je do gubljenja tradicionalnog identiteta određenih delova grada, uglavnom zbog davanja sličnih ili istih urbanističkih parametara u planskoj dokumentaciji, ali i zbog nedovoljno promišljene arhitekture od projekatata i investitora. Usled nedostatka jasne ideje, došlo je do hiperizgradnje višeporodičnih objekata, investitorskih improvizacija, pojave tzv. "atomizovanog urbanizma", i nemogućnosti institucionalne kontrole celog procesa. Unutrašnji prostor stambenih objekata se, u najvećem broju slučajeva, ne uređuje kao ozelenjeno, intimno dvorište stanara, sa prostorom za odmor ili igru dece, već

se kao osnovni cilj postavlja rešavanje mirujućeg saobraćaja. Odnos javnog i privatnog interesa je bio narušen, a Novi Sad je urbanom transformacijom istovremeno bio razvijan i gušen.

Gradovi zemalja u tranziciji, među kojima je Novi Sad, traže nove razvojne strategije, teže novim metodama planiranja i metodama rada sa investitorima i klijentima. Urbanističko planiranje treba da ostane mera koja će uspostavljati odnose u prostoru i suzbijati negativne posledice. Neophodno je izmeniti shvatanje planiranja uvođenjem koncepta realnosti i fleksibilnosti, racionalnosti i efikasnosti. Grad treba razumeti kao živu, dinamičnu i promenjivu strukturu, a nova forma planiranja treba da pretpostavi intervencije koje će se aktivirati kad se promene dogode, sve u cilju urbanog razvoja. Država bi trebalo da, u traženju novog modela planiranja, koji će imati kontinuitet sa postojećom legislativom, prepozna posledice dosadašnjih promena u periodu tranzicije i da, pored privatne inicijative, uz potpunu ravnopravnost svih oblika svojine, ojača državnu intervenciju u funkciji ekonomskog i urbanog razvoja i sprečavanja društvene segregacije u prostoru ■

Fotografija © Vanja Vukadinović Đurić

Miloš Gubić

Lokalne politike i urbana samouprava u Novom Sadu

Jedan od najzanimljivijih primera građanskog aktivizma i razvoja zajednice u Novom Sadu jeste inicijativa koju su pokrenula dva lokalna udruženja građana: Centar za nove medije_kuda.org i Grupa za konceptualnu politiku. Naime, reč je o projektu "Lokalne politike i urbana samouprava" koji ima za cilj rad sa civilnim društvom po pitanju stanovanja, podršku udruživanju građana, kao i njihovo aktivno učešće u procesu donošenja odluka na lokalnom nivou u sferi politike stanovanja.

Projekat u svojoj početnoj fazi uključuje samo stanovnike/vlasnike stanova u tri mesne zajednice, oko 37.000 stanovnika, u gradskom naselju Detelinara. Kako je u pitanju problematika koja je prisutna u svim gradskim naseljima, projekat teži da se proširi na teritoriju celog grada.

U analizi problema inicijatori ove ideje polaze od šireg društvenog konteksta, trenutne političko-ekonomske situacije društva u tranziciji koje je obično praćeno apatijom i nedovoljnim angažovanjem građana u rešavanju problema u zajednici, što predstavlja osnovu na kojoj je bazirana ideja Lokalne politike i urbana samouprava. Inicijatori navode da ovim projektom nastoje da pomognu proces «revitalizacije lokalne

samoupravne politike i odlučivanja, koja bi potekla od građana koji su isključeni iz procesa izgradnje civilnog društva i ispunila formu uspostavljenu institucijama lokalne samouprave». Aktivističko delovanje pokretača projekta u svojoj komunikaciji i radu sa stanovnicima Detelinare zasniva se na načelima solidarnosti i uzajamnosti. Ovaj projekat jačanja pozicije civilnog društva predstavlja platformu koja, pored samih stanara, uključuje u debatu i ostale relevantne aktere u gradu, među njima i DaNS, kao i sve zainteresovane građane.

Inicijativa teži da informiše građane i da osnaži participaciju organizovanjem javnih radionica, predavanja, tribina, kao i izradom i distribucijom biltena "Stanar" dva puta godišnje. Kako se projekat zasniva na aktivnoj komunikaciji, sve informacije o projektu i najave budućih aktivnosti su redovno ažurirane i mogu se naći na veb-stranici projekta (detelinara.org). Stanovnici Detelinare su do sada mogli da čuju na tribinama i da pročitaju u biltenu intervjue: francuskog antropologa Silvena Lazarisa (Sylvain Lazarus), profesora na Univerzitetu Paris 8, arhitektu Lazara Kuzmanova, stručnog saradnika na Odseku za arhitekturu FTN-a u Novom Sadu i nekadašnjeg pokrajinskog sekretara,

kao i da se upoznaju sa primerima dobre prakse o novim oblicima stanovanja iz različitih zemalja koje imaju uspostavljene različite politike stanovanja (Nemačka, Velika Britanija itd.) na predavanju Petra Atanackovića.

Inovativan pristup ove «odozdo na gore» inicijative teži da otvori pitanja, kao što su: čiji je problem stan i njegovo održavanje? Da li je prihod skupštine stanara dovoljan za održavanje i obnovu zgrada? Funkcionisanje mesnih zajednica i njihova saradnja sa skupštinama stanara? Koja je uloga pojedinca? Značaj solidarnosti samih stanara, kao i mnoga druga. Odgovarajući na ova pitanja, projekat teži da približi građanima zakone i uredbe o stanovanju, naučnu literaturu o lokalnim stambenim politikama, kao i da ukaže na moguće oblike udruživanja stanara, međusobnu saradnju i organizovanje u lokalnoj zajednici. Ova urbana borba za razvoj građanskog aktivizma i pomeranja procesa donošenja odluka na lokalni nivo jeste pokušaj promene dosadašnje prakse stanovanja kao održivijim modelima urbane samouprave u Novom Sadu ■

Fotografija © Centar za nove medije_kuda.org

Ana Pajvančić – Cizelj

Rodni aspekti urbanizma

Fotografija © Uroš Zdravković

Po čijoj meri je napravljen grad? Ko ima „pravo na grad“? Ko planira grad i za koga? Ovakva pitanja već dugo su predmet interesovanja (urbanih) sociologa, a sve češće i zainteresovanih pojedinaca i civilnog sektora. Novije pitanje „da li se grad planira (i) za žene“? postavljaju feministkinje ističući da su „gradovi važna mesta proizvodnje, potrošnje i reprodukcije rodni normi i identiteta“ (Jarvis et al, 2009). To znači da su obrasci korišćenja prostora, pored klase, etniciteta, starosti i drugih, uglavnom poznatih društvenih obeležja, bitno uslovljeni i rodni ulogama. Sa druge strane, to znači da urbanistički zadate prostorne strukture te rodne uloge mogu da reprodukuju ili da utiču na njihovu izmenu, jer „prostor, odnosno lokacija oblikuje način našeg života, naše šanse za zaposlenje, školovanje, zdravstvenu zaštitu i kontakte sa drugim ljudima“ (isto).

Ove tvrdnje lako se mogu razumeti ako se u obzir uzmu činjenice o strukturi vlasništva nad nekretninama (žene poseduju nekretnine ređe nego muškarci, što dovodi do specifičnih pozicija ugroženosti), prostornoj pokretljivosti (žene ređe od muškaraca poseduju automobil i češće koriste javni prevoz), dostupnosti javnih prostora (pitanje „prikadnog“ ponašanja i oblačenja na javnom prostoru, prostornih mogućnosti za provođenje slobodnog vremena i rekreaciju – prostora izdvojenih za ženske sportove i posebno ženske sportske klubove, sigurnosti na ulicama i slično), identifikaciji sa prostorom (grad mahom pamti muškarce, što se čita iz naziva trgova i ulica).

Ključna veza između rodni uloga i urbanizma proističe iz separacije tri domena:

proizvodnje, potrošnje i reprodukcije (Jarvis et al, 2009), gde se pozicije žena obično usložnjavaju usled prostorne reorganizacije njihove svakodnevice (prostorna rastrzanost između poslova vezanih za domaćinstvo i formalnog zaposlenja na tržištu rada). Ženama koje, uz formalno zaposlenje, češće obavljaju i poslove vezane za brigu o drugima (o deci, starima, bolesnima) je, zato, potrebno multifunkcionalno urbano okruženje koje bi odgovaralo njihovoj svakodnevici sačinjenoj od mnoštva raznovrsnih aktivnosti. Tako će, na primer, urbanistička rešenja o dostupnosti ustanova zdravstvene zaštite, vrtića, ustanova za brigu o starima i zabavno - rekreativnih objekata imati posebno značajne efekte na živote žena u datom okruženju. Posebno je značajno pažnju usmeriti na dvostruko marginalizovane grupe (poput samohranih majki, žena sa invaliditetom ili starih žena koje žive u samačkim domaćinstvima) koje su često nevidljive, a njihovi interesi i potrebe teško dospevaju do institucija.

Urbanistička praksa u Srbiji je „rodno slepa“, što znači da se iza pretpostavke o „planiranju za sve“ na prvom mestu nalazi nepoznavanje društvenog konteksta („korisnika“), a onda i njegovih rodni karakteristika. Rodno osetljivo urbano planiranje trebalo bi da vodi računa o različitim potrebama muškaraca i žena kako bi lokalna zajednica odgovarala što većem broju građana i građanki, to jest bila pravljena po njihovoj meri (Royal Town Planning Institute, London). Ključno pitanje, o kome bi trebalo voditi računa prilikom izrade svake javne politike, pa tako i urbanističkog plana bilo bi: da li će plan uticati na položaj žena i kako?

Na pitanje - kakvi su rodni aspekti novosadske urbane svakodnevice i u kojoj je meri gradski prostor prilagođen različitim potrebama muškaraca i žena, ne može se odgovoriti bez prethodnih istraživanja koja, nažalost, ne postoje. Uvođenje rodne perspektive u razvojne planove nije moguće bez prethodne procene stanja, jer bi se, u suprotnom, planovi bazirali na ličnim i kulturno uslovljenim predrasudama planera, a ne na realnim potrebama muškaraca i žena ■

Literatura

Jarvis, Helen, Kantor, Paula, Cloke, Johnatan (2009), *Cities and Gender*, London and New York: Routledge.

Jaekel, Monika, Marieke van Geldermalsen (2005). *Gender Sensitive Urban Planning*. *Urbanism&Gender*. <http://monikajaeckel.com/wordpress/wp-content/uploads/2009/08/principles-of-gender-sensitive-urban-planning.pdf>

Gender Equality and Plan Making. *The Gender Mainstreaming Toolkit*. Royal Town Planning Institute, London, 2003.

Bojana Rudić Počuč, Mr Miodrag Počuč

Dizajn za sve

Kako do pristupačnog okruženja

Fotografija © Miodrag Počuč

Trenutna situacija u gradovima Srbije je takva da je najveći deo izgrađenog okruženja nepristupačan osobama sa bilo kakvim (po)teškoćama u kretanju i/ili komunikaciji. Pristup javnim sadržajima (objektima, proizvodima i uslugama) najčešće je otežan usled mnogobrojnih prepreka koje u tom okruženju postoje (denivelisane pešačke staze, visoki ivičnjaci, nepristupačna sredstva javnog prevoza, stepenice, nepropisno parkirani automobili, nedostatak usluga i slično), a sa kojima se građani/ke svakodnevno suočavaju.

Rešavanje pitanja nepristupačnosti okruženja, u najvećoj meri, zavisi od lokalnih samouprava koje su nadležne da rešavaju sve postojeće probleme u toj oblasti. U tom smislu, lokalne samouprave i lokalni donosioci odluka treba da identifikuju probleme, formulišu strateške pravce i razviju lokalne planove i resurse za konkretnu akciju na terenu.

Međutim, bez obzira na afirmativne mere koje postoje u zakonodavstvu naše zemlje (Zakon o planiranju i izgradnji i Pravilnik o tehničkim standardima pristupačnosti), na lokalnom nivou još uvek ne postoji jasna metodologija za stvaranje pristupačnog okruženja, ali ni resursi za kontrolu i razvoj u toj oblasti. Rešavanju problema se pristupa potpuno neplanski/stihijski i bez sagledavanja šireg konteksta u kojem se rekonstrukcija okruženja odvija. Takav način rada donosi slabe rezultate koji su ograničeni na pojedine javne prostore (na primer, užu centar), ili jednu raskrsnicu, dok ostali segmenti okruženja ostaju i dalje nerešeni. Takođe, izraženo je i dalje nerazumevanje suštine problema i uopšte

(ne)shvatanja pojma pristupačnosti, budući da se lokalni proces planiranja i uklanjanja barijera i dalje sprovodi sa fokusom na planiranje i projektovanje za prosečne osobe (dizajn za prosečne) ili za osobe sa invaliditetom (specijalan dizajn), umesto sa fokusom na SVE ljude i SVE njihove razlike (dizajn za sve).

Imajući navedeno u vidu, koncept dizajn za sve treba da posmatramo kao strateški model planiranja i kreiranja čovekovog okruženja, koji uzima u obzir različitosti koje postoje među ljudima, koji može da doprinese stvaranju inkluzivnog društva i koji je od naročitog značaja za osobe sa invaliditetom, malu decu, roditelje sa decom, stare osobe, a, ujedno, i za sve ostale korisnike javnih prostora, proizvoda, informacija i/ili usluga.

Primenom dizajna za sve u praksi, kroz odgovarajuće fazne procese, može se stvoriti okruženje koje mogu da koriste svi potencijalni korisnici. To se najčešće postiže izradom lokalnih strateških planova pristupačnosti zasnovanih na dizajnu za sve, koji su kompatibilni sa izradom planova održive urbane mobilnosti, jer se analiziraju i uzimaju u obzir potrebe svih ljudi uključujući i promene kroz koje čovek prolazi tokom svog života (fizičke, senzorne, kognitivne, psihičke i druge).

Realizacijom ciljeva definisanih takvim lokalnim strategijama, veća prednost se daje pešacima i korišćenju javnog prevoza, te se na taj način doprinosi stvaranju održivih gradova i povećanju kvaliteta života ljudi u njima.

Uvođenjem koncepta dizajn za sve u sve oblasti čovekovog planiranja i delovanja, postiže se efikasno i dugoročno planiranje na dobrobit svih građana. Njegova primena u kreiranju gradske infrastrukture može da predstavlja značajan element održivog razvoja jednog grada, jer se gradi nešto što je prilagođeno svim građanima i što uzima u obzir promene kroz koje čovek prolazi tokom svog života (fizičke, senzorne, kognitivne, psihičke i druge).

S druge strane, ako je neko spoljno okruženje ili proizvod (na primer, parking ili neki značajan javni objekat, kao muzej ili tržni centar) dobro dizajnirano, to jest u skladu je sa potrebama svih građana, tada imamo višestruku dobit za korisnike kako u pogledu postojanja veće funkcionalnosti i komfora tog prostora, njegove povećane udobnosti, bezbednosti za sve ljude i uštedu energije, tako i u pogledu postojanja znatno manjih troškova.

Na kraju, primenom koncepta dizajn za sve i, u skladu s tim, povećanjem pristupačnosti javnog prostora, informacija, proizvoda i/ili usluga, može se obezbediti mnogo veći broj korisnika, odnosno ostvariti veći profit.

Grad Novi Sad je prepoznao opšti društveni značaj tog koncepta, te je tokom 2011-2013. godine izradio Strategiju pristupačnosti Grada Novog Sada, uključujući i Akcioni plan pristupačnosti, čija realizacija, imajući u vidu ambiciozno definisane ciljeve, danas predstavlja svojevrsan izazov za Novi Sad, ali i priliku da se konačno utiče na "uzrok" problema kako bi se napravile istinske promene i unapredila pristupačnost grada ■

Dr Milena Krklješ

Urbana realnost javnih prostora za decu

Fotografija © Milena Krklješ

Razmišljajući o javnim prostorima za decu, neminovno je podsetiti se na tekst profesora Ranka Radovića: „Malo su deci igrališta, treba im ceo grad“, ponovo promisliti kakav je grad potreban deci i da li je nekoliko elemenata na igralištu dovoljno da im pruži kvalitetan život u gradu. Atraktivnost prostora za decu zavisi od niza programa i sadržaja, urbanističkih, arhitektonskih i hortikulturnih uređenja prostora, a samim tim oni predstavljaju paradigmu društva u kom se nalaze.

Igra ima izuzetan značaj u intelektualnom razvoju dece, a igrališta imaju ulogu u njihovom psiho-socijalnom razvoju, omogućujući im razvijanje društvenosti i ispoljavanje individualnosti u okviru različitih zajednica, te prostorno i sadržajno moraju odgovarati predviđenim aktivnostima. Deca kroz igru istražuju i spoznaju okruženje, uspostavljaju odnos prema njemu i izražavaju različite emotivne reakcije. Iako su deca najčešći korisnici javnih prostora, kao populacija koja nema mogućnosti da samostalno realizuje svoje potrebe, one su često potisnute potrebama drugih interesnih grupa. Usled nepovoljnih ekonomskih i društvenih uslova, nedovoljne brige i sve-

sti za očuvanje postojećih i uređenje novih javnih prostora, njihova distribucija u gradu, dimenzije, programi i sadržaji su veoma često skromni ili devastirani.

Kako se fizička struktura javnih prostora unutar urbane matrice transformiše tokom vremena i u skladu sa tendencijama razvoja grada, tako je na teritoriji Novog Sada intenzivna urbana transformacija protekle decenije donela dilemu - da li je današnji fizički prostor grada adekvatan determinišući okvir za igru i razvoj dece. U programskom, funkcionalnom i morfološkom smislu, u Novom Sadu se mogu prepoznati različiti tipovi javnih prostora namenjenih dečjoj igri ili okupljanju, nastalih tokom dugog niza godina. Prva grupa obuhvata dečja igrališta, zelene površine ili sportske terene koje uređuju gradske institucije na različitim javnim površinama. Drugu grupu čine igrališta, zelene površine i sportski tereni uz objekte predškolskih i školskih ustanova prilagođeni uzrastu dece koja u njima borave. Treća grupa javnih prostora za decu nalazi se uz javne gradske objekte, čija dispozicija formira gradske trgove, pijacete ili proširenja ulica. Iako se tokom proteklih 10 godina u Novom Sadu javljaju intenziv-

ne aktivnosti na poboljšanju kvaliteta postojećih i izgradnji novih igrališta za decu, ne treba zaboraviti činjenicu da planski projektovani prostori, namenjeni isključivo deci, smeštaju ih u „rezervate“, a „funkcionalna klasifikacija i podela grada na osnovne jedinice bacila je decu u rezervate za igru, ograđene prostore, kvantificirane i izdvojene u kraj“¹, koji im nameću određene tipove aktivnosti i u kojima nemaju mogućnosti realizovanja sopstvenih bioloških potreba za slobodnim kretanjem i društvenim interakcijama. Pozitivan pomak u gradu napravljen je prilagođavanjem javnih prostora deci sa hendikepom, pre svega u smislu pristupačnosti, uklanjanjem fizičkih barijera.

Prvi korak ka realizaciji grada prilagođenog deci mora biti istinsko razumevanje mogućnosti da se promišljenim oblikovanjem javnih prostora utiče na poboljšanje dečjeg razvoja i kvaliteta života. Njihovo aktivno uključivanje u procese planiranja i projektovanja, koje je sve više prisutno u razvijenim sredinama, može znatno doprineti da sredina u kojoj borave bude što adekvatnije oblikovana. Prilagođavanje javnih prostora deci treba otpočeti osmišljavanjem sadržaja i obezbeđenjem lake pristupačnosti, a raznovrsnost i atraktivnost, parterno i hortikulturno rešenje, kao i odabir urbanog mobilijara dodatni su činioci pri uspostavljanju kvaliteta. Smisljena realizacija javnih prostora za decu ne može se samo bazirati na izgradnji dečjih igrališta, već i na realizaciji koncepta prilagođenog deci (child friendly cities), koji bi im pružao dostupnost i atraktivnost svih javnih prostora, pozitivno utičući na razvoj kognitivnih, socijalnih i emocionalnih osobina. Pri stvaranju mreže gradskih prostora prilagođenih deci neophodno je različitim intervencijama postići kvalitet prostora koji će zračiti sadržajima i doprineti celokupnom duhu grada, kako bi se deca u njima osećala bezbedno i slobodno, te imala mogućnost za različite aktivnosti u kontekstu sadašnjeg vremena i okruženja ■

1 R. Radović: „Malo su deci igrališta, treba im ceo grad“, Vrt ili kavez, Prometej, Novi Sad, 1995, str. 28.

Luka Bajić

Poštujmo zelene površine

U teoriji urbanog planiranja odavno je poznat koncept, odnosno viđenje grada kao infrastrukturnog entiteta. Upravljanje gradom, odnosno urbanim sistemom uvek se zasnivalo na racionalnom planiranju i održavanju postojećih izgrađenih elemenata infrastrukture, što uključuje i sistem zelenila grada. To podrazumeva stručnu spremnost da se u svakom momentu iznađe savremeni način prilaza rešavanju problema. U tom smislu, Javno komunalno preduzeće "Gradsko zelenilo" Novi Sad aktivni je akter promena i potreba grada. Od kraja XVIII do 80-ih godina prošlog veka, kada dobija današnju formu, naše preduzeće učestvuje u razvoju Novog Sada čineći ga u svakom smislu komfornijim mestom za život.

Među savremene probleme grada uopšte, pa tako i Novog Sada, spada svakako konstantno opadanje količine zelenila u odnosu na broj stanovnika grada. To ima poseban regionalni smisao u proteklih 20 godina kada, zbog ratnih dejstava, broj stanovnika naših gradova naglo raste i to kada globalno, svetsko društvo ulazi u period ekonomske krize. Lokalno, otežavajući faktor razvoju, odnosno unapređenju kvaliteta i kvantiteta zelenih površina, naspram narastajućih gradskih potreba za drugom infrastrukturom, jeste u tome što se zelene površine ne doživljavaju, pa i zakonski ne predstavljaju i poštuju kao izgrađena infrastruktura, podjednako bitna namena koja treba da prati ostatak razvoja. Naprotiv, urbana realnost je da se zelenilo kao sadržaj često planski nipodaštava prema trenutnim viđenjima potreba grada i investitora.

Prethodno opisana situacija jedan je od osnovnih okvira razvoja zelene infrastrukture gradova u zemljama sa slabije razvijenom institucionalnom kontrolom. Iako odavno poznat, ali još uvek neprevaziđen, koncept održivog razvoja svojim preporukama uključuje i rešavanje prethodno navedenih problema. U tom smislu pravci razvoja zelene infrastrukture se više ne zasnivaju na rešenjima velikih razmera nego se svode na principe planiranja i unapređenja manjih zelenih površina umesto velikih parkova, umrežavanja i dostupnosti zelenih površina, planiranja sa ciljem da se smanji

održavanje, samoodrživog menadžmenta zelenih prostora, korišćenja autohtone vegetacije, primene estetike prirodnog okruženja i lokalnih materijala itd. Međutim, iako savremenim planiranjem zeleni sistemi dobijaju nove funkcije putem slojevitog planiranja i preklapanja različitih namena, zaboravlja se na osnovnu funkciju zelenila, a to je da učini gradsku sredinu zdravijom životnom sredinom, da grad učini zdravijim ekosistemom.

Globalno ili lokalno, urbano zelenilo sa svom svojom raznovrsnošću po formi i funkciji ima širok dijapazon uloga u gradskoj sredini. Da li je to ulepšavanje zagrnuto u termin oplemenjivanja ili hortikulturnog uređenja prostora ili je samo po sebi atrakcija, što je mnogo ređi slučaj, zelenilo je deo ukupne slike grada. Novi Sad, u proteklom periodu, kao ni sad, nije zaostajao za gradovima u regionu u odnosu na količinu i stanje svojih zelenih površina. Ono u čemu trenutno uživamo jeste rezultat mnogih generacija koje su učinile Novi Sad ze-

nim gradom, uklopljivim u svoj raznovrstan predeoni obrazac, gde se susreću prirodne vegetacione zone Dunava i Fruškogorskog pobrđa u dominantnom ruralnom pejzažu. Međutim, bogat nasledeni fond zelenila ima svoj vek trajanja koji je svojstven tipu, strukturi i uslovima u kojima se formirao. Nažalost, osim prirodnog procesa promena zelenog fonda grada, u našem gradu se sve češće naziru neki novi društveni načini ponašanja. Novosađani su i dalje ponosni na sliku svog grada, ali isti ti Novosađani postaju otuđeniji u odnosu na svoj javni prostor. Devastacija zelenih površina često je rezultat nepažnje, nepoštovanja zabrane kretanja ili prosto vandalizma. Ne postoji razlika da li se radi o zelenoj površini na periferiji ili u samoj centralnoj zoni grada, i to, nažalost, sa negativnom konotacijom. Smisao grada i njegove infrastrukture mora biti redefinisano, sa ciljem da se izađe u susret nekim budućim potrebama korisnika u okviru osnovnih vrednosti, koje moraju biti prepoznate i sačuvane ■

Fotografija © Luka Bajić

Ivanka Aradski

Kamenički park - centralni gradski park

Ugarska grofovska porodica Marcibanji, poklon iz Čoke, u periodu od 1797. do 1811. godine podigla je dvorac na obali Dunava, u Sremskoj Kamenici. Rekonstrukcijom i dogradnjom u periodu od 1834. do 1836. godine dvorac je dobio nešto drugačiju formu i izgled, koji se zadržao do danas. Paralelno sa gradnjom dvorca, grof Marton Marcibanji je oformio engleski park. Od 1850. do 1918. godine kompleks je pripadao vlastelinskoj porodici Karačonji, koja je bila poznata kao poklonik vrtno umetnosti.

Najstarije dostupno svedočanstvo o izgledu Kameničkog parka je karta iz 1863. godine, izrađena 27 godina od podizanja parka. Pejzaž je dizajniran naizmeničnim rasporedom otvorenih, svetlih površina livada sa masivima visokog drveća različitih volumena, tekstura i kolorita, te mrežom nepravilnih linija staza.

Na osnovu očuvanih delova i tragova vrtno-arhitektonskih elemenata, kao i sačuvanih starih fotografija, moguće je utvrditi

postojanje veštačkog uzvišenja (Rosenhugel) sa pet stubova završenih stilizovanim glavama i povezanih lukovima, mosta sa zidanim stubovima i ogradom od kovanog gvožđa, vrtnog objekta oranžerije (Kamelienshaus), kao i čitavog asortimana elemenata karakterističnog vrtnog mobilijara - kamenih klupa, skulptura, česmi, dekorativnih vaza i stubova na postoljima i sl.

Posle 1918. godine dvorac je menjao vlasnike; neposredno posle rata pretvoren je i adaptiran u Dom za ratnu siročad; od 1928. do 1937. godine tu je radila domaćićka i zadružna škola; od 1952. do 1956. godine ovde je postojala Srednja vrtlarska škola. Poslednja veća rekonstrukcija dvorca izvedena je sredinom 70-ih godina XX veka, u kojoj je znatno izmenjen enterijer objekta, dok je eksterijer uz manje izmene ostao u prvobitnoj formi. Od 1976. godine do danas njegove prostorije koriste Hidrosistem DTD, odnosno JP „Vode Vojvodine“, Meteorološka stanica AP Vojvodine i Republička agencija za zaštitu životne sredine.

Unutar parka, uz Dunav, na desetak metara od obale, nizvodno od dvorca, 1961/62. godine bio je izgrađen restoran „Akvarijum“, po projektu novosadskog arhitekta Pavla Žilnika (1920-2006). U svom autentičnom izgledu objekat je bio valorizovan kao značajno delo novosadske posleratne arhitekture; skladnih proporcija, nenametljivog izraza, zidan prirodnim materijalima. Pre desetak godina objekat je bio neprimereno nadograđen, a potom i srušen.

U jugozapadnom delu Kameničkog parka, 1975. godine, izgrađeni su objekti Dečjeg sela (humanitarno-socijalna institucija pod okriljem međunarodne asocijacije za brigu o deci). Izgradnjom Mosta slobode 1981. godine na istočnom obodu parka, dodatno je smanjena ukupna površina parka, čime je i utvrđen njegov današnji obuhvat.

Prostor parka već više od tridesetak godina egzistira u planskoj dokumentaciji. Kasnih sedamdesetih godina je izrađen Detaljni urbanistički plan Kamenički park - Ribnjak, a nekoliko godina kasnije Urbanistički projekat uređenja Kameničkog parka.

Petnaestak godina kasnije je početa izrada detaljnog urbanističkog plana, koji je, zbog promene zakona u oblasti planiranja, usvojen tek 1998. godine kao Regulacioni plan Kameničkog parka. Koncept uređenja se zasnivao na utvrđivanju tri prostorne potceline: zone aktivnih sadržaja, zone pejzažnog parka i zone mosta.

Osnovni cilj izrade novog plana detaljne regulacije je utvrđivanje prostorne organizacije koja će stvoriti uslove za uređenje i izgradnju Kameničkog parka kao centralnog gradskog parka, pre svega sa aspekta deficita sportskih sadržaja, prostora za aktivnu i pasivnu rekreaciju, te sadržaja opštegradskog centra (kultura, turizam, ugostiteljstvo).

Kamenički park ima kulturno-istorijske, graditeljske, pejzažne, hortikulture i ambijentalne vrednosti koje treba očuvati prilikom planiranja i projektovanja budućih rešenja. Vrednost i značaj ovog prostora do danas nisu iskorišćeni.

Prostorno kulturno-istorijska celina dvorac i park u Sremskoj Kamenici (dvorac Marci-banji - Karačonji), Dvor br.1, kulturno je do-bro od velikog značaja. Spomenik prirode Kamenički park je značajno prirodno do-bro (prirodno dobro III kategorije).

Za dvorac – glavni objekat, kao i za osta-le objekte koji podležu rekonstrukciji uslov-ljava se očuvanje izvornog izgleda spoljaš-nje arhitekture i enterijera, horizontalnog i vertikalnog gabarita, oblika i nagiba kro-va, svih konstruktivnih i dekorativnih ele-menata, originalnih materijala i uklanjanje naknadno dodatih delova koji su posledica kasnijih adaptacija. Predlaže se uvođe-nje nove namene: oblast kulture, turizma i ugostiteljstva (hotel visoke kategorije, ek-skluzivni restorani, vinski podrum, galerije, izložbeni prostori i sl.).

U neposrednoj blizini dvorca je ostavlje-na mogućnost za postavljanje staklenika ili oranžerije, po uzoru na staru koja je tu nekada postojala za čuvanje egzotičnih bi-ljaka, izložbenog paviljona, poslastičarni-ce i sl.

Prostor između ulice Dvor i Dunava pre-poznaje se kao potencijalni reprezentativ-ni trg. Delovi slobodnih površina uređenjem mogu dobiti izložbeni karakter (postavke galerija na otvorenom i kulturne manife-stacije). Ovde će biti zastupljena najdekorativnija hortikultura obrada (visoka, niska i parterna vegetacija), staze, popločanje, vo-dene površine i sl.

Umesto porušenog objekta restorana "Akvarijum", predlaže se izgradnja novog, tako što će se u potpunosti ponoviti hori-

zontalni, vertikalni gabarit i njegovi arhi-tektonsko- oblikoni elementi.

Kroz čitav park treba provući kvalitetne i trajne staze, koje mogu da budu od kame-na, kocki i drugih prirodnih materijala, ili posute rizlom.

Potrebno je hortikulturno obraditi sve po-vršine koje nisu po kulturi šume. Neophod-no je poštovati koncept velikih livada. Park treba da sadrži i bogate grupe šiblja, cve-će i perene koje u reprezentativnim delovi-ma služe za isticanje i ulepšavanje prilaza, zgrada i glavnih aleja. Potrebno je očuva-ti kvalitetnu autohtonu vegetaciju (vrbe, to-pole, brest, lužnjak, sladun, medunac, cer, kitnjak, različite vrste lipe, javor, mleč, crni jasen, grab i dr.), koja treba da čini temeljnu biološku vrednost budućeg parka.

Treba očuvati i unaprediti stanje šuma hra-sta lužnjaka koje se nalaze na najvišim de-lovima terena (na strmim padinama), gde su mešovite šume hrasta u okolini jezera i šume lipe.

Potrebno je obnoviti postojeće ošteće-ne skulpture sfinge, devojke i skulptoral-ne kompozicije sa pet bista na stubovima, a napraviti repliku vrtno-arhitektonskih objekata i elemenata koji su se nekada na-lazili u parku.

Parkovski mobilijar treba da bude obliko-van u rustičnom stilu, da izgleda primeren centralnom gradskom parku, a da se kori-ste prirodni materijali (drvo, kovano gvož-de i kamen).

Planira se revitalizacija vodenih površina, izmuljivanje i produbljivanje jezera. Korita

jezera treba da ostanu prirodna. Uređenje okoline jezera treba da bude isključivo pri-menom biljnog materijala, kao i primenom prirodnih materijala za izradu staza, odmorišta, stepenika, klupa, obale jezera i ogra-de jezera.

Plato iznad tunela, uz frekventnu saobra-čajnicu Kamenički put, planiraće se za vidi-kovac i parking-prostor za posetiocce Kame-ničkog parka. Vidikovac će pružati najlepši panoramski pogled sa sremske strane gra-da ka Dunavu i Novom Sadu.

U zoni mosta, prema Ribnjaku, koriste-ći konfiguraciju terena, moguće je orga-nizovati zabavno-rekreativni deo parka, s tim da se elementi mogu tematski me-njati (rukomet, basket, odbojka, skejt, let-nji bioskop, rekviziti za dečja igrališta i sl.). Uređenje ovog prostora treba da se zasniva isključivo na parternom uređenju - formi-ranju staza i odmorišta, te podizanju trav-nate površine sa elementima rekreativnih i zabavnih sadržaja.

Planom detaljne regulacije obezbediće se očuvanje, zaštita i kontinuirano održava-nje arhitektonskih i biljnih elemenata, od-nosno sveukupnog karaktera parka, njego-ve kompozicije i stilskih osobenosti, a sve u skladu sa međunarodnim poveljama koje se odnose na zaštitu i obnovu parkovske arhitekture. Realizacija planirane koncepcije u znatnoj meri obogatiće svakodnevi-cu žiteljima Sremske Kamenice, a osvežiće ponudu atraktivnih javnih prostora Novog Sada u priobalju Dunava ■

Biljana Pavlović, Sofija Simendić

Urbanistička studija transformacije poteza Šumske ulice u Novom Sadu

Fotografija © Sofija Simendić

Ova studija predstavlja master rad, koji je nastao 2014. godine pod mentorstvom doc. dr. Milice Kostreš i dr. Igora Maraša (Fakultet tehničkih nauka, Univerzitet u Novom Sadu). Kroz istraživački deo, analize, tekstualno objašnjenje i grafičke priloge, definiše se proces transformacije poteza Šumske ulice u Novom Sadu. Rad razvija temu urbanog planiranja gradske periferije, te zelenih i vodenih koridora na području grada. To je ogledni primer koji je potrebno razvijati i oblikovati radi moguće implementacije, a nastao je paralelno sa učešćem u izradi plana detaljne regulacije, tokom šestomesečne prakse u JP "Urbanizam" Zavod za urbanizam Novi Sad.

Predstavljeno istraživanje obuhvata Šumsku ulicu, koja se pruža od primarnog odbrambenog nasipa na jugoistoku, do Futoškog puta na severozapadu. U dužini od oko 2,3 km, površine 25,73 ha, potes obuhvata sekundarni odbrambeni nasip, melioracioni kanal, kao i parcele koje se sa njima graniče na Telepu i Adicama.

Cilj istraživanja potencijalne urbane transformacije jeste da se u što većoj meri očuva karakter prostora, da se zadovolje po-

trebe korisnika i poboljša kvalitet na nivou funkcionisanja, poboljšanja veza, sadržaja, izgradnje, uređenja i održavanja urbanih celina, uz promovisanje zdravog načina života, sporta, rekreacije, kulture i umetnosti.

Urađena je detaljna analiza potencijala lokacije, izdvajanjem potencijalnih repernih tačaka u okviru devastiranog zelenog koridora, posmatranjem odnosa repera i njihove okoline, te razradivanjem tog odnosa do podele potesa na četiri ambijentalne celine sa jasno definisanim namenama. Transformacija celina predložena je kroz različite oblike revitalizacije, rekonstrukcije, nove izgradnje, pejzažnog uređenja i uvođenja energetski efikasnih i samoodrživih sistema.

Povod za transformaciju područja je potreba da se rekonstruiše postojeći sekundarni nasip (štiti Telep i veliki deo grada od eventualnih uzvodnih prodora Dunava kroz prvu odbrambenu liniju) i melioracioni kanal (izgubio funkciju odvodnjavanja, a zadržao funkciju atmosferske kanalizacije sa Adica). Višegodišnji problem su bili uslovi zaštite postojećeg nasipa i kanala, koje je tre-

balo prevazići planiranjem novih trasa ovih hidrotehničkih objekata.

Planiranim rešenjem zadržava se karakter potesa Šumske ulice kao linearnog otvorenog prostora koji sačinjava mrežu specifičnih otvorenih prostora, tzv. "pauza" (čvorovišta) tačkasto raspoređenih duž poteza (parkovi, mesta za rekreaciju i odmor, tereni i teretane na otvorenom, igrališta, bašte, pjacete, platoi, biciklane). Posebna pažnja je posvećena uspostavljanju veza potesa sa okruženjem na nivou saobraćajnog (kolski, pešački, biciklistički, javni prevoz) i infrastrukturnog povezivanja.

Cilj oplemenjivanja prostora i formiranja atraktivnog koridora je vraćanje lokalnog identiteta u zoni porodičnog stanovanja, koja je izgubljena devastacijom kanala i nasipa u proteklom periodu.

Analizirana je usvojena planska dokumentacija i stanje na terenu, u cilju što boljeg povezivanja naselja Telep i Adice, Veterničke rampe i Dunavca, te tih naselja sa ostatkom grada. Saobraćajnim rešenjem zadržavaju se ranije planirani i uvode novi pravci povezivanja Telepa i Adica. Predlaže se uvođenje novih stajališta javnog pre-

Fotografija © Sofija Simendić

voza na atraktivnim lokacijama kako bi se obezbedila njihova dostupnost široj grupi korisnika. Rešenjem poprečnog profila Šumske ulice, planiraju se rekreativne pešačke i biciklističke staze po kruni nasipa i poprečni pristupni pravci iz ulica, za kolski, biciklistički i pešački saobraćaj.

Predviđeno je očuvanje postojećih regulacionih linija i granica parcela duž Šumske ulice sa strane Telepa i sa strane Adica. Sporadične, male promene regulacionih linija izvršene su zbog definisanja parcele melioracionog kanala sa pratećim sekundarnim odbrambenim nasipom, kao i zbog formiranja pristupnih pravaca i novih javnih površina. Savladavanje denivelacija predviđeno je rampama, stepeništima, pasarelom, pristupnim platoima i liftovima, prilagođenim svim korisnicima.

Prostorni obuhvat je prepoznat kao područje od ekološkog značaja, koje je potrebno revitalizovati. Obuhvata se zeleni koridor sa zelenim džepovima da bi se formirao novi linearni park, koji bi se povezao sa sistemom zelenila u gradu. Proizveo bi se kompleks prostorno povezanih gradskih i prigradskih zelenih površina svih kategorija. Formirano pejzažno rešenje potesa doprinelo bi poboljšanju veza u okviru poteza, na nivou zelenila, vodenih površina, savladavanja denivelacije, uspostavljanja vizura i sagledavanja duž potesa.

Zadržavaju se tradicionalne celine preovlađujućeg porodičnog stanovanja na Telepu i Adicama. Planiraju se novi oblici stanovanja u vidu višeporodičnog stanovanja u nastavku već postojećeg niza i u okviru slobodnih površina za izgradnju urbanih vila i kuća u nizu, spratnosti do P+2+Pk. Takođe, u većoj meri se uvode poslovanje, sport, rekreacija i javni sadržaji. Planira se izgradnja natkrivenih šetališta, trelisa, pasarele, biciklana, javnih toaleta, stanica javnog

prevoza, paviljona, hot-spot mesta, solarnih punjača elektronskih uređaja, uz preporuku upotrebe recikliranih materijala, solarnih panela, fotonaponskih ćelija...

Planiraju se uređene javne zelene površine u vidu parkova, urbanih bašta, platoa, skverova, pjaceta, zona odmora, skejt-parka. Tu su i tereni za stoni tenis, boćanje, skvoš, badminton, basket, tai-či, mini-fudbal, istrčavanje pasa, klizanje, teretane na otvorenom za sve uzraste, dečja igrališta...

Rešenje karakterističnih ambijentalnih celina

Celine definisane u okviru studije kao celine "A", "B" i "C" sadrže urbane repere, što doprinosi formiranju karakterističnih ambijenata. Specifični su njihova lokacija, kontekst, međuodnos sa potesom, morfologija, oblikovanje, namena i sadržaji.

Celina "A"

Prostor obuhvata severni deo potesa gde se Šumska ulica sastaje sa Futoškim putem, koji se nalazi u okviru ulaznog pravca u Novi Sad (slike 10 i 11). Specifično je uvođenje kolektivnog socijalnog stanovanja za stare osobe, sa dodatnim sadržajima koji bi doprineli kvalitetu životnog okruženja. Planirani su: dom zdravlja sa rehabilitacionim, spa/wellness centrom i stacionarom, kompleks vila za stanovanje starih, klub sa radionicama i ateljeima, galerija, ogranak biblioteke sa medijatekom i čitaonicom. Od centralnih sadržaja planirani su pijaca i hotel, a od poslovanja supermarket, restorani i kafici. Posebno se ističe trasa kanala sa nasipom, koja se pejzažno uređuje, te formirane pjacete, bašte i platoi namenjeni okupljanju.

Celina "B"

Celina obuhvata neizgrađeni, neuređeni prostor oko srednjetalasnog predajnika Radio-televizije Vojvodine, koji se nalazi na sredini potesa Šumske ulice sa strane Adica (slike 12 i 13). Specifičnost lokacije se ogleda u strogo definisanim uslovima vezanim za predajnik. Rešenjem se ističe planirani park, koji povezuje potes Šumske ulice sa budućim centrom Adica na jugozapadu. Omogućava se uvođenje poslovanja koje bi se povezalo sa sadržajima parka. Od centralnih sadržaja, planirani su pijaca sa supermarketom i restoranom, koji bi nudili namirnice proizvedene u okviru obližnjih urbanih bašta i lokalne proizvode eko/etno preduzetnika, umetnika i hobista. Izgrađene strukture predstavljaju nadstrešnice, biciklane, paviljone za radionice i izložbe, javne toalete, te ostave za alat sa nadstrešnicama u okviru urbanih bašta. Formiraju se pjacete u parku, skejt-park i teretana na otvorenom. Ističe se plato uz kanal, namenjen za scenska dešavanja, radionice i izložbe, upotpunjen tribinama za sedenje po kosini nasipa Šumske ulice.

Celina "C"

Prostor obuhvata neizgrađeno zemljište u vlasništvu grada. Planira se novi kompleks višeporodičnog stanovanja manjih gustina, koji predstavlja prelaz iz porodičnog stanovanja u okviru privatne parcele i višeporodičnog stanovanja u okviru zajedničke parcele (slike 14 i 15). Novi vid stanovanja se planira u kućama u nizu i urbanim vilama koje koriste zajedničko unutrašnje dvorište, te na taj način obezbeđuju privatne prostore (stambene jedinice) u okviru zajedničkog susedstva. Površine u privatnom dvorištu, pored uredenog zelenila, podrazumevaju i prostore namenjene za odmor, rekreaciju i druženje stanara (zeleni oaza sa vodenim ogledalima, dečje igralište, plato za roštiljanje).

Zaključak

Urbanističko planiranje sa ciljem formiranja prostora koji će rešiti infrastrukturne probleme, poboljšati kvalitet životnog okruženja, očuvati identitet prostora, a time doprineti razvoju lokalne zajednice, predstavlja alat kojim je moguće rešiti probleme urbane periferije Novog Sada nastale kao posledica bespravne izgradnje. Potes Šumske ulice, kao jedan od aktuelnih infrastrukturnih problema grada zbog neophodnosti zaštite od poplave i podzemnih voda, sa prepoznatim velikim potencijalom za kreaciju na više nivoa, predstavlja prostor od značaja kako za grad, tako i za investitore, trenutne i buduće korisnike ■

Jelena Bogdanović-Pajvančić

Analiza lokacija za postavljanje javnih česmi na teritoriji grada Novog Sada

Voda je izvor života, pokretač i snaga. Njeno prisustvo u neposrednoj čovekovoj blizini uliva sigurnost i spokoj. Voda je u svojim prirodnim oblicima bila i ostala inicijacija za stvaranje ljudskih naseobina, naselja i gradova. Gradovi su formirani uz rečne tokove, obale mora i jezera, koristeći sve blagodeti koje voda može da pruži svom okruženju.

Razvoj i urbanizaciju gradova paralelno je pratio razvoj načina, odnosno sistema snabdevanja stanovništva pijaćom vodom. Dostupnost čiste pijaće vode što širem krugu stanovništva bio je i ostao neizostavan cilj društvenih zajednica i struktura vlasti naselja.

Stručni tim JP „Urbanizam“ Zavod za urbanizam Novi Sad, baveći se temom javnih prostora Novog Sada, izradio je Analizu lokacija za postavljanje javnih česmi sa parternim uređenjem.

U analizi se daje širok teorijski uvod, definicija pojma, tipologija, sagledavanje javnih česmi sa tehničkog, funkcionalnog, oblikovnog, sociološkog, istorijskog i pravnog aspekta.

Uz konstataciju da ni zakonski okvir, ni naučne discipline ne daju definiciju pojma, na osnovu prikupljenih podataka analiza daje svoju definiciju prema kojoj:

Javna česma predstavlja objekat, postavljen na javnoj površini, putem kojeg se isporučuje voda ispravna za piće. Pored osnovne funkcije, javna česma poseduje i karakteristike komunalnog objekta, građevinskog objekta, objekta koji se može svrstati u umetničku instalaciju ili primenjenu skulpturu. Javna česma predstavlja značajnu društvenu tačku, mesto okupljanja, susreta i simbolike uopšte, te kao takva mora biti pristupačna i dostupna svima. Bez obzira na način snabdevanja vodom, ona mora biti ispravna za piće.

Tipološki, javne česme je moguće podeliti po brojnim osnovima: izvoru snabdevanja, kvalitetu vode, ravni postavljanja, simboliци, formi/materijalu, mehanizmu za puštanje vode i slično.

Osvrt na svetske tendencije jasno ukazuje na trend promovisanja i aktiviranja javnih

česmi. Brojni gradovi u zemlji, okruženju i svetu promovisu javne česme kao „ekološki održive“ i zdravstveno ispravne snabdevače građanstva vodom. Prepoznate su kao moguće rešenje narastajućem problemu odlaganja plastične ambalaže koja se svakodnevno proizvodi. Neretko su javne česme izvedene i u urbanom okruženju postavljene tako da predstavljaju skulpture, dela primenjene umetnosti, pa i spomeničku vrednost u slučajevima kvalitetno izvedenih rekonstrukcija. Grad Beč je nedavno, u sklopu akcije promovisanja javnih česmi kao bezbednog, zdravog, ekološki održivog načina snabdevanja građana vodom, postavio sedam novih mobilnih javnih česmi. Pored ovih, u gradu Beču aktivno je ukupno 900 javnih česmi.

Javni bunari su bili tradicionalan vid vodosnabdevanja Novog Sada. Najveći broj tih, nekad glavnih snabdevača Novog Sada vodom, danas nije u funkciji ili je potpuno nestao. Prema podacima iz 1962. godine, u Novom Sadu su bila 84 javna bunara preko kojih su se, najvećim delom, vodom snabdevali građani Novog Sada. Posle 1962. godine dolazi do izgradnje javnog vodovodnog sistema i postavljanja javnih česmi čiji je izvor snabdevanja gradski vodovod.

Danas na teritoriji grada Novog Sada postoji znatan broj objekata javnih česmi od kojih je, prema podacima do kojih se došlo tokom izrade analize, aktivno ukupno 26 čiji je izvor snabdevanja javna gradska vodovodna mreža i 12 koji se snabdevaju bunarskim vodama. Pored navedenih, na teritoriji grada postoje brojni bunari uobličeni u aktivne javne česme, o čijoj ispravnosti nijedna od nadležnih institucija ne vodi računa. Višedecenijsko neažuriranje podataka o javnim česmama, kao i današnja podela administrativnih nadležnosti u sferi njihovog postavljanja i održavanja, doveli su do pozicije u kojoj je skoro nemoguće ustanoviti tačan broj i lokacije na kojima se nalaze javne česme u Novom Sadu.

Sagledavši postojeće stanje, teorijske činjenice, primere i tendencije iz sveta, u narednom koraku analiza se konkretno bavi predlogom lokacija za postavljanje jav-

nih česmi na teritoriji grada Novog Sada. Predložena je mreža lokacija za postavljanje javnih česmi koja obuhvata pojedinačne lokacije, lokacije linijskih pravaca i prostornih kompleksa, u okviru kojih je moguće postavljanje javnih česmi. Kao preduslov za izbor lokacija, utvrđena su osnovna načela, među kojima su: javnost površine, postojanje neophodnih infrastrukturnih priključaka i poštovanje tehničkih uslova priključenja javnih česmi na vodovodnu i kanalizacionu mrežu, dostupnost i pristupačnost, frekventnost lokacije/dovoljan broj potencijalnih korisnika, bezbednost, adekvatno urbanističko rešenje, ekološka svest i održivost, poštovanje osnovnih tehničkih karakteristika svake pojedinačne česme, zdravstvena ispravnost i održavanje visokog stepena higijene.

Primenjujući ustanovljena načela i prostorne pozicije iz predložene mreže lokacija za postavljanje javnih česmi, detaljno je obrađeno nekoliko lokacija. Svaka od njih grafički je predstavljena kroz prikaz postojećeg stanja, izvoda iz planske dokumentacije, tehnički opis i fotografije. Grafički je prikazan predlog rešenja u formi preciznog pozicioniranja javne česme u prostoru, mogućnosti priključenja na infrastrukturnu mrežu i prateće parterno uređenje.

Fokusirajući se na urbanistički aspekt teme „javnih česmi“, u ovoj analizi akcentat se stavlja na javne prostore grada. Njihovo opremanje, u skladu sa pravilima struke, u velikoj meri može doprineti podizanju kvaliteta svakodnevnog života svih građana Novog Sada ■

Fotografija © Jelena Bogdanović-Pajvančić

Bosiljka Zirojević Lečić

Bizarre Love Triangle

The Public Sculptures of Novi Sad

Projekat Bizarre Love Triangle. The Public Sculptures of Novi Sad nastao je iz potrebe da se obradi tema Javnog prostora i odrađuje na permanentnu praksu lošeg postavljanja, pozicioniranja mnogobrojnih skulptura upitnih estetskih vrednosti u javne prostore grada Novog Sada. Ova problematika je u Novom Sadu evidentna poslednjih dvadeset godina i negativni rezultati su očigledni i poražavajući, posebno kada je u pitanju vizuelni identitet grada i odnos nadležnih gradskih institucija prema savremenoj umetničkoj praksi. Stručna javnost često polemizuje i izražava svoj kritički stav, ocenjuje i upućuje konkretne predloge ispred strukovnih udruženja umetnika, arhitekata, urbanista, istoričara umetnosti... I pored toga, ova negativna praksa se nastavlja, a loše postavljen „sistem“ gradskih institucija koje formalno „brinu“ i odlučuju o vizuelnom identitetu grada najčešće je baziran na sitnim dnevno-političkim interesima, bez dubljeg promišljanja, stručne ili bilo kakve odgovornosti i brige o estetskim i umetničkim vrednostima koje grade sliku jednog grada i stvaraju njegovo nasleđe.

Iz svega navedenog, kao i iz potrebe da se napravi još jedan kritički osvrt na praksu neodgovornog urbanog planiranja iz pozicije savremenog umetnika, Akademija umetnosti u Novom Sadu je osmislila i realizovala projekat Bizarre Love Triangle. The Public Sculptures of Novi Sad; istraživanje i analizu na međunarodnom nivou u okviru šire postavljene teme: Korespondencija urbane arhitekture i javne skulpture koja nalazi mesto u određenim delovima grada Novog Sada. U fokusu je bilo i istraživanje sistema funkcionisanja urbanog planiranja i kritičko sagledavanje umetničkih dometa postavljenih skulptura u periodu poslednjih dvadeset godina prostornog razvoja grada, kao i sagledavanje pozicije savremene umetničke prakse u lokalnom javnom prostoru.

Projekat je zajedničkim radom/dijalogom okupio studente i profesore koji su pozvani kao predstavnici umetničkih akademija iz zemalja EU: Poljske (Univerzitet umetnosti, Poznan), Mađarske (Fakultet muzičke i

vizuelne umetnosti, Pečuj) i Slovačke (Akademija umetnosti, Banska Bistrica) zajedno sa studentima i profesorima Akademije umetnosti u Novom Sadu.

Najvažniji segment ovog projekta bila je umetničko - edukativna radionica, održana u periodu od 9. do 14. oktobra 2014. godine, gde je u zajedničkom radu sa navedenih akademija učestvovalo 15 studenata i profesora.

U okviru radionice je održan set predavanja na ovu temu. Nezavisni stručnjaci iz oblasti teorije umetnosti i umetničke prakse: Sanja Kojić Mladenov, istoričarka umetnosti (direktorka MSUV), Zoran Pantelić, umetnik, producent, edukator, Miroslav Šilić, arhitekta, profesor (AUNS) i Đula Šanta, umetnik, predstavili su problemsku analizu slučaja, poređenje različitih sistema urbanog planiranja koji obuhvataju poslednjih dvadeset godina i period iz vremena bliže istorije SFRJ, kao i presek savremene umetničke prakse u Novom Sadu i Vojvodini. Interaktivnim predavanjima učesnici su dobili širu sliku ove problematike i uvodnu platformu za delovanje i kreativno promišljanje.

Tokom trajanja radionice učesnici su bili u prilici da sagledaju direktne primere na terenu i da ih kritički analiziraju iz ugla umetnika, gde su kao parametre koristili iskustva dobre prakse, estetske kategorije, umetničke forme u dijalogu sa okolinom - urbanom celinom. Na taj način je i osnovna tema projekta - analiza novije spomeničke kulture u Novom Sadu, postavljena u širi kontekst problemsko teoretskog promišljanja u polju umetnosti, arhitekture i urbanizma.

Zajednički rad, komunikacija i razmena ideja mladih umetnika i stručnjaka iz ove oblasti, realizovana je direktnim kreativno umetničkim izražavanjem, tj. velikim brojem analitičko - kritičkih, ali i duhovitih umetničkih radova i intervencija koji su podrazumevali upotrebu svih medija, i tradicionalnih i novih medija. Završnicu radionice je predstavljala izložba - problemska postavka odabranih radova u izlagačkom pro-

Fotomontaža © Univerzitet umetnosti u Poznanu

storu SKC „Fabrika“ (održana od 14. do 21. oktobra 2014. godine).

Svi radovi učesnika projekta i radionice: praktični umetnički, teoretski, kao i sva stručna izlaganja pozvanih predavača biće obrađeni i publikovani u formi obimnog kataloga, tokom januara 2015. godine. Ova publikacija će predstavljati kompleksnu studiju jednog problemskog istraživanja, namenjenog široj zajednici: lokalnoj, u regionu, u zemljama EU.

Nakon realizovanog projekta Bizarre Love Triangle. The Public Sculptures of Novi Sad, ideja je da se nastavi sa konceptom urbanog redizajniranja i da se stimulišu slične inicijative u ostalim gradovima širom Evrope gde postoji problematika postavljanja skulptura upitnih umetničkih vrednosti u javni prostor i neodgovorno urbano planiranje. Iz komunikacije sa gostima - učesnicima radionice moglo se zaključiti da ovo nije problem samo Novog Sada, slična situacija je i u gradovima iz kojih oni dolaze. Na taj način ovaj projekat otvara direktan dijalog iskustava određene prakse i sistema u zemljama EU i zemljama koje su van ove zajednice.

Projekat Bizarre Love Triangle. The Public Sculptures of Novi Sad podržan je od strane „International Visegrad Fund“, iz kategorije - Edukacija u 2014. godini.

Nosilac projekta je Akademija umetnosti u Novom Sadu, Departman likovnih umetnosti (Srbija) uz partnere: Univerzitet umetnosti u Poznanu (Poljska), Akademija umetnosti u Banskjoj Bistrici (Slovačka) i Univerzitet u Pečuju, Fakultet muzičkih i vizuelnih umetnosti (Mađarska) ■

Dr Bogdan Janjušević

Problemi zaštite graditeljskog nasleđa

Fotografija © Ilija Gubić

Novi Sad ima dugu tradiciju velikih urbanističkih rekonstrukcija i interpolacije novih objekata u staru urbanu strukturu. Posle Prvog svetskog rata Novi Sad postaje politički i ekonomski centar velike regije i u tom periodu su već porušeni neki značajni istorijski objekti i sprovedeni obimni urbanistički zahvati u samom centru grada. Prilikom interpolacija u starom gradskom jezgru nije se vodilo računa o uklapanju novih objekata u nasleđenu vertikalnu regulaciju, kao i regulaciju ulice. Jedan od objekata iz međuratnog perioda, koji svojim gabaritima drastično odskaje od susednih zgra-

da, i koji je, u velikoj meri, izmenio izgled centralnog gradskog trga, jeste Tanurdžićeva palata. Uspešnije interpolacije ostvarene su prilikom izgradnje blokova oko Bulevara Mihajla Pupina, koji su se naslanjali na staro gradsko jezgro.

Najveći građevinski i urbanistički zahvati u Novom Sadu izvedeni su, ipak, nakon 1945. godine, tokom perioda socijalističke izgradnje. Kao prestonica Autonomne Pokrajine Vojvodine, u narednim dekadama postaće eksperimentalni poligon socijalističkih planera. Grube urbanističke intervencije ulaziće duboko u istorijske delove

grada i potpuno promeniti nasleđenu uličnu matricu. Poslednji i najdrastičniji slučaj iz ovog perioda jeste rušenje tzv. „male“ Jevrejske ulice, u neposrednom susedstvu Gradske kuće, zarad izgradnje nove pozorišne zgrade i formiranja Pozorišnog trga.¹

Kao posledica političkih i društvenih promena krajem XX veka, dolazi do intenzivne izgradnje novih stambenih i stambeno-poslovnih objekata, često u istorijskim delovima grada ili starim industrijskim zonama koje su u međuvremenu postale atraktivne lokacije za stanovanje. Autoritet državnih institucija je usled opšte društvene kri-

ze poljuljan i zbog toga se javlja kršenje zakonske regulative u oblasti urbanog planiranja, izgradnje i očuvanja spomenika kulture. Država nije imala finansijske mogućnosti da investira u građevine od kulturno-istorijskog značaja koje su bile u njenom vlasništvu, kao ni sredstva potrebna za pomoć pri održavanju sličnih objekata u privatnom posedu. Poseban problem, koji se javlja prilikom građevinskih intervencija u starim gradskim jezgrima, jeste sprovođenje pravne regulative koja je uz to zastarela i neefikasna. Izgradnja bez građevinske dozvole i rekonstrukcija zaštićenih objekata bez saglasnosti nadležnih službi postaje učestala pojava. Najčešće su intervencije poput zamene originalnih prozora i vrata, krovnog pokrivača i promene izgleda fasada. Takođe se dešavalo da se na zaštićene objekte doziđuju nove etaže, dograđuju dvorišni aneksi, a postoje i slučajevi kada su stari objekti srušeni do temelja bez dozvole i na njihovom mestu izgrađeni novi. Nažalost, zbog neefikasnosti postojećih pravnih mehanizama, najveći broj ovih nelegalno rekonstruisanih objekata nije vraćen u prvobitno stanje.

U promenjenom političkom i ekonomskom okruženju, privatni investitori su gotovo u potpunosti preuzeli izgradnju novih objekata. Nove ekonomske okolnosti nalažu preispitivanje isplativosti niske spratnosti karakteristične za centralne delove vojvođanskih gradova, a to vodi ka novoj valorizaciji starih objekata. Usled ovakvih okolnosti, uspevaju da se sačuvaju samo objekti koji uživaju najviši stepen zakonske zaštite. Broj takvih objekata je, nažalost, jako mali. Razumljiva je potreba naraslog grada za ubrzanom urbanizacijom, ali to ne sme biti po cenu potpunog negiranja arhitektonskog nasleđa.

Mnogi istorijski kvartovi u Novom Sadu, u kojima je dominirala niska gradnja, gotovo su nestali ili su potpuno izmenjeni novom gradnjom u protekle dve decenije. U nekim kvartovima je izgrađeno nekoliko novih višespratnica među parternim objektima, a potom je došlo do zastoja u daljoj izgradnji novih objekata, čime je nekadašnji ambijent trajno narušen, a potpuna urbanistička rekonstrukcija je neizvesna. Postavlja se pitanje smislenosti čuvanja parternih kuća koje poseduju kulturno-istorijsku vrednost u novonastalom okruženju. Stari objekti veće spratnosti, čije rušenje nije bilo isplativo, devastirani su neprimerenim i često nelegalno izvedenim nadogradnjama.

Tokom poslednje decenije XX veka dolazi do izgradnje novih zdanja u samom centru Novog Sada. Među interpolacije, koje su znatno izmenile staro gradsko jezgro, spada zgrada Apolo centra. Svojim vertikalnim gabaritom, ovaj objekat znatno nadvi-

suje susednu zgradu iz XVIII veka, a svojim oblikovnim elementima, kao što je masivna kupola, konkuriše palatama na centralnom gradskom trgu, pa čak i Gradskoj kući. Pretenciozno obrađena fasada, inspirisana je istorizmom, a zgrada kao celina je primer nouveau riche ukusa i potpuno je neprimerena mestu na kome se nalazi.

Pored navedenih negativnih pojava, mogu se naći i pozitivni primeri usklađivanja nove arhitekture sa nasleđenim arhitektonskim vrednostima. Izgradnja tržnog centra Pariski magacin predstavlja relativno uspele interpolacije u pešačkoj zoni Novog Sada. Zgrada prati regulacionu liniju ulice i vertikalne gabarite susednih objekata. Fasada je izvedena od savremenih materijala, granita, stakla i aluminijuma, i postignut je efekat ogledala u kome se preslikavaju stare palate sa suprotne strane ulice. Detalji, koji su korišćeni prilikom oblikovanja fasade, predstavljaju reminiscenciju na robne kuće s početka XX veka sagrađene u stilu secesije. Uspešna interpolacija izvedena je i prilikom dogradnje aneksa na zgradi biblioteke Matice srpske.

Dvadeset godina nakon početka tranzicije i deset godina nakon demokratskih promena, mnogi od pomenutih problema i dalje postoje, ali su приметni pozitivni pomaci u očuvanju graditeljskog nasleđa u urbanim sredinama u Vojvodini. Državne institucije postepeno vraćaju autoritet i gradnja bez potrebnih saglasnosti postaje sve ređi slučaj. Zahvaljujući javnim konkursima, Novi Sad je u poslednjoj deceniji dobio nekoliko kvalitetnih interpolacija u svom starom jezgru, koje, za razliku od interpolacija iz 90-ih godina XX veka, predstavljaju značajnu promenu u kulturološkom smislu.

Prema postojećoj zakonskoj regulativi, vlasnici kulturnih dobara u Srbiji nemaju pravo ni na kakvu finansijsku pomoć države. Takođe nemaju ni poreske olakšice kako bi bili stimulisani da ulažu u zaštićene zgrade. Oni imaju samo zakonske obaveze i ograničenja u smislu održavanja i korišćenja ovih objekata. Ovakva situacija destimuliše vlasnike, kao i potencijalne ulagače u pogledu održavanja istorijski vrednih zgrada.

Neophodno je da se zakonska legislativa izmeni u smislu omogućavanja izvesnih poreskih olakšica vlasnicima i drugima koji žele da investiraju u kulturna dobra. Država bi takođe trebalo da obezbedi izvesne subvencije vlasnicima prilikom održavanja ovakvih objekata.

Na smanjenje interesovanja za gradnju u kulturno-istorijskim celinama posle 2008. godine uticala je svetska ekonomska kriza koja je znatno usporila sve planirane građevinske investicije. Međutim, krupne intervencije u zaštićenim gradskim jezgrima

i dalje izazivaju velike polemike u stručnim krugovima i javnosti uopšte, kao što je rušenje većeg dela zgrade subotičkog Narodnog pozorišta 2007. godine, koje je uživalo zaštitu kao spomenik kulture od velikog značaja. U Subotici su 2010. srušena i dva stambena objekta, sagrađena po projektu čuvenog arhitekta Ferenc Rajhla.²

Na osnovu iznetih činjenica može se zaključiti da je neophodno strože sprovođenje zakonske regulative koja reguliše oblast zaštite spomenika kulture, urbanističkog planiranja i izgradnje, kao i donošenje strožih kaznenih mera za prekršioce. Neophodno je i raspisivanje javnih konkursa za sve projekte koji bi trebalo da budu izvedeni u zaštićenim celinama, kao i na objektima koji su spomenici kulture.

Jedan od načina da se napravi pozitivan pomak u novonastaloj situaciji jesu spontani pokreti građana koji žele da sačuvaju preostalu graditeljsku baštinu. Neki od ovih pokreta su se registrovali kao udruženja građana, odnosno nevladine organizacije. Oni organizuju proteste, tribine, skupljaju peticije, a njihovi predstavnici se sve češće pojavljuju u lokalnim medijima. Udruženje „Almašani“, koje je okupilo veći broj građana među kojima su mnogi ugledni intelektualci, uspeo je svojim aktivnostima da spreči donošenje novog urbanističkog plana koji je predviđao rušenje znatnog dela Almaškog kraja u Novom Sadu. Udruženje za zaštitu kulturnog nasleđa „Protego“ osnovano je u Subotici 2007. godine i takođe predstavlja pozitivan primer aktiviranja nevladinog sektora.³ Za uspešno sprovođenje projekata, koji se bave revitalizacijom graditeljske baštine, veoma je važna dobra saradnja nevladinog sektora, ustanova zaštite i lokalne zajednice koja shvata turistički potencijal koji leži u arhitektonskom nasleđu i kulturnom turizmu ■

1 B. Janjušević, D. Polić: Stilske vežbe savremenog urbanističkog planiranja I, Oživljavanje prostora Jevrejske ulice u Novom Sadu, DaNS 71, Novi Sad, mart 2011.

2 V. Aladžić: Još jedan osvrt na Rajhlov opus, Rukovet broj 4-5-6, Subotica, oktobar 1998, 61; B. Janjušević: Notes on Turn-of-the-Century Architecture in Vojvodina, Centropa, vol. 10, no. 2, May 2010. New York, 149-162; <http://www.gradsubotica.co.rs/viewtopic.php?f=39&t=697-6.6.2011>.

3 <http://www.protego-org.org>

Slavica Likić

Bela kamena lađa u Panonskoj ravnici - zalog prošlosti za budućnost

Čovek je oduvek gradio radi sebe, radi drugih, i u slavu mnogo čega još. Građeno je tendenciozno da se prikažu, pokažu, istaknu, simbolizuju i akcentuju važnost i snaga. Dela su postala večiti simbol moći, sile, a u isto vreme i nemi svedoci neminovne prolaznosti. Arhitektura je umela, po potrebi, da promeni svoje značenje, funkciju, ali sačuvala bi svoje postojanje, svoj magični korpus koji je pevao, značio, inspirisao, podsticao i samim tim trajao...

I banovine oformljene pre skoro osam decenija želele su da njihova sedišta po reprezentativnosti budu ogledalo moći jedne administrativne jedinice. Tražeći grandioznost i dozu svojevrsne prepotencije, raspisuju se konkursi, bira se ono »najbolje«. Očekuje se superlativ u svim elementima koji čine jedan arhitektonski objekat grandioznim i reprezentativnim.

Na konkursu za banovinski kompleks u Novom Sadu učestvovao je i Dragiša Brašovan, ali se njegovo ime ne pominje među nagrađenima. Neka „urbana realnost“ je htela da Brašovan, mada „zaobiđen“ na konkursu, bude izabran za projektanta ovog zdanja, po čijem će, istina, drugačijem projektu, potpisanom 1936. godine, i početi gradnja.

Međutim, novosadska sredina bila je spremna da prihvati tekovine moderne arhitekture koje je ovaj stvaralac nudio.

Gradnja Banovine predstavljala je svojevrsni urbani spektakl. Naspram starog istorijskog centra, formiranog na uzdignutim „suvim gredama“, stvarano je paralelno jezgro modernog grada. Referentna tačka novog gradskog jezgra postaće „Bačka pogača“, kako su Novosađani nazvali impozantni banovinski kompleks, kojem su urbanistički počela da gravitiraju i druga reprezentativna zdanja. U Novi Sad se utkalo belilo bračkog mermera; da li bi iko danas mogao da zamisli da je prvobitna zamisao bila da Banovina bude od opeke rumena?

Bulevar je dobio još jedno arhitektonsko delo Dragiše Brašovana, pored palate Radničke komore, a podizanjem palate Pošte u pročelju Bulevara, Brašovan će dovršiti svoj niz objekata. Svaka od njih nosi izuzetnu stilsku, funkcionalnu, ambijentalnu vrednost, ali zajedno, ove „tri palate“, ritmično nižući se Bulevarom (hronološki prema vremenu nastanka), uzdižući svoje vertikale (progresivno od Dunava prema centru grada), predstavljaju svojevrsni landmark, prostorno i simboličko obeležje grada No-

vog Sada, naglašavajući tako vezu grada sa Tvrđavom, linearnim pravcem duboko urezanim u memoriju urbane morfologije grada koji predstavlja i simboličnu spregu između prošlosti grada i njegove sadašnjosti, kao i njegove budućnosti.

Istorija, sadašnjost i budućnost u jednom gradu žive u neraskidivoj zajednici, neminovnoj superpoziciji. Grad je slojevit u „istorijskom“ smislu. Ove tri dimenzije egzistencije jednog grada uzajamno se sukobljavaju, inspirišu, kompenzuju. Arhitektura u gradu ima duboki oslonac na onome što je već stvoreno, ali i srušeno. Istorija, sadašnjost i budućnost nalaze se u jednom magičnom krugu „večne sadašnjosti“ u kojem zajedničkim silama generišu urbanu strukturu jednog grada, zajedničkim snagama radaju, a, vrlo često, neminovno i žrtvuju.

I tako, ovaj beli kompleks još uvek stoji i postoji, uvrežen u svest Novosađana kao znameniti objekat na znamenitom mestu u gradu, simbol značaja samog grada u širem kontekstu. Bela kamena lađa u Panonskoj ravnici – zalog prošlosti za budućnost. Bela dama odoleva zubu vremena, osvajana, ranjavana, zloupotrebjavana, upotrebljavana... Još uvek je tu, simbolično ogromna i lomna. Ova bela strela tradicije i istorije, odapeta u budućnost, danas je zaštićeno kulturno dobro našeg grada. Ova plemenita titula dodeljena urbanističko-arhitektonskom kompleksu bele Banovine obavezuje nas da je štitimo i čuvamo. A da je volimo, na to nas ništa ne može obavezati, to je naša slobodna volja. Jer, šta je politika – nešto što su se ljudi dogovorili, pa bude kako se dogovore... Šta je novac – opet nešto što su se ljudi dogovorili, pa vredi koliko se dogovore... A šta je arhitektura? To je ono što su ljudi stvorili, a vredi onoliko koliko je vole, i koliko ona voli njih. I traje... isto toliko. To je urbana realnost!

Inspiraciju za ovaj tekst, pored Banovine same, pružila je i divna publikacija „Banovina“, u kojoj nam autori Donka Stančić i Miško Lazović otkrivaju mnoštvo zanimljivih podataka o jednom od najvećih arhitektonskih dela u stilu moderne na našim prostorima ■

Fotografija © Maja Tomić

Jana Kačar

Ranžirna stanica

Posle procesa deindustrijalizacije, ostao je manji broj sačuvanih objekata iz perioda industrijskog razvoja Novog Sada nego što bi se moglo očekivati. „Preživeli objekti“ su u lošem stanju. Od značajnijih, još (po)stojećih objekata, Novi Sad broji: Kinesku četvrt, Češki magacin, „Albus“, Fajtov mlin (poslednji od tri parna mlina), halu „Agroheima“ i Ranžirnu stanicu.

U fokus javnosti povremeno dođu Kineska četvrt i Ranžirna stanica. Prednosti koje ovo nasleđe ima u odnosu na druge industrijske objekte su suptilne: može se povezati prostor mogućih ulica i trgova koji bi nastali u kompleksima sa zelenim površinama (postojećim i fiktivnim) u blizini kompleksa; nalaze se na atraktivnim lokacijama u odnosu na druge tačke u urbanom tkivu.

Ranžirna stanica u Novom Sadu nalazi se uz sadašnji Bulevar Evrope i uz slepu trasu pruge. Trasa pruge i stanica danas su još u funkciji zato što je pokušaj da se stanica izmesti izgradnjom savremenog kompleksa propao u toku realizacije projekta. Status kvo koji drže nadležne institucije onemogućava preduzimanje koraka za zaštitu objekata u kompleksu i čini zaštitu kompleksa neizvesnom.

U kompleksu se nalazi veliki broj objekata, od kojih samo pet prepoznajemo kao zna-

čajne za projekat revitalizacije, od čega su tri predodređena za dokumentaciju zaštite. Najznačajniji objekat u formaciji je objekat depoa za parne lokomotive, karakterističnog polukružnog oblika, sa sistemom okretnice, popularno poznat pod nazivom Ložionica. Pored Ložionice, objekti od značaja su upravna zgrada i vodotoranj.

Za Ložionicu je, usled manjka arhivske dokumentacije, opšte prihvaćen podatak da je izgrađena 1911. godine. Prema tome, predstavlja građevinski i tehnički artefakt kojem, usled propadanja sličnih objekata u svetu, značaj raste. Sam mehanizam okretnice, kao tehnički izum koji je inicirao nastanak oblika tipologije, interesantan je ljubiteljima železnice i tehnike, kao i široj javnosti. U uspešnim revitalizacijama objekata, sličnog tipa kao javnih prostora, publici je omogućeno da uživa u vožnji (okretanju) na sistemu okretnice, ili se vozila parnih lokomotiva ili antiknih auta izlažu na ovaj način.

Arhiv Mađarskih državnih železnica potvrdio je da objekat depoa u Budimpešti, srodan Ložionici, nije delo Gistava Ajfela, kao što je navedeno u nekim arhivima gradskih vesti. Na planu Ložionice i depoa u Budimpešti nalazimo iste konstruktivne i dekorativne elemente, sa odstupanjem u izgledu i tipu krovne konstrukcije, i možemo zaklju-

čiti da postoji veza između ova dva objekta, izgrađena u istom periodu. Bitno je naglasiti da je depo u Budimpešti prošao kroz kasniju promenu krovne konstrukcije. Daljim istraživanjem pronađena je velika sličnost između katedrale u francuskom gradu Šanberiju, koja je izgrađena primenom čeličnog, nosećeg sistema za polukružne depoe, koji jeste osmislio Gistav Ajfel. Istovetni „kostur“ konstrukcije može se naći i u objektu Ložionice, ali ne i u Budimpešti, budući da krovna konstrukcija nije prvobitna. Ovo daje dalji povod za istraživanje povezanosti rada Gistava Ajfela sa objektom Ložionice, umesto da se ideja odbaci.

Koncepti i pristupi revitalizaciji depoa za lokomotive su kao i kod ostalih industrijskih prenamena različiti. Zajednički elementi uspešnih revitalizacija obuhvataju rešene legalne odnose, privatno ili privatno - javno vlasništvo i upravu, prenamenu u javne prostore uz prethodno istraživanje potreba zajednice za specifičnim prostorima i suptilan, čist i dobar dizajn. Značaj veze između potreba zajednice i dobrog dizajna revitalizacije ilustruje nedavno objavljeni projekat „Stritmeka“¹, pobednik konkursa za revitalizaciju depoa za lokomotive u danskom mestu Esbjerg. Ranžirne stanice imaju odličan potencijal da budu treća mesta², savremena javna mesta koja podstiču okupljanje ljudi i socijalne interakcije ■

Fotografija © Jana Kačar

1 Stritmeka (Streetmekka), projekat je grupe Efekt (Effekt).

2 Koncept sociologa Roja Oldenberga (Roy Oldenberga) definiše treća mesta kao mesta za socijalizaciju i preduslov za zdrave socijalne i psihičke odnose ljudi, različita od prvih mesta (spavaonice) i drugih mesta (radna mesta).

Dr Stefanie Leontiadis

Urbane realnosti na Balkanu: suočavanje sa izazovima mobilnosti (prohodnosti)

Urbana mobilnost je problem koji karakteriše manje razvijene zemlje Balkana i Istočne Evrope, kao što su države nastale na tlu bivše Jugoslavije, zatim Albanija, Rumunija, Moldavija, Bugarska, Grčka i Turska. Ove zemlje sadrže obilje lokaliteta sa vrednim kulturnim nasledem i čak novijom arhitekturom koja bi se mogla na zadovoljavajući način prikazivati i posećivati da je pravilno umrežena urbanom infrastrukturom. Veliki deo takvih mesta od istorijskog i savremenog nacionalnog značaja gubi se pred frustracijama svakodnevnog saobraćaja i nekih širih problema izazvanih gubitkom strateškog planiranja.

Logično stanje stvari je da se sa poboljšanjem prohodnosti do vrednih centara (srca) velikih gradova omogućava da se na viši, regionalni nivo izdigne pogled na područje balkanskog iskustva. Svest o problemima prohodnosti kroz saobraćajne mreže je ključna, sa ciljem da se regionalnom saradnjom poboljša stanje svakog od tih slučajeva pojedinačno.

Međutim, saobraćajne gužve su veoma česte među pomenutim zemljama, te se čine regionalnim karakteristikama Balkana. Te pojave su suočene sa problemima kontradiktornih transformacija usled istorijskih uspona i padova savremenih koncepata ubrzanog razvoja.

Dok su problemi mobilnosti generalno slični širom navedenih zemalja, neki se ističu i iziskuju posebnu pažnju u potrazi za efikasnijim rešavanjem na duži rok. Na primer, zemlje bivše Jugoslavije se i dalje bave nedostatkom „infrastrukturne kičme“, tj. važnih koridora za brz saobraćaj (express streets)², što u nekim gradovima stvara i zagušenje unutargradskog saobraćaja. Kada se ovome doda povećanje broja vozila u vlasništvu i upotrebe automobila u saobraćaju, kao što je primer u Tirani, stvaraju se veliki problemi u kretanju. Slično se

dogadja i u Bugarskoj gde javni transport znatno gubi na intenzitetu i važnosti u poređenju sa privatnim automobilima, što se intenzivira od pada socijalističkih režima u Istočnoj Evropi.

Vrlo slično, izazovi sa kojima se suočavaju u Atini sigurno su rezultati lošeg urbanizma i nedostatka građanskog vaspitanja. Iako grad velikog potencijala za razvoj uz primenu evropskih standarda u vezi sa pitanjima mobilnosti, kakvi su primenjeni u ostatku Grčke, Atina ima velike probleme sa urbanim kretanjem, posebno u centru, gde bi optimalno rešenje bilo da se promovišu isključivo biciklističko i pešačko kretanje.

Takođe u Turskoj, probleme sa neprohodnošću izazivaju veoma zakršeni auto-putevi, strma brda nepogodna za vožnju bicikala i velika površina zemljišta nepodobna za trasiranje metroa i šetališta. Sve to u kombinaciji sa lošim infrastrukturnim sistemima stvara kompleksne urbane probleme, slične manjim izazovima za rešavanje u većini drugih slučajeva.

Konačno u Bukureštu, interesantno je napomenuti da nedostatak javnog prevoza u širem gradskom području dovodi do strogo lokalizovanih rešenja sa ograničenim ishodom u vezi sa prohodnošću.

Regionalnom saradnjom i strateškim planiranjem urbane mobilnosti, moraju se rešavati ovi izazovi, i to putem osnivanja i uključivanja većeg broja partnera u planiranje i kreiranje razvojnih projekata, uz korišćenje urbanih statistika i demografskih podataka, kako bi rezultati bili utemeljeniji. Ovim merenjima i poređenjima, svaka specifična balkanska zemlja može bolje da uključi javnost, da sprovedi razne kampanje o korišćenju javnog saobraćaja, dok istovremeno podstiče potrebu za izradom razvojnih planova.

Fotografija Rudina Hoxha prikazuje blokiranu biciklističku stazu u Tirani.¹

Na primer, urbani razvoj u Albaniji korača ka tim poboljšanjima implementacijom master-planova obnove, izradom osnovnih zonskih planova sa razvrstavanjem zemljišta koje uspostavlja okvir za zdravu, kvalitetnu urbanu infrastrukturu (healthy urban infrastructure³), čime se popravljaju situacija na polju mobilnosti.

Svakako da osnovni cilj umrežavanja i poboljšanja prohodnosti u regionu uključuje sveukupno poboljšanje planske izgradnje i održavanja infrastrukture. To dovodi do smanjenja zagušenja i zavisnosti od korišćenja privatnih automobila, paralelno sa promovisanjem korišćenja javnog transporta, čime se podiže svest javnosti o održivim saobraćajnim konceptima. Sa razvojem regionalnih ciljeva, svaka od zemalja bi pojedinačno trebalo da teži rešavanju izazova svoje lokalne urbane mobilnosti ■

1 Sean Williams, "Tirana u borbi da smanji zavisnost od automobila i omogući vožnju bicikala," The Guardian, jul 2014.

2 Nenad Tonic, "Saobraćaj u Skoplju i podaci o transportu," Elektrificiran gradski prevoz (Ele.C.Tra: Electric City Transport), jul 2013-decembar 2015.

3 Alain Bertaud, "Urbani razvoj u Albaniji: priča o uspehu neformalnog sektora," jun 2006.

Mr Darko Polić

Novi Sad – realiteti druge decenije XXI veka

Svaki grad na planeti danas je izložen dvojnim dejstvom globalnih i lokalnih sila.

Globalni kapital je sve više koncentrisan na velike multinacionalne (ili sa njim povezane) kompanije, pa su mogućnosti njegove distribucije ograničene, odnosno veoma zahtevne. Sa druge strane, lokalne sile su socio-ekonomski oslabljene i, samim tim, ograničenih kapaciteta za samostalni razvoj svojih potencijala. Mera saradnje sa globalnim kapitalom i kvalitetan podsticaj razvoju lokalnih kapaciteta trebalo bi da bude ključ uspeha savremenih gradova. Specifičnost tranzicije Republike Srbije, produžena zbog konfliktnog okruženja u bivšoj Jugoslaviji, dodatno je uticala na karakter i obim novog socio-ekonomskog profilisanja Novog Sada nakon kriznih 90-ih godina.

Grad Novi Sad, kao i svi drugi gradovi srednje veličine i regionalni centri istočnoevropskih gradova, nije bio prvi na spisku stranih investitora na početku tranzicije. Glavni gradovi su bili sigurnija mesta za investiranje i razvoj, dok su oni u provinciji bili oslonjeni na sopstvene mogućnosti. U tom periodu je Novi Sad pokušavao da samostalno pokrene određene privredne grane, među kojima je najuspešnija bila stanogradnja i povezane usluge. Kao drugi grad po veličini u zemlji i sedište organa AP Vojvodine, administracija čini značajan deo radnih mesta u gradu. Uslovno, treća privredna grana je obrazovanje koje obezbeđuju veliki državni univerziteti, ali i privatni fakulteti i više škole. Usluge, vezane za sve tri navedene delatnosti, uz dodatak turizma (pre svega, festivalskog u periodu proleće-jesen) dodatna su prepoznatljivost privredne strukture grada.

Ovakva privredna profilacija, na početku XXI veka, uticala je na različite segmente prostornog razvoja, pre svega u intenzivno rekonstruisanim delovima grada šireg centra (Grbavica sa okolinom), periferije (Nova Detelinara), odnosno divljih naselja na obodu gradskog atara. U drugoj deceniji XXI veka treba da sumiramo rezultate kako bismo, uz konstruktivnu analizu, mogli da pokušamo da tokove razvoja pre-

usmerimo i popravimo. Zbog toga, svaka nova izgradnja treba da bude više puta razmotrena i osmotrena sa svih aspekata, a kvalitet arhitekture mora težiti natprosečnom u odnosu na prethodni period. Investicije u industrijske i radne zone treba da su najvažniji prioritet, jer su dosadašnje privredne delatnosti neproizvodne, srednjoročno nestabilne i neodržive. Uređenje javnih prostora, kao „praznina“ preostalih nakon intenzivne izgradnje u prvoj deceniji ovog veka, treba da bude važnije nego ranije. Male intervencije su lepe i korisne, a njihova decentralizacija u sve delove naraslog grada više nego korisna!

Iako je prostorni resurs, u gustim i koncentrisanim urbanim sredinama, veoma vredna i potrošna stvar, popravke često nisu moguće. Nasuprot pesimizmu i melanholiji ravničarskog duha, rešenje je samo u sopstvenim snagama koje se moraju pronaći, jer izbor ne postoji. Dobrodošle strane investicije neće biti dovoljne ako sopstvene kapacitete ne usmerimo ka osavremenjavanju struktura koje oblikuju naše realite. Svako od nas u tom procesu ima ulogu.

Fotografija © Darko Polić

Biljana Pavlović

Šetnjom do grebena

U tekstu „Od staze do strategije” (DaNS, broj 79) ukazali smo da urbanista uspostavlja sponu sa arhitektonskom strukom kreativno pristupajući gradograditeljstvu - u otkrivanju motiva i teme, istraživanju spoljnih uticaja, zaranjanju u detalj - uvek u naizmeničnom sagledavanju šireg i užeg konteksta. U prilog tome, govorili smo o kanalima i nasipima koji mogu doprineti oživljavanju periferije grada, a vodotoku kao „leku” za odbranu od visokih podzemnih voda. Za monotona područja porodičnog stanovanja to je način da dobiju otvoren javni prostor (šetališta i biciklističke staze u zelenilu) koji bi podstrekivao graditeljsku aktivnost u okruženju i pobuđivao interes „mobi” sklonog stanovništva za uređenje „urbanih džepova” i „urbanih bašti”. Ukazali smo da su „green wayes” potrebne za uživanje građana, kao veze sa prigradskim naseljima, sremskom stranom grada, Fruškom gorom i sa obe obale Dunava.

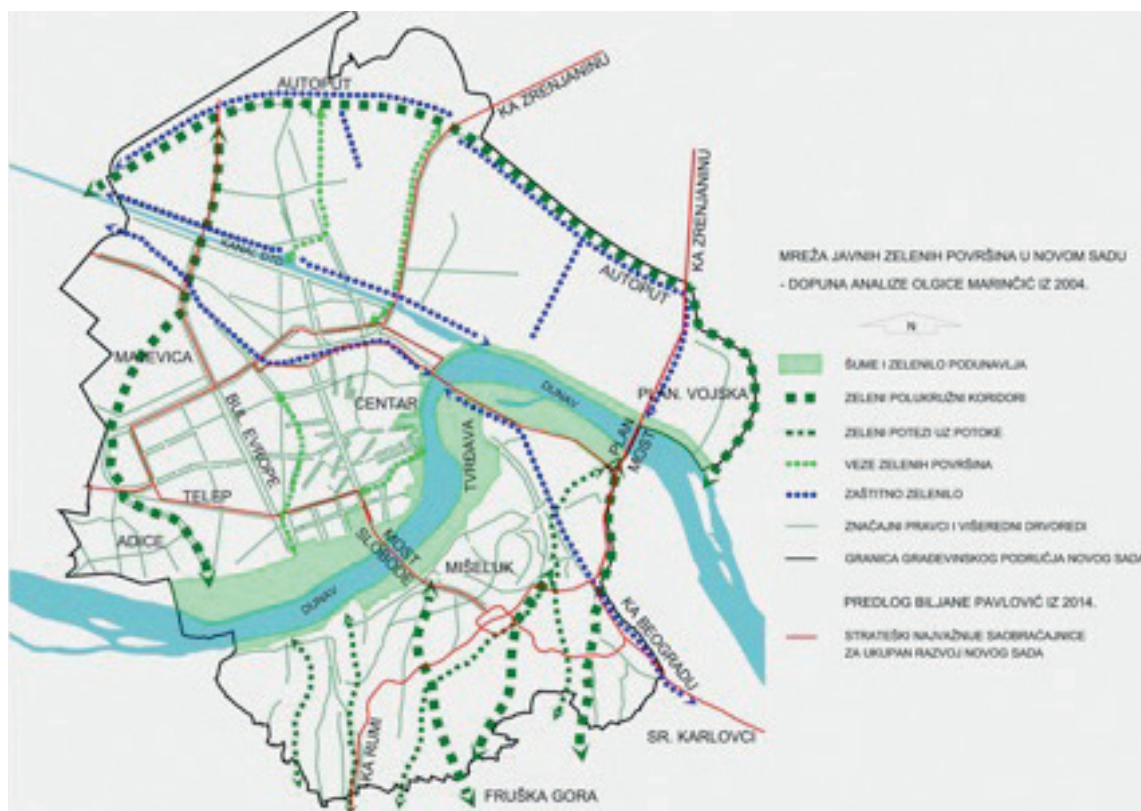
U nastavku teme diskutujemo o izrazitom uticaju saobraćajnih rešenja na urbanu realnost, pa ćemo pokušati da se argumentima izborimo za bolju pristupačnost Tvrđavi - simbolu novosadskog identiteta, koja iziskuje bolju pešačku i biciklističku dostupnost iz više pravaca, istovremeno tražeći kolske puteve za zaobilaznje Podgrada. Protivimo se izgradnji mosta sa tunelom is-

pod Tvrđave, prvenstveno zbog očuvanja jedinstvene lepote gradskog simbola. Predlažemo da se favorizuju postojeće obilazne saobraćajnice i da se bolje povežu sa budućim Žeželjevim mostom sa severne strane, a da se motorni saobraćaj iz pravca Futoga i Rumenke usmeri ka jugu, preko Mosta slobode na buduću nastavak saobraćajnice ka Sremskim Karlovcima. Upravo je pravac od Novog Sada ka Beogradu prepoznat kao osovina privrednog razvoja Vojvodine, zbog čega pažnju treba usmeriti na proveru i najpreču realizaciju planiranog pravca.

U prilog tome, ističemo značaj inovacija za privredni preporod Grada (Novi Sad sa prigradskim naseljima), nudeći viziju napretka koja nadilazi odgovornost arhitekta-urbaniste. Saglasni sa tvrdnjom da su zdravstvo, školstvo i nauka stubovi održivog razvoja Srbije, tražimo uzore u uspešnom razvoju „start-up” preduzetništva u „biznis inkubatorima”, pošto su, zbog brojne studentske populacije Novog Sada, obrazovanje i nauka postali najprofitabilnija delatnost. Stimulisanjem primene njihovih znanja i kreativnih sposobnosti, moguće je usmeriti saradnju privatnog i javnog sektora za pružanje usluga domaćim i inostranim korisnicima, za investiranje u naučno-tehnološke parkove, zdravstvene i rehabilitacione centre. Lokalni urbanisti zaduženi su da ponude

lokacije koje su najinspirativnije, kao što su prostori Mišeluka, ali se ističu predlozi mladih arhitekata za prenamenu sadašnje kasarne „Majevica”, koja čeka nagodbu Grada i Vojske. Favorizovanjem zelenog poluprstena od Kanala DTD do Šodroša, Majevica izranja kao dragocen poligon za mešavinu rekreativne zone i parkova oko postojećih kanala, sa raznovrsnim zdravstveno-rehabilitacionim centrima, naučno-tehnološkim parkovima i zelenom arhitekturom stambenih četvrti manjih gustina. Kombinacija inventivnih znanja sa uslugama, rekreacijom i obnovljivim izvorima energije, može biti zamajac privrednog razvoja Grada. Međutim, nakon višegodišnjih bezuspešnih pregovora oko preseljenja kasarne na novu lokaciju uz planirani logistički multimodalni terminal nizvodno od grada uz Dunav, realizaciju treba povezati sa nasušnom potrebom izgradnje veletržnice radi izvoza poljoprivrednih proizvoda iz Vojvodine, te decenijama planiranog mosta preko Dunava (pravac od Rume, preko Petrovaradina, ka Zrenjaninu) koji tangira terminal i vezuje se za auto-put. Te investicije treba, uz prečištač otpadnih voda, realizovati partnerstvom privatnog i javnog sektora, pa ćemo se lako uspeti na greben Tvrđave.

Svesni smo da je potrebna politička volja da se inovaciono društvo proglasi strateškim opredeljenjem Grada, kao i da je za početak realizacije bilo kog segmenta novog javnog prostora neophodna politička volja da se inovacioni pristup planiranju proglasi za strateški zadatak. Za kontrolu procesa planiranja i realizacije neophodni su obavešteni građani; dijalog bez kritike je besmislen, a arhitektura bez kulturnog dijaloga svodi se na zanatsku delatnost. Zato je bitan proces interakcije vlasti i građana, čemu diskusije članova Društva arhitekata Novog Sada mogu pridoneti kao uzor za evropsku prestonicu kulture ■

Vladimir Mrkajić

Biciklističke staze u Novom Sadu

kratak pregled stanja

Jedan od osnovnih preduslova popularizacije biciklističkog saobraćaja u urbanim sredinama današnjice je postojanje biciklističkih staza. Prema poslednjoj Saobraćajnoj studiji Grada Novog Sada iz 2009. godine, ukupna dužina biciklističkih saobraćajnica u Novom Sadu je iznosila 62,9 km, od čega većina predstavlja odvojene biciklističke staze duž primarne ulične mreže. Svakako, ta brojka je danas znatno veća, budući da su izgrađene nove staze (npr. Bulevar Evrope, Somborski bulevar, Rumenački put).

Međutim, iako je mreža novosadskih biciklističkih staza impozantna u poređenju sa drugim gradovima u Srbiji i regionu, te pruža osnovne uslove za odvijanje i popularizaciju biciklističkog saobraćaja, građani koji svakodnevno koriste bicikl susreću se sa mnogim problemima. Jedan od njih je nekoherentnost mreže, što je posebno uočljivo u centralnoj zoni grada (ulice Temerinska, Jovana Subotića, ugao Jevrejske i Bulevara Mihajla Pupina, Žarka Zrenjanina i Stražilovska). Nedostatak prostora za izgradnju staza i intenzivan saobraćaj ne ostavljaju mnogo prostora za intervenciju planera, koji su prinuđeni da posežu za regulacionim merama. Neke od tih mera su „propuštanje“ biciklista kroz pešačku zonu (na potesu Njegoševa ulica - Ulica Modene), kao i horizontalno obeležavanje biciklističkih traka, u kontra smeru, u jednosmernim ulicama (Nikolajevska). Međutim, ove mere predstavljaju samo parcijalna rešenja, pošto uspostavljena parkirališta za automobile duž skoro svih ulica u centru grada otežavaju kretanje biciklista i predstavljaju svakodnevnu opasnost po njihovu bezbednost. Pored centra, nedostatak prostora za biciklistički saobraćaj se uočava u Petrovaradinu, Sremskoj Kamenici, te delovima Klise, Telepa i Salajke.

Pozicioniranje mnogih biciklističkih staza u odnosu na druge saobraćajnice (pešačke staze, kolovozne trake) i površine za parkiranje motornih vozila duž ulica takođe je dosta problematično, budući da se vozači automobila prilikom parkiranja vozila, kao i pešaci često „navode“ na učestalo prelaženje biciklističkih staza. Ako se tome doda i problem da se na mnogim pešačkim

Fotografija © Aleksandar Bede

stazama dopušta postavljanje bašta ugostiteljskih objekata, i da se na nekim pešačkim stazama izvodi otvoren odvod za atmosferske padavine, što otežava kretanje pešacima - pogotovo starijim osobama i majkama sa decom u kolicima (npr. u Hadži Ruvimovoj ulici), tada mnogi pešaci koriste ravne biciklističke staze, što dalje uzrokuje dosta konflikata između ove dve kategorije učesnika u saobraćaju. Takođe, dizajn mnogih raskrsnica, neobeležavanje biciklističkih prelaza, kao i način regulacije samih semafora otežava kretanje biciklistima i stvara nepotrebne konflikte sa pešačkim i motornim saobraćajem.

Neki od hroničnih problema na postojećim stazama su neravnine nastale usled korenja drveća (npr. Futoški put), rupe usled pucanja asfalta, kao i podignuti ivičnjaci na mestu spajanja staze i kolovoza, te nepropisno parkirani privatni automobili i dostavna vozila. Poslednjih godina su sve učestaliji i glasniji zahtevi biciklista za čišćenje snega sa biciklističkih staza kako bi bili u stanju da koriste ovaj vid prevoza i u zimskim mesecima. Ovo sve čini vožnju bicikla posebno neugodnom i rezervisanom samo za spretne građane i korisnike mount bike dvotočkaša.

Ipak, i pored svih navedenih problema, intenzivno ulaganje grada u izgradnju staza i ostalu biciklističku infrastrukturu daje rezultate. Naime, prema podacima JP „Zavod za izgradnju grada“ koje je obavilo brojanje saobraćaja na jednoj prometnoj biciklističkoj stazi, broj biciklista je porastao za 15% u 2014. u odnosu na 2013. godinu. Ovi rezultati jasno ukazuju da se isplati ulaganje u biciklističku infrastrukturu, ali takođe predstavljaju i veliku odgovornost, budući da u savremenim politikama planiranja održivog saobraćaja porast korisnika održivih vidova prevoza uvek mora rezultirati smanjenjem broja korisnika privatnih motornih vozila. Nažalost, takav trend se ne uočava u Novom Sadu.

U cilju prevazilaženja ovih problema, neophodna je izrada strategije održive mobilnosti grada, koja, između ostalog, mora da pruži smernice za rasterećenje centra grada od motornih vozila i rešavanje problema parkiranja. Paralelno, praksa planiranja i dizajna staza, te načini regulisanja biciklističkog saobraćaja moraju se unaprediti i uskladiti sa dobrom praksom iz evropskih zemalja ■

Radovan Jeknić

„NS bike“ sistem

„NS bike“ sistem raspolaže sa 10 stanica za iznajmljivanje bicikala koje se nalaze na sledećim lokacijama: Štrand, SPENS, Železnička stanica, Srpsko narodno pozorište, Kampus Novosadskog univerziteta, Detelinara, Novo naselje, Limani dve nove stanice u Petrovaradinu, u Preradovićevoj ulici i u Podgoričkoj ulici kod zgrade NIS-a.

Sve stanice su automatizovane, što korisnicima omogućava iznajmljivanje bicikala 24 sata.

Na svakoj biciklističkoj stanici postoji 14 mesta za bicikle, a trenutno je u opticaju oko 140 bicikala.

Iz sezone u sezonu raste interesovanje Novosađana za korišćenje „NS bike“ bicikala na ovakav način.

Do sada imamo oko 3000 registrovanih korisnika sistema. Gosti našeg grada koriste bicikle na ovaj način, a najviše u vreme održavanja većih manifestacija, kao što su: EXIT, Poljoprivredni sajam i sl. Prosečan broj iznajmljenih bicikala na mesečnom nivou u toku ovogodišnje sezone je oko 3000.

Iznajmljivanje bicikala je podjednako kako na dnevnom nivou, tako i na sat vremena. Uslovi i cene za njihovo iznajmljivanje su kao i prethodne godine. Biciklistima, koji prvi put koriste ovu uslugu, uz podatke iz lične karte izrađuje se korisni-

ka kartica koja nema vremensko ograničenje, već važi iz sezone u sezonu.

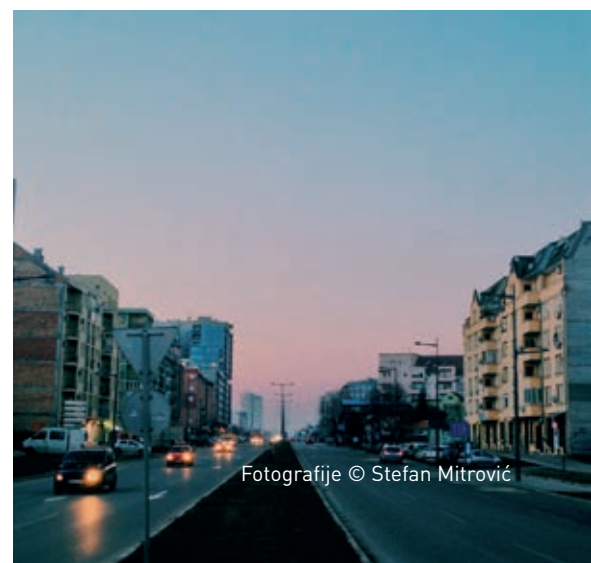
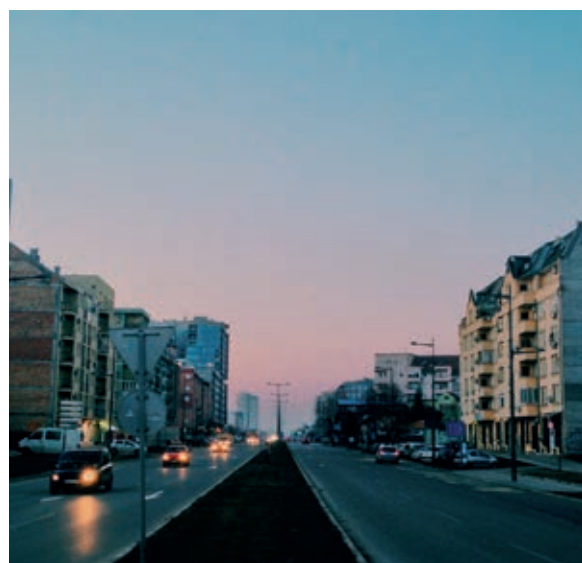
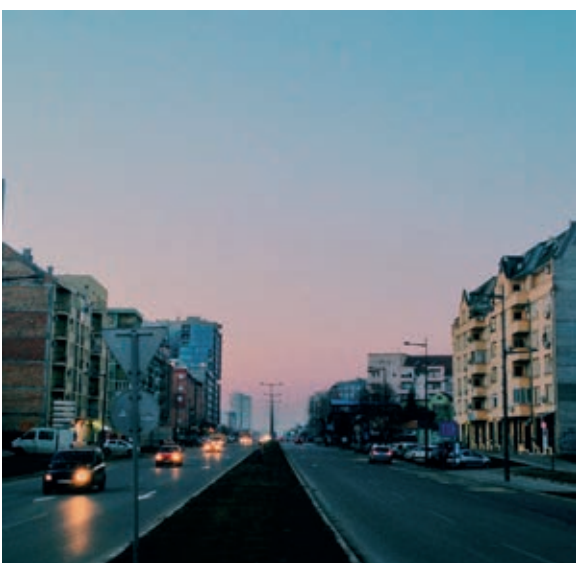
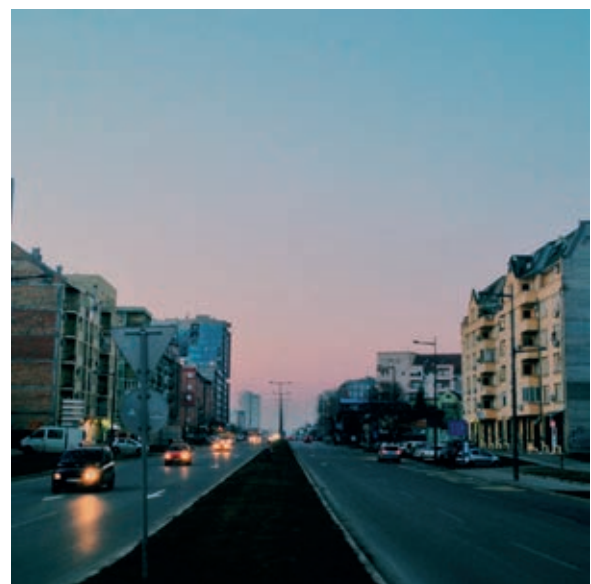
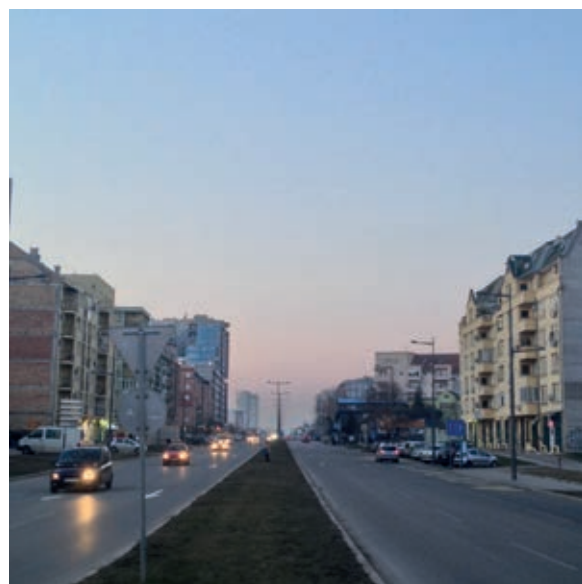
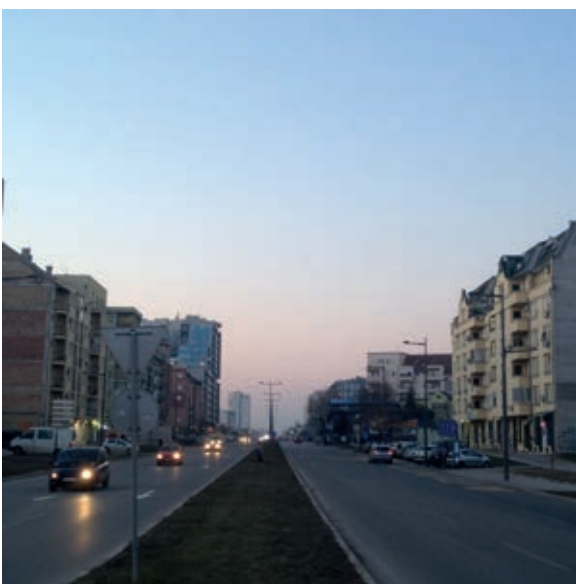
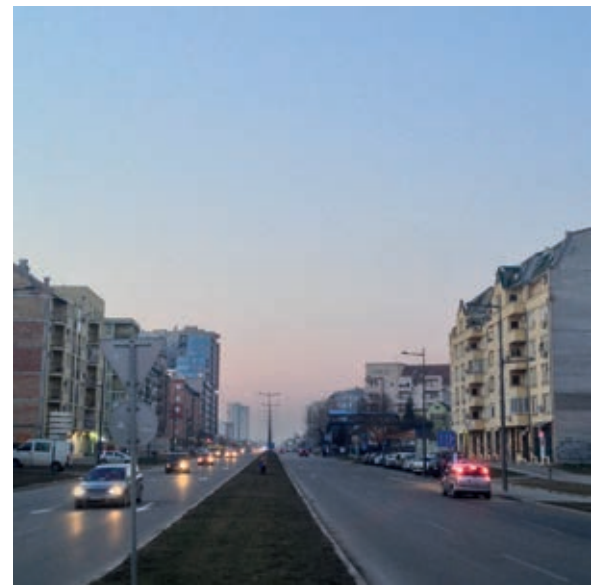
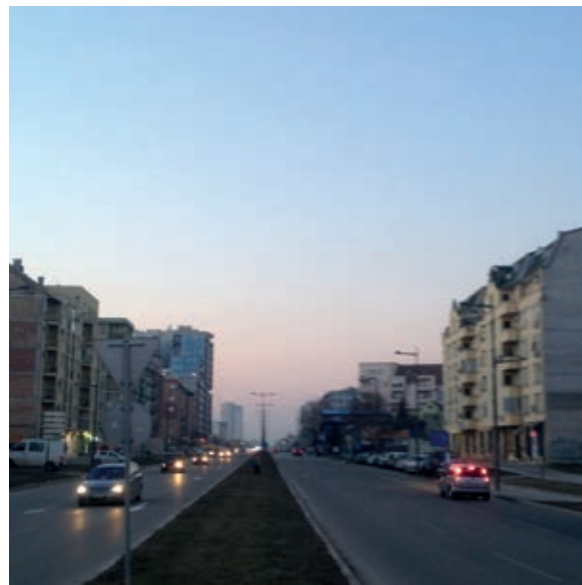
Korisnička kartica košta 500,00 dinara i omogućava iznajmljivanje bicikala za 20,00 dinara po satu ili za 100,00 dinara dnevno.

Budući da je korisnička kartica trajnog karaktera, građani koji su je u ranijem periodu izradili plaćaju samo iznajmljivanje. Korisnici mogu da kupe korisničku karticu na stanici za iznajmljivanje bicikala na SPENS-u i na blagajni JKP „Parking servis“ Novi Sad u Ulici Filipa Višnjića 47, radnim danima od 9 do 16 časova, a na SPENS-u i subotom od 9 do 16 časova.

Oštećenja bicikala su veoma retka, a nadoknadu oštećenja ili eventualnog nevratanja iznajmljenog bicikla, JKP „Parking servis“ Novi Sad reguliše po utvrđenom Pravilniku za iznajmljivanje „NS bike“ bicikala. Korisnik se obavezuje da bicikl čuva i vrati u ispravnom stanju, a ukoliko dođe do krađe bicikla, dužan je da obavesti preduzeće, a mi dalje na takvim slučajevima saradujemo sa policijom. Dosadašnja saradnja je bila na visokom novou ■

Mr Slavica Mirović

Urbana gerila

Fotografija © Prestel

Bilo da se penju, silaze ili obilaze, urbani hakeri imaju želju da istinski iskuse grad kakav jeste, oni otimaju nedostupne vizure grada od moćnih i dele ih sa siromašnima.

Urbani gerilci postoje već nekoliko godina mada im se tek nedavno posvetila veća pažnja. Neki od njih su postali ekstremni i nazvani urbanim hakerima – ljudima koji uživaju u adrenalinu stvorenom dok se probijaju u nedozvoljene, napuštene, tajnovite i delove grada u kojima je ograničen pristup.

Većina urbanih gerilaca pokušava da otkrije slojeve grada (posebno šta je iza, ispod, iznad onoga), što obični šetači ne mogu da dožive. Preko vrhova mostova i visokih solitera do podzemnih kanalizacionih kana-

la njihove ekspedicije nastoje da sklope potpunu sliku grada kroz nepovezane linkove, multidimenzionalnu istoriju i celokupnu složenost velikih svetskih metropola. Kasnije svoje fotografije jednostavno objavljuju preko interneta.

U poslednjih nekoliko meseci ova urbana gerila postaje sve drskija i drskija u kršenju zvaničnih demarkacija između javnog i privatnog prostora u Londonu. Čak je i bizaran sudski spor pokrenut protiv dvanaest urbanih gerilaca koštajući britanske poreske obveznike ogromnog novca. Nema sumnje da je TfL (Transport for London) sa pravom ljut što im njihovi tuneli i napuštene metro-stanice postaju mesta ludorija urbanih alpinista. Ovi „uljezi“ nisu povredili nikog i nisu naneli ni-

kakvu štetu, pa, ipak, policija je neke od njih pretukla. Pretpostavljamo da je agresivnost autoriteta u stvari znak dublje nervoze gradskog življenja.

Najveći deo svog života Englezi se ponašaju predvidivo, šetaju se gde se sme, a stoje podalje od mesta gde se ne sme. Kao i u svakom većem gradu bilo gde u svetu, kretanja u Londonu su predodređena i propisana. Iako Londonci, pa i svi ostali stanovnici velikih gradova misle da imaju slobodu kretanja, istina je da je veliki deo našeg kretanja i putovanja kroz grad pod komercijalnim uticajem. Kroz grad se krećemo da radimo i zaradimo ili da kupujemo i potrošimo. Grad postaje sve više komercijalna podloga za dinamiku ekonomskih sila.

Krećući se kroz London, većina nas je okružena objektima u koje ne možemo ući i zidanim ogradama koje ne možemo preskočiti. Jedni objekti su nam zabranjeni, jer ne posedujemo novac, dok su nam drugi nedostupni, jer nemamo moć. Kapitalistički grad obećava mnogo, ali izgleda da pruža malo. Upravo urbani alpinisti skreću pažnju na to koliko je fizički i komercijalno naša urbana egzistencija oskudna.

Moje lično iskustvo je da je zaista teško pokrenuti Londonce da izađu iz svoje „bezbedne“ zone. Većina građana je jednostavno suviše umorna od tog svakodnevnog i dugog putovanja kroz London. Mi stanovnici ne moramo da idemo tako predaleko kao urbani alpinisti i penjemo se na „nedozvoljene“ objekte, ali bi trebalo da smo u mogućnosti da posetimo mnogo više turističkih atrakcija i gradskih parkova. Cela priča oko urbane gerile nije značajna samo sa materijalnog stanovišta gde nam se pružaju fizički obrisi i interesantni volumeni. Ona je značajna i na nekoliko drugih nivoa: ljudskih prava, psihologije, demokratije i filozofije.

Bilo da se penju, silaze, obilaze, urbani partizani imaju želju da istinski iskuse grad kakav jeste radije nego da se zadovolje onim građevinama za koje mora da se plati ulaznica. Kao urbani revolucionari, oni otimaju nedostupne vizure grada od moćnih i dele ih sa siromašnima.

Mnogo je čak interesantnije u ovom sudskom sporu to da je jedan od optuženika cenjeni akademik sa Oksforda (Dr Bradley Garrett), čija je doktorska teza upravo o urbanim hakerima. On je nedavno publikovao

knjigu (Explore Everything) u kojoj preispituje značaj urbanih hakera kao supkulturnu aktivnost i kritiku sve više limitiranih gradova. Ne treba ni da vam kazem da je TfL pokušao da spreči štampanje, pokazujući svoju upornost u blokiranju istraživačkog rada koji, po svemu sudeći, prevazilazi granice koje mu se prvobitno mogu dati.

Iako smo svedoci sve većeg priliva stranog kapitala: kineskog, arapskog i, do- nedavno, ruskog, pojam javne površine Londona sve više erodira (pa šta onda mi u Srbiji da kažemo?). Prostorni hakeri nam očigledno govore šta se desi kada se prava poseda malo naruše.

Najjači razlog, koji se navodi u sudskom sporu, baziran je na gradskoj sigurnosti. Uplitati se u kablove razvodnih stanica, podzemnih bolničkih hodnika, mreže podzemne kanalizacije i publikovanje fotografija u javnost, nudi ideje onima koji imaju zle ciljeve. Teroristi pre imaju cilj da ubiju što više ljudi i galvanizuju medije nego da se ušunaju u napuštene objekte. Poslednji teroristički napad u Londonu desio se u običnom autobusu i metrou u špicu gužve.

Britanska javnost je i dalje podeljena. Dok jedni ne odobravaju, drugi se trude da ukažu na značaj urbanih gerila. Visoko u vazduhu ili duboko u zemlji oni nam nude značajnu uslugu podsećajući nas da grad treba da pripada njegovim stanovnicima i da većina, ako ne svi prostori, treba da su nam dostupni.

Svaki članak o arhitekturi je uskraćen za jedno lično prostorno iskustvo. Pisati o arhitekturi i urbanizmu nije isto kao poseti-

ti objekat/grad, prošetati prostorom i upiti atmosferu filtriranu našim prethodnim individualnim iskustvima. Isto tako je teško preneti pisanom rečju entuzijazam i uzbuđenje ovih urbanih alpinista, stoga predlažem: popnite se na stolicu, prošetajte po internetu, zaustavite na sajtu Steve Duncan – zavalite se u fotelju i pogledajte njegov web undercity.org i video "What I've Learned From Exploring Sewers" na TEDx Phoenixville (2012). Zatim sklopite oči i smestite se u doboke uglove vaše mašte i prepustite vašem ličnom urbanom planinarenju.

Ako vam to nije dovoljno i zainteresovani ste za više i dublje koordinate, uvek imate mogućnost da i sami postanete urbani alpinista: popnite se na najvišu zgradu u svom kraju, otkrijte tajne svog podruma, provirite kroz neku ogradu ili jednostavno šarmirajte nekog kranistu na gradilištu da vas ugosti u svojoj kabini. Za ovo vam nije potrebna alpinistička oprema već samo inicijativa i želja. Nije neizvodljivo, govorim iz sopstvenog iskustva. Naravno, vodite računa da ne upadnete u neke nevolje kao londonski gerilci. Ja često pišem o tome kako ne smemo prestati da se „igramo“ kada porastemo. Ovo je izgleda još jedna u nizu ideja kako da se „poigramo“ iako smo veliki. Budite radoznali, raspitujte se i budite hrabri da uradite nešto novo i neobično u svom urbanom okruženju, videćete uživaćete. Svaki grad i urbani prostor ima mnogo više da pruži od onoga što nam se nudi kao pasivnim posmatračima ■

Daniela Ignjatić

Novi Sad adrenalinski grad

Fotografija © Photo Box

Novi Sad, grad na obroncima Fruške gore, sa najlepšom plažom na Dunavu, bogat neprocenjivim kulturno-istorijskim vrednostima, zaslužuje i zvanje Grada sporta. Tradicionalni sportovi odavno su popunili sportske terene, medalje i pehari ispunili vitrine, ali ulice i bulevari grada odišu i adrenalinskim duhom, prožimani bogatom sportskom istorijom adrenalinskih i sportova na otvorenom.

Prve ulične moto-trke u našem gradu održane su još davne 1933. godine kada je započeta istorija auto i moto-trka na prostoru Novog Sada. Trke su se redovno održavale i u periodu nakon II svetskog rata, centralnim gradskim ulicama i u krugu Novosadskog sajma. Završetkom saobraćajne petlje „Mišeluk“ od 1983. godine auto i moto-takmičenja preselila su se sa ulica na trkačku stazu poznatu na celom Balkanu. Miris oktana osetio se i u junu 2014. godine na auto-trci „Velika nagrada Novog Sada 2014“ - šampionatu Srbije, koju je organizovao ASK „Petro Max“ uz veliku podršku Grada. S obzirom da je trku posetilo preko 10.000 gledalaca, očekujemo da će Novi Sad uskoro dobiti pravi poligon za vožnju i time doprineti razvoju auto-moto sporta i

bezbednosti u gradu, pogotovo među mladom populacijom željnom adrenalina i brzine.

Petrovaradinska tvrđava krije mnoge tajne. Možete jahati ako posetite Konjički klub „Petras“ ili se oprobati u gađanju lukom i strelom ako prošetate do Streličarskog kluba „Novi Sad 2002“, a za one željne adrenalina, tu su sportisti Nindicu kluba „Satori“ koji se spuštaju niz strme zidine uz alpinističku opremu. Penjanje na otvorenom možete probati i uz veštačku stenu na Štrandu u društvu članova kluba „Adrenalin“. Štrand je letnji centar sporta sa svojim peščanim terenima i rekam kao potencijalom koji obećava dobar provod na vodi. Nekada su na Dunavu održavana i takmičenja u skijanju na vodi i skokovi sa Mosta slobode od kojih je zastajao dah, a sada možemo gledati trke Jet-skija, veslača i kajakaša. Ne zaboravimo ni nebo, nad mostovima Novog Sada akrobacije u vazduhu, nešto novo i egzotično- aero-miting.

Moderno opremljen prostor, skejt-park sa 15 rampi nalazi se u Limanskom parku i uklapa se u sliku grada sa uređenim biciklističkim stazama koje rado primaju goste

na točkovima iz cele Evrope. Ljubitelji dubina, tokom cele godine, svoju želju za ronjenjem sa bocama mogu ispuniti na bazenu „Slana bara“. Snoubord entuzijasti kluba „SNB life“ Novosadanima su priredili egzibicije na veštačkoj rampi na stepenicama i platou SPENS-a i trenutno su u potrazi gde bi u našem gradu smestili rampu za treniranje ove adrenalinske veštine tokom cele godine.

Novi Sad, grad sporta, grad adrenalina živi tokom cele godine. Na vama je da otkrijete da li imate hrabrosti i smelosti za nove veštine, a na arhitektama je da nam grad oblikuju po meri adrenalina. Urbanisti, hoćemo moderne sportske objekte u svakom kvartu, hoćemo staze za trčanje, bazene, teretane na otvorenom, adrenalinske parkove, poligone za sportove na točkovima... ma, hoćemo stazu za Formulu 1!

Igrajte tenis, badminton, ragbi, golf, letite, plivajte, ronite, jašite, trčite, boćajte se, vozite bicikli, trotinet, dodavajte se frizbijem, penjite se, skačite, izbegavajte rupe na putu, ali negujte sportski duh Grada adrenalina, jer igramo se i istražujemo celog života ■

Milena Popadić

Tragovi kreativnog mikrokosmosa

Strit art i grafiti

Želim da ovaj tekst počnem sa jakim emocijama. Zapravo želim da ih prenesem kako bih predstavila i ljubav i strast i sreću i tugu i adrenalin, a, pre svega, kreativnost i slobodu. Kreativnost, kao magiju konstruktivnog delovanja ili odgovora (na emociju i misao) i slobodu, kao spremnost da se ta kreativnost iznese čak i kada možda nije ni primerena ni očekivana.

Strit art, odnosno ulična umetnost, i grafiti jesu vid stvaralačkog bunta, a istovremeno i poleta.

No, sad natrag na zemlju.

Ulice se zvanično vode kao „javna površina“. Ali šta to stvarno znači? Kome one stvarno pripadaju? Koje je očekivano ponašanje? I šta stvarno predstavlja „remećenje javnog reda i mira“? Govorim o pravnim pojmovima koji, iako neophodni za funkcionisanje savremenog društva, ipak tretiraju život i međuljudske odnose nekako sterilno, po modelu... ostavljajući nam dozu slobode da se ponašamo u njenim okvirima. A kreativnost i ograničenja su u vrlo tesnoj vezi, bilo da se ta ograničenja poštuju ili se u njih sumnja. Pitanje je: da li je stvarno moguć bilo kakav napredak bez te sumnje?

Nažalost, proteklih godina na našim prostorima u medijima se o grafitima moglo čuti uglavnom u negativnom kontekstu, tj. anonimni socio-politički govor mržnje. Daleko manje medijske pažnje je posvećeno ljudima koji vole da crtaju i koji misle o estetici kada izađu na ulicu sa bojama. Tako grafiti nisu samo egoistično potpisivanje nerazaznajućim slovima, već iza crtača uglavnom stoji dosta posvećenosti u istraživanju i razvijanju stila, kao i ovladavanju tehnikom crtanja. Sledeći put kad vidite grafite, pokušajte da ih, makar na trenutak, posmatrate kao vid moderne kaligrafije.

Takođe, vrlo je moguće da ste u vašem gradu ugostili crtača iz nekog drugog grada ili države. Oni vole da istražuju nova mesta i percipiraju mnogo više detalja u prostoru od prosečnog čoveka. Savremene tehnologije omogućuju jednostavnije povezivanje

ljudi sličnih interesovanja, pa tako i u ovom slučaju. Ustupiče jedni drugima kauč, pokazati dobra mesta za crtanje i, naravno, predstaviti grad na mnogo neposredniji način od bilo kog profesionalnog turističkog vodiča. Mada, verujte, postoje turističke ture koje se fokusiraju na uličnu umetnost.

Što se tiče mesta na kojima crtaju, sigurno ćete njihove radove najlakše primećivati na uglu neke zgrade, ili uklopljene u delove fasade, na zidovima bez prozora, trafostanicama, mostovima, ispod mostova, podzemnim prolazima, ali i saobraćajnim znacima, zanemarenim „džepovima“ grada, napuštenim industrijskim objektima... Napušteni objekti im omogućuju crtanje u miru po danu, bez rizika da će nekog uznemiravati ili neko njih. Na taj način ti isti objekti dobijaju novi život i novu funkciju. Kako ulična umetnost postaje sve priznata i zanimljivija široj publici, tako se i menja zvaničan odnos prema njoj. Osim murala i različitih festivala, pojedini gradovi imaju i svoje zvanično slobodne zidove za ovakav vid likovnog izražavanja. U Zagrebu je u staroj napuštenoj bolnici preko neprofitne organizacije „Muzej ulične umetnosti“ dozvoljen rad uličnih umetnika. Mada je naziv organizacije diskutabilan, umetnički kvalitet se ne može osporiti. U Njujorku 2006. godine, na lokaciji Spring street 11 dva meseca pred rušenje 19-vekovne zgrade, dozvoljeno je alternativnim umetnicima da iskažu slobodu svog izražavanja, a zatim otvoreno za javnost. Posećenost je bila masovna, a [dodatne] fotografije ili snimke toplo preporučujem da potražite na internetu. U Berlinu je čak planskom dokumentacijom za 2020. godinu predviđeno da se na nedovoljno atraktivnim lokacijama dozvoli samoinicijativno mikourbanističko delovanje.

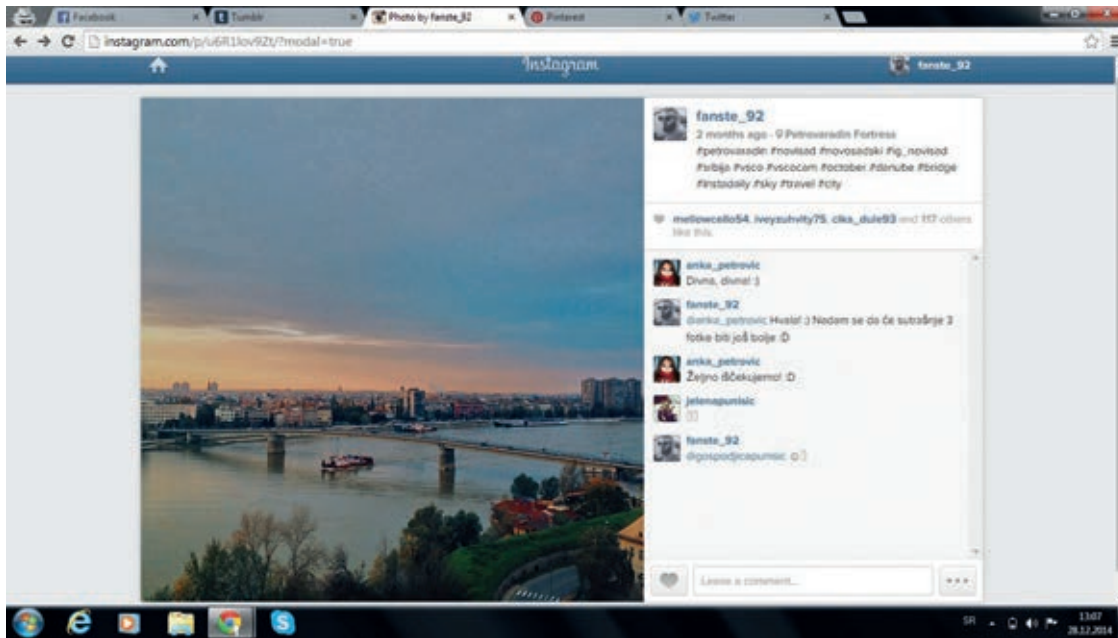
Novčana ulaganja zvaničnih institucija u ovaj vid umetnosti jesu poželjna, ali nisu neophodna. Možda je potrebija pažnja i izlaženje u susret po pitanju prostora. Kako se uličnom umetnošću i grafitima mahom aktivno bave mladi, njima entuzijazam neće nedostajati ■

Fotografija © Milena Popadić

Stefan Mitrović

Urbana realnost Novog Sada na društvenim mrežama

Ilustracija: © Stefan Mitrović

Vreme u kom živimo je postavilo u drugi plan novine, radio i televiziju, dok se u prvom planu našao internet, koji nam pruža mogućnost dobijanja informacija „iz prve ruke“, kao i da preko njega dođemo do podataka koji su nam potrebni, u bilo kom trenutku, na bilo kom mestu. Naravno da na internetu nećemo pronaći samo ono što nas interesuje, tu će se uvek naći neki sporedni materijal koji će nas indirektno navoditi na reklame, obaveštenja, predloge itd. Ali neke od ključnih stvari, koje u modernom društvu igraju bitnu ulogu, održavaju komunikaciju i koje su postale novi način upoznavanja i povezivanja ljudi, jesu društvene mreže. Preko njih se možete dopisivati sa ljudima koje poznajete, sa ljudima koji dele ista interesovanja kao i vi ili jednostavno „pratiti“ neku javnu ličnost i njen rad. Prošlo je vreme sedenja pored televizora i iščekivanja neke serije ili njeno snimanje na kasetu preko video-rikordera, listanja telefonoteke u potrazi za vodoinstalaterom ili stolom, samo mali broj ljudi će opet uzeti atlas u ruke i tražiti neko mesto na karti - sve to je objedinjeno i nalazi se od nas na samo nekoliko klikova mišem.

Gde se u celu tu priču interneta i društvenih mreža prepoznaje urbana realnost Novog Sada? Pogledajte sliku prijatelja koji je označen na fejsbuk-profilu kako stoji ispred spomenika Svetozaru Miletiću na Trgu slobode, čitate vesti o događajima koji će biti na Dnevniku tek tri sata kasnije ili ste već u arhitektonskoj grupi koja vam je poslala pozivnicu za izložbu „Maketa pešačke zone Novog Sada“. Ono što vam je omogućeno jeste brzina i mnogo veća pristupačnost sadržajima koji vas interesuju. Kako komunicirate sa pojedincima, tako isto možete ostvariti vezu i sa većim brojem ljudi i tako proširiti mrežu poznanstava. U okviru mnogih društvenih mreža postoje grupe, koje je kreiralo nekoliko ljudi, koje se bave objavljivanjem informativnog i edukativnog materijala a koji svaki član može da dopunjuje i da se upušta u razne debate sa drugim članovima ili učestvuje u akcijama koje imaju za cilj da pomognu ili poboljšaju život u urbanoj sredini. Svako ko ima pristup internetu može da napravi svoj nalog (profil) na nekoj od društvenih mreža. Na mnogim mrežama, kao što su instagram, tumbir, tviter, možda će vam pomoći najpopularnija reč u 2012. godini (Hashtag, sim-

bol koji se koristi #) da pronađete željeni sadržaj. Ovo su samo neka od obeležja pomoću kojih ćete pratiti dešavanja u Novom Sadu: #novisad, #ig_novisad, #novosadski.

Ukoliko se neko bavi fotografijom kao amater, može da doprinese isto onoliko kao i neko kome je to profesija, jer je mreža otvorena za sve, nema ograničenja, inspiracija je sve što nas okružuje. Nije to uvek ceo objekat ili ulica, inspiracija se pronalazi u segmentu fasade, u ljudima koji koriste taj prostor, nekad je to perspektiva iz koje gledamo ili je bio samo trenutak uhvaćen foto-aparatom. Ako je fotografija, a ne tekst, lako ćete da prepoznate sat sa Petrovaradinske tvrđave, katoličku Crkvu imena Marijinog u centru grada, Srpsko narodno pozorište, SPENS, plažu Štrand ili neki od mostova koji se nalaze na Dunavu. I to su samo neka od prepoznatljivih mesta koja služe za inspiraciju onima koji koriste društvene mreže. Svako može da doprinese poboljšanju sredine u kojoj živimo. Lako se čini da je nešto nemoguće, uz složenost i angažovanost jedne zajednice uvek se može napredovati, postići nešto više. Zato krenimo od sebe i time podstaknimo druge na pozitivne promene ■

Mr Tatjana Babić

Arhitektonski događaj odraz urbane realnosti

Prikaz istraživačkog projekta: Dani salona

Turbulentni period od kraja XX veka obeležen je nizom promena na globalnom nivou. Kontinuirani tehnološki i tehnički napredak, zastupljenost medija i novi vidovi kulture određuju karakter savremenog društva i urbanu realnost prostora i vremena. Svetske tendencije prisutne su i u lokalnom kontekstu. Niz promena društveno-političkog, kao i ekonomsko-sociološkog konteksta Novog Sada, karakterističnih za period poslednjih trideset godina, može se očitati na arhitektonskoj sceni grada. Događaji „Salon arhitekture” i „Dani arhitekture”, kao redovne programske aktivnosti Društva arhitekata Novog Sada od 1993. godine, predstavljaju značajno mesto za upoznavanje i vrednovanje tokova arhitektonske struke ove sredine. Razmatrajući istorijske podatke o realizovanim arhitektonskim događajima, primetna je raznovrsnost tema, prisustvo velikog broja autora, kao i prostora. Iako je značaj ovih manifestacija evidentan u smislu potencijala, tokom poslednjih nekoliko godina uočava se pad zainteresovanosti za takva dešavanja u Novom Sadu i Vojvodini usled niza okolnosti koje određuju urbanu realnost zemlje. Ove činjenice upućuju na razmatranje potrebe za ostvarivanjem kreativnog iskoraka u organizaciji događaja, povećanju publiciteta i koncipiranju novih modela promovisanja kako bi se privukla pažnja i stručne i najšire javnosti.

Istraživački projekat „Dani salona“

Polazeći od trenutne situacije karakteristične za arhitektonsku struku, a u susret 20-godišnjici održavanja manifestacije, u periodu od septembra do novembra 2014. godine realizovan je istraživački projekat „Dani salona”, kao prvi deo razvojnog programa unapređenja publiciteta i edukovanja najšire javnosti o arhitektonskim događajima u Vojvodini. Osnovni cilj projekta „Dani salona” bio je osnažiti poziciju u javnosti najznačajnijih arhitektonskih događaja u Novom Sadu – „Dani arhitekture” i „Salon arhitekture”. U tom kontek-

stu, istraživanjem stavova stručne i najšire javnosti u Novom Sadu o navedenim događajima, dobijena je jedinstvena baza potreba stručne publike i najšire javnosti Novog Sada.

„Dani salona” - prvi istraživački projekat takvog tipa koji je realizovan u Novom Sadu, inicirao je Centar za razvoj društva znanja „Horizont 21”. Realizaciju projekta su podržali Sekretarijat za urbanizam, graditeljstvo i zaštitu životne sredine Vojvodine i Društvo arhitekata Novog Sada (DaNS). Osim članova Centra, u istraživanju su učestvovali i studenti Departmana za arhitekturu Fakulteta tehničkih nauka u Novom Sadu koji su, na ovaj način, položili praktičan deo predmeta Stručna praksa. U skladu sa postavljenim ciljem projekta, istraživanje je sprovedeno na dva reprezentativna uzorka, to su: stručna javnost (arhitekta i studenti arhitekture) i najšira zajednica (punoletni građani i građanke Novog Sada). Proces istraživanja obuhvatao je nekoliko faza sprovedenih u cilju dobijanja relevantnih rezultata o važnim pitanjima struke. Metodom anketiranja – „licem u lice” i elektronskim upitnikom prikupljeni su nepohodni podaci.

Najznačajniji rezultati stavova stručne javnosti

Polazište za istraživanje stavova stručne javnosti predstavljalo je definisanje anketne i strukturiranje baze istraživačkog tima. Anonimnu anketu sa ukupno 21 pitanjem, koja se odnose na: koncept manifestacije, programske sadržaje i kanale informisanja, popunilo je 117 osoba, od 18 do preko 65 godina.¹ Najbrojniji među anketiranimima bile su arhitekta sa visokim obrazovanjem i zvanjem diplomirani inženjer arhitekture (38%), master inženjeri arhitekture (32%) i studenti arhitekture (23%).

Osnovni rezultat ukazao je da su svi ispitanici zainteresovani za manifestacije i doga-

đaje iz oblasti arhitekture, a 87% ispitanika je upoznato sa postojanjem manifestacije. Veoma su podeljena mišljenja o dosadašnjem konceptu događaja uglavnom orijentisanom ka stručnoj javnosti kroz izložbu produkcije i okrugli sto sa zadatom temom. Od ukupnog broja anketiranih, 19% smatra da je postojeći koncept odličan i da ga ne treba menjati, dok je za 60% ispitanika koncept nepotpun, tako da je potrebno uvesti nove događaje. Predavanja gostujućih predavača: arhitekata, ali i predstavnika srodnih disciplina (73%), debate o aktuelnim pitanjima struke (61%) i izložba produkcije (50%), po mišljenju ispitanika, programski su sadržaji koji mogu najznačajnije uticati na uspešnost manifestacije. Ostali razmatrani sadržaji u manjoj meri mogu odrediti kvalitet koncepta: stručni skup sa aktuelnom temom (42%), radionice namenjene edukaciji građanstva (41%), radionice za decu na temu arhitekture (38%) i tematske izložbe (32%). Faktori značajni za unapređenje događaja, prema mišljenju stručne javnosti, su: angažovanje profesionalaca za pripremu i realizaciju događaja (56%), uključivanje sponzora i donatora (51%) i intenzivna promocija (48%). U pogledu kanala informisanja, 53% anketiranih smatra da su internet-sajtovi stručnih udruženja izuzetno važni, kao i neposredna informacija od kolega (51%). Ukoliko se pitanje odnosi na ime manifestacije, polovina ispitanika deli stav da treba zadržati postojeće ime („Salon arhitekture” i „Dani arhitekture”) za dve međusobno povezane celine istog događaja, za 32% anketiranih osoba naziv je nejasan, dok 21% smatra važnim da se naglase „Dani arhitekture”. Promenu naziva i kreiranje novog imena smatra neopohodnim 18% anketiranih. Razmatrajući dužinu trajanja manifestacije, mišljenja su ponovo podeljena. Od ukupnog broja ispitanika, 54% smatra da treba da traje do tri dana, dok 43% misli da je adekvatnije ukoliko traje duže od tri dana. U pogledu inten-

¹ Bazu je činilo 1300 osoba

zitetu kojim bi trebalo da se održava, većina anketiranih (47%) smatra da je važno priređivanje događaja svake godine. Stav da se svake godine održava, ali uz napomenu da se određeni sadržaji odvijaju svake druge godine, ima 34% anketiranih osoba.

Najznačajniji rezultati stavova najšire javnosti

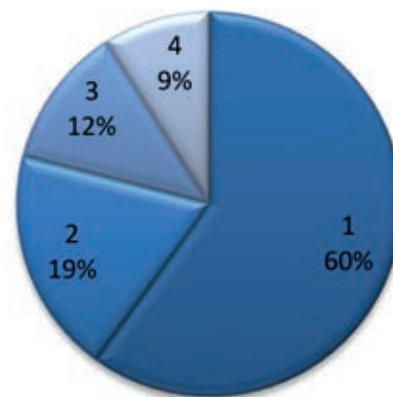
Za razliku od ankete za stručnu javnost, upitnik za opštu javnost imao je ukupno 16 pitanja strukturiranih u tri celine: demografski podaci, pitanja u vezi sa programskim sadržajima manifestacije i pitanja u vezi sa kanalima informisanja. Ovaj segment istraživanja, tj. anketiranje punoletnih građana i građanki Novog Sada realizovano je usmenom i on-lajn anketom. Terenski rad anketara trajao je dve nedelje na nekoliko lokacija u gradu. Ukupno je anketirano 828 osoba starosne strukture od 18 do preko 65 godina, među kojima su najbrojnije osobe sa visokom stručnom spremom (41%) i studenti (32%).

Istraživanje stavova opšte javnosti pokazalo je zainteresovanost većine Novosađana za teme iz oblasti arhitekture (75%). Iako određeni broj ispitanika (43%) zna da postoji manifestacija „Salon i Dani arhitekture“, više od dve trećine ispitanika (74%) nikada nisu posetili događaje. Među faktorima koji mogu doprineti uspešnosti manifestacije, kao najznačajnije izdvajaju sledeće programske aktivnosti: radionice za edukaciju dece iz oblasti arhitekture (37%), stručne obilaskе grada (36%), tematske izložbe (31%) i popularna predavanja (31%). Ispitivanje stavova o kanalima informisanja pokazalo je da su društvene mreže (43%), neposredna informacija od prijatelja (39%), dnevne novine (32%) i internet-sajtovi medijskih kuća (29%) prioritetni za manifestaciju „Salon i Dani arhitekture“. Važan podatak ovog segmenta istraživanja je da među širokom publikom postoji znatan broj vrednosno neutralnih odgovora na većinu pitanja.

Dijalog podstaknut rezultatima istraživačkog projekta „Dani salona“

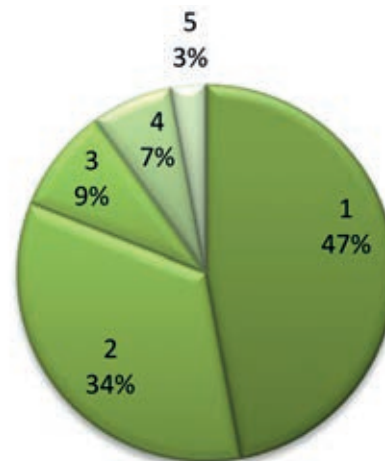
Predstavljanje rezultata istraživanja bio je povod da se organizuje događaj. U prostorijama Društva arhitekata Novog Sada je 27. novembra 2014. godine pokrenut dijalog sa arhitektama i studentima arhitekture, ali i sa zainteresovanim građanima o mestu i ulozi „Dana arhitekture“ i „Salona arhitekture“ na mapi arhitektonskih događaja u Novom Sadu. Na tribini su stručnjaci ocenili da je neophodno više događaja na kojima će centralne teme biti iz oblasti arhitekture i urbanizma. Veoma je važno da se snažnije „čuje“ glas profesionalaca okupljenih u Društvu arhitekata Novog Sada – zaključili su prisutni. Aktivnim stavom prema aktuelnim dešavanjima u oblasti arhitekture i urbanizma može se uticati na više načina – od edukovanja šire javnosti, do unapređenja struke u celini. Sa tim ciljem je Centar „Horizont 21“ otvorio i pitanje mogućeg osnivanja studentske sekcije DaNS-a kako bi se budućim arhitektama omogućilo da svojevrsnom praksom u Društvu dobiju nova praktična znanja i iskustvo potrebno za izlazak na tržište rada.

Predlozi, sugestije i niz započetih tema u okviru tribine, zajedno sa dobijenim rezultatima projekta „Dani salona“, mogu poslužiti kao konceptualna platforma za promišljanje sledeće, jubilarne manifestacije „Salon i Dani arhitekture“ planirane za 2016. godinu. Inoviranje u arhitektonske događaje, u smislu promišljanja koncepta, programa i promocije, može doprineti afirmaciji struke, a samim tim i poboljšati urbanu realnost Novog Sada. ■

Grafikon 1: Ocena koncepta manifestacije prema mišljenju stručne publike

1. Nepotpun i treba ga obogaćivati;
2. Odličan i ne treba ga menjati;
3. Nema stav;
4. Potpuno ga treba menjati.

Grafikon 2: Intenzitet održavanja događaja

1. Svake godine;
2. Svake godine, ali neki sadržaji bijenalno;
3. Dva puta godišnje;
4. Bijenalno;
5. Nema stav.

Dr Bojan Tepavčević, Dejan Mitov

Maketa pešačke zone Novog Sada

Fotografija © Dejan Mitov

Maketa pešačke zone grada Novog Sada nastala je kao rezultat rada u okviru izbornog predmeta Maketarstvo, na drugoj godini Osnovnih akademskih studija arhitekture, na Departmanu za arhitekturu, Fakulteta tehničkih nauka u Novom Sadu, i prikazuje složenu urbanu matricu starog jezgra grada, u razmeri 1:100.

Projekat izrade makete su vodili doc. dr Bojan Tepavčević i Dejan Mitov, zajedno sa prof. dr Predragom Šidanimom, sa kojim je pokrenuta ova inicijativa u okviru predmeta Maketarstvo. Maketa je radena u proteklih pet godina, počev od školske 2010/11. godine, a u njenu izradu je bilo uključeno oko 440 studenata koji su u individualnom ili timskom radu pravili pojedinačne makete objekata, naknadno sklopljenih u urbanističku celinu. U izradi makete studenti su proveli više od 11.000 individualnih radnih sati na vežbama u kojima su prošli kroz različite procese u izradi makete: od snimanja objekata na terenu, obrade tehničke dokumentacije, preko izrade radne makete i na kraju do izrade finalnog modela sa svim detaljima koji su sada vidljivi na njima. Deo studenata, koji su već prethodno uspešno prošli kroz pomenuti studijski program, učestvovali su u sklapanju čitave urbanističke makete, što je podrazumevalo naknadnu doradu, korekcije detalja i povezivanje objekata u urbanističku celinu.

Okvirni gabarit cele makete iznosi 6,5x5 m i obuhvata prostor između Bulevara Mihajla Pupina, Dunavskog parka, Trga republike i Trifkovićevega trga. U narednom periodu maketu je moguće proširivati u pogledu područja, ali i doradivati u pogledu nivoa detaljnosti, sve u cilju postizanja što slikovitijeg prikazivanja datog područja. Jednom stvorena, ova maketa može da služi za brojne prezentacije, turistička vođenja, stručne analize, planiranje manifestacija i dr. U kombinaciji sa video-mapiranjem ili sličnim medijima, maketa može da posluži kao dobar osnov za stvaranje naprednih dinamičnih prezentacija.

Maketa je izrađena od furnira balze, drvenog materijala koji je veoma pogodan za izradu maketa zbog jednostavnosti obrade i sečenja, a studenti su, prema sopstvenim afinitetima, birali tehnike i način izrade, koristeći se i savremenim tehnologijama, kao što su lasersko sečenje i graviranje, čime je omogućen veoma visok stepen nivoa detalja. Iako je čitav kurs osmišljen kao osnovni nivo, svaki objekat, izrađen u okviru njega, predstavlja delo samo za sebe, jer su njegovi autori imali za cilj da sami pronađu meru u interpretaciji jednog postojećeg objekta putem fizičkog modela.

Maketa pešačke zone grada Novog Sada je jedinstven primer urbanističke makete u ovom regionu sa visokim nivoom deta-

lja, koje su realizovali studenti, buduće arhitekta. Nivo detalja na maketi se razlikuje od vrste urbanog prostora, te su na maketi naglašene fasade ulica i trgova centra Novog Sada. Maketom grada su studenti i autori izložbe želeli da na jedan novi način prikažu grad, omogućće potpuno drugačije sagledavanje ulica preko kojih se svakodnevno prolazi, ali i da daju trajan doprinos u očuvanju istorijske baštine i graditeljskog nasleđa Novog Sada.

Deo makete je bio premijerno prikazan stručnoj i široj javnosti u paviljonu Centralne zgrade Univerziteta u Novom Sadu, u decembru 2014. godine, i planirano je da čitava maketa bude izložena u nekoj od značajnijih kulturnih institucija grada u narednom periodu. Projekat je podržala Gradska uprava za kulturu Grada Novog Sada ■

Srđan Zorić

Dobitnici Nagrade Ranko Radović za 2014. godinu

Fotografija © Studio AUTORI

Udruženje likovnih umetnika primenjenih umetnosti i dizajnera Srbije – ULUPUDS, kao osnivač, Arhitektonski fakultet u Beogradu, Fakultet tehničkih nauka u Novom Sadu – Departman za arhitekturu i urbanizam, Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije – IAUS, Zadužbina Ilije Milosavljevića Kolarca, kao suosnivači, ustanovili su od 2006. godine međunarodnu Nagradu Ranko Radović.

Od 2008. godine u status suosnivača Nagrade ušli su Urbanistički zavod Beograda i Potisje Kanjiža a.d., od 2009. godine status suosnivača Nagrade dobila je Inženjerska komora Srbije, a od 2014. godine status suosnivača Nagrade dobila je Radio-televizija Srbije.

Pokrovitelji Nagrade su Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije i Gradska uprava grada Beograda – Sekretarijat za kulturu.

Nagrada se dodeljuje za:

1. kritičko-teorijske tekstove o arhitekturi objavljene u prethodnoj kalendarskoj godini, kao i u tekućoj godini do datuma dodele Nagrade, i to za kritike, eseje, knjige, predavanja i pisanu reč uopšte;
2. realizovano arhitektonsko delo dovršeno u istom periodu;
3. televizijske emisije, izložbe ili multimedijalne prezentacije realizovane u istom periodu.

Nagrada, koja nosi ime arhitekta Ranka Radovića, osnovana je sa ciljem da podstiče, razvija i afirmiše kritičko-teorijsku misao u oblasti arhitekture i arhitektonsko stvaralaštvo i samim tim ustanovljava kriterijume za njeno vrednovanje u Srbiji i na međunarodnom nivou, što podrazumeva uključivanje republika bivše Jugoslavije i zemalja iz sveta sa kojima je Ranko Radović sarađivao ili u kojima je radio.

Pravo učešća na konkursu imaju pojedinci, ustanove, udruženja strukovnih organizacija, kao i sva zainteresovana lica koja su ostvarila rezultate u jednoj od tri kategorije, sa teritorije Srbije, kao i iz drugih zemalja.

Konkurs za dodelu Nagrade Ranko Radović je trajao od 1. septembra do 15. oktobra 2014. godine. Na konkurs za dodelu Nagrade Ranko Radović u kategoriji kritičko-teorijski tekstovi o arhitekturi prijavilo se 16 kandidata, u kategoriji realizovano arhitektonsko delo prijavilo se 16 kandidata i u kategoriji televizijske emisije, izložbe ili multimedijalne prezentacije prijavilo se 15 kandidata.

Svečana dodela Nagrade Ranko Radović održana je u ponedeljak, 22. decembra 2014. godine, u 13.00 sati, u Maloj sali Zadužbine Ilije M. Kolarca, Studentski trg 5, Beograd.

Na dan dodele Nagrade u Muzičkoj galeriji Zadužbine Ilije M. Kolarca otvorena je izložba na kojoj su predstavljeni svi učesnici konkursa. Izložba je trajala do 25. decembra 2014. godine. Tokom aprila (maja) 2015. godine izložba će biti održana na Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu.

Dobitnici po kategorijama

Kategorija: Realizovano arhitektonsko delo

Žiri za dodelu Nagrade Ranko Radović, u kategoriji realizovano arhitektonsko delo, doneo je Odluku da nagradu za realizovano arhitektonsko delo dodeli:

Studiju AUTORI, Dijani Novaković, dipl.inž. arh., Maji Trbović, dipl.inž.arh., Aleksandri Nikitin, dipl.inž.arh., Dušanu Nenadoviću, dipl.inž.arh., za Objekte C i D, Mokrin, Srbija, 2014.

Žiri za dodelu Nagrade:

- Vlada Slavica, dipl.inž.arh., (predsednik),
- prof. Goran Vojvodić, dipl.inž.arh.,
- prof. Mihailo Timotijević, dipl.inž.arh.

Kategorija: Kritičko-teorijski tekstovi o arhitekturi, urbanizmu i gradu

Žiri za dodelu Nagrade Ranko Radović, u kategoriji kritičko-teorijski tekstovi o arhitekturi, urbanizmu i gradu, doneo je Odluku da u 2014 godine ne dodeli nagradu za kritičko-teorijske tekstove o arhitekturi, urbanizmu i gradu.

Žiri za dodelu Nagrade:

- prof. dr Ljiljana Blagojević, dipl.inž.arh., (predsednik),
- prof. dr Milena Dragičević Šešić, kulturološkinja,
- prof. dr Dubravka Stojanović, istoričarka.

Kategorija: Televizijske emisije, izložbe ili multimedijalne prezentacije

Žiri za dodelu Nagrade Ranko Radović, u kategoriji televizijske emisije, izložbe ili multimedijalne prezentacije, doneo je Odluku da nagradu za televizijske emisije, izložbe ili multimedijalne prezentacije dodeli:

mr Ivanu Magnovu, za izložbu Osvežavanje memorije, Muzej primenjene umetnosti u Beogradu, 6. novembar 2013 - 1. mart 2014. godine.

Žiri za dodelu Nagrade:

- prof. dr Marijela Cvetić, umetnica i teoretičarka umetnosti (predsednik),
- prof. dr Stanko Crnobrnja, televizijski i filmski reditelj, producent i scenarista, teoretičar, predavač i publicista,
- prof. dr Tatjana Dadić Dinulović, teoretičarka umetnosti i medija ■

Srđan Zorić

Arhitekta

Milan Stojkov – dobitnik Tabakovićeve nagrade u 2014. godini

Fotografija © DaNS

Laureat Tabakovićeve nagrade za 2014. godinu, koju dodeljuje Društvo arhitekata Novog Sada (DaNS) i koja predstavlja najznačajnije priznanje iz oblasti arhitektonskog stvaralaštva koje Društvo dodeljuje, jeste Milan Stojkov (1955), arhitekta iz Sombora. Ove godine ova prestižna nagrada, koja je ustanovljena 1994. godine u čast znamenitog vođanskog arhitekta Đorđa Tabakovića (1897-1971), dodeljena je po dvadeseti put. Veće za dodelu nagrade sačinjavaju svi dosadašnji dobitnici, na čelu sa predsednikom, arhitektom Miroslavom Krstonošićem.

Sednica Veća, na kojoj je doneta odluka o dodeli nagrade u 2014. godini, održana je 11. jula u prostorijama Društva arhitekata Novog Sada, a nagrada je dodeljena u prisustvu sedam članova Veća. Tajnim glasanjem odlučeno je da nagrada u 2014. godini bude dodeljena arhitekti Milanu Stojkovu „za dugogodišnji doprinos arhitektonskom stvaralaštvu, kao i za izuzetne kreativne domete u promovisanju arhitektonske misli u Vojvodini“. Osim brojnih savremenih projekata čiji je autor, istaknuto je da Milan Stojkov ima posebne zasluge i za vraćanje sjaja arhitektonskoj baštini grada Sombora.

Milan Stojkov – biografija

Milan Stojkov je rođen 22. januara 1955. godine u Somboru, u poznatoj slikarskoj porodici. U kreativnom okruženju i kao najmlađi član porodice, Milan kreće putem umetnosti. Svoj talenat je ispoljio na dva polja - u arhitekturi i slikarstvu. Nakon uspešnih mladačkih slikarskih početaka i prve samostalne izložbe 1972. godine, okrenuo se studijama arhitekture. Diplomirao je na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu 1982. godine. U svom arhitektonskom opusu, Milan Stojkov projektuje i izvodi niz stambenih, poslovnih i industrijskih objekata, i enterijera. Bavi se urbanističkim projektovanjem i rekonstrukcijama. Za svoja arhitektonska rešenja nagrađivan je u Sarajevu, Strazburu, Budimpešti, Parizu, Beogradu, Somboru, Subotici itd. Projektovao je naselje montažnih kuća Le Mans u Francuskoj. Organizuje i učestvuje u nizu samostalnih i zajedničkih arhitektonskih izložbi. Posvećujući se profesionalnom radu u arhitekturi, Milan Stojkov istovremeno ne zaboravlja, niti napušta, polje slikarstva. Bavi se skoro zaboravljenom izvornom tehnikom ikonopisanja na staklu, koja je u njegovom rodnom Somboru imala skoro tri veka staru tradiciju. Između ostalog, stvara sada poznati opus od 14 slika "Kraljevi Srbije", kao i novi opus u kome pristupa likovima 33 znamenita ravničara, koji su svojim duhovnim, kulturnim, prosvetnim, političkim ili naučnim dometima ostavili dubok i vidljiv trag u istoriji našeg naroda. Milan Stojkov živi i radi u Somboru i Novom Sadu.

Povodom dodele Tabakovićeve nagrade, tradicionalno je organizovana retrospektivna izložba arhitektonskog stvaralaštva Milana Stojkova, koja je otvorena u Galeriji Matice srpske u Novom Sadu 28. oktobra i trajala do 1. novembra 2014. godine. Na izložbi su predstavljeni najvažniji radovi somborskog arhitekta, koji se tokom svog profesionalnog rada bavio raznim domenima projektovanja – objekata poslovne i komercijalne namene (poslovne zgrade, tržni centri, supermarketi), objekata kulture (galerije, biblioteke), sakralnih objekata, objekata za ugostiteljstvo i turizam (restorani, hoteli, kupališta, aerodromi), kao i objekata individualnog stanovanja (zgrade, kuće, vile, salaši). Milan Stojkov je stvarao i na polju urbanizma, projektujući i realizujući naročito rekonstrukcije ulica i trgova. Posebno mesto u radu Milana Stojkova predstavlja projektovanje i izvođenje mnogobrojnih enterijera u objektima raznih namena i tipologija.

Milan Stojkov je dobitnik više priznanja iz oblasti arhitekture, među kojima je i priznanje Saveta Evrope u Strazburu, gde je samostalno izlagao 2002. godine. Autor je više tekstova u časopisima o aktuelnim te-

mama iz oblasti arhitekture i urbanizma. Osim arhitekturom, Stojkov se uspešno bavio i likovnim stvaralaštvom, a tokom 2012. i 2013. godine, u ustanovama kulture u Srbiji, kao i u galerijama u Mađarskoj i Slovačkoj, predstavljena su dva njegova istorijsko-slikarska opusa „Kraljevi Srbije“ i „Slavni sinovi ravnice“.

Na svečanosti povodom otvaranja izložbe Milana Stojkova u Galeriji Matice srpske u Novom Sadu, prisutnima su se obratili predsednik Veća Tabakovićeve nagrade arhitekta Miroslav Krstonošić, dr Danijela Korolija Crkvenjakov, pomoćnica upravnika Galerije Matice srpske i laureat ovogodišnje Tabakovićeve nagrade Milan Stojkov, koji je naglasio da mu je, pored brojnih dosadašnjih priznanja za rad u arhitekturi, Tabakovićeve nagrada najznačajnija, jer dolazi od kolega iz struke, kao i da je ova nagrada potvrda ispravnosti njegovog opredeljenja da arhitekta treba da stvara „sparam ambijentalne sredine i okruženja kome pripada, a ne po trenutnom trendu koji vlada u svetu arhitekture“ ■

Slavica Likić

Novi RTV dom na starom mestu

Radio-televizija Vojvodine je nosilac funkcije javnog radiodifuznog servisa Pokrajine, čiji je zadatak stvaranje i emitovanje raznolikih radijskih, televizijskih i multimedijalnih programskih sadržaja različitog karaktera i visokog kvaliteta i to na tri radijske, dve televizijske frekvencije, kao i na sopstvenom internet- portalu. Nakon što je izgubila svoju zgradu u NATO bombardovanju 1999. godine, RTV već 15 godina živi i radi u otežanim uslovima, bez sopstvenog krova nad glavom, koristeći nenamenske prostore razmeštene po gradu prilagođavajući ih svojim potrebama. U nameri da realizuje jedan od svojih najvažnijih strateških ciljeva - trajno rešavanje pitanja smeštaja, RTV je definisala svoje programske i tehničko-tehnološke potrebe i tako sačinila okvir za projektovanje svoje nove zgrade i uređenje njenog okruženja. Zbog tehničko-tehnološke specifičnosti delatnosti, integrisanosti tri različita medija, kao i potrebe za praćenjem modernih trendova gradnje i zadovoljenja strogih kriterijuma energetske efikasnosti, u pogledu složenosti, ovaj zadatak je predstavljao pravi izazov.

Sa željom da dođe do što kvalitetnijeg i sveobuhvatnijeg rešenja, iako to nije bila obaveza prema važećoj planskoj dokumentaciji, RTV je u saradnji sa Društvom arhitekata Novog Sada odlučila da raspiše Konkurs za urbanističko-arhitektonsko rešenje kompleksa RTV-a, za svoj novi dom na starom mestu - lokaciji koja se nalazi na Trandžamentu u Novom Sadu. Konkurs je trajao od 30. maja do 19. avgusta 2014. godine. Tokom trajanja konkursa, zbog veoma specifične tematike, a u cilju dobijanja što kvalitetnijih rešenja, organizovan je i kolokvijum u vidu javne rasprave, a učesnici su imali jedinstvenu priliku da se neposredno upo-

znaju sa procesom proizvodnje i emitovanja programa. Pristiglih 16 radova ocenjivao je žiri koji su činili predstavnici RTV-a, kao i arhitekta koje je delegiralo Društvo arhitekata Novog Sada.

Nakon konstruktivnog sučeljavanja stavova, sveobuhvatnog sagledavanja i vrednovanja, borbe između ideala i realnosti, želja i mogućnosti, žiri je doneo odluku da nagradi tri rada i otkupi još dva.

Prva nagrada dodeljena je autorskom timu koji čine Dragoljub Kujović, Riste Dobrijević i Danijela Milojević iz Beograda, druga autorskom timu koji čine Borislav Petrović, Ivan Rašković i Nikola Stojković iz beogradskog AGM, a treća autorskom timu firme „Eurogardi“ iz Novog Sada, koji čine Vesna Florić, Igor Šćepanović i Đorđe Pavkov.

Otkupljeni su radovi autorskog tima koji čine Dragan Marinčić, Nemanja Radusinović, Aleksandra Marinčić i saradnici iz Novog Sada, i autorskog tima koji čine Dejan Milanović, Milutin Cerović, Stefan Gašparović i Grozdana Šišović iz Beograda.

Radovi svih učesnika na ovom konkursu bili su izloženi u Studiju „M“ od 22. septembra do 10. oktobra, kada je održan i okrugli sto. Više o nagrađenim radovima, kao i ostalim učesnicima možete pronaći na sajtu Društva arhitekata Novog Sada (<http://www.dans.org.rs/>).

Setimo se da je kamen temeljac za RTV dom na Mišeluku postavljen 22. juna 1973. godine, a poslednji deo kompleksa od preko 23.000 kvadrata useljen je 1996. godine, da bi sve bilo uništeno 3. maja 1999. godine u NATO bombardovanju. Posle 15 godina učinjen je prvi korak ka realizaciji novog RTV doma. Sledeći korak biće izrada projektne dokumentacije za novu zgradu na starom mestu ■

Predsednik žirija:

1. Blažo Popović, savetnik generalnog direktora RTV.

Članovi žirija:

2. Jovan Bačić, pomoćnik gen. dir. RTV za tehniku i razvoj
3. Dalibor Bubnjević, član Upravnog odbora RTV
4. prof. dr Đorđe Ladinović, direktor Departmana za građevinarstvo i geodeziju, FTN, N.Sad
5. Dušan Miladinović, arhitekta, predsednik DaNS-a
6. dr Dubravka Đukanović, arhitekta
7. mr Darko Polić, arhitekta
8. Vladimir Ilić, arhitekta
9. Milan Đurić, arhitekta.

Zamenici članova žirija :

1. Vanja Kranjac, pomoćnik gen. dir. RTV za produkciju
2. Siniša Isakov, savetnik generalnog direktora RTV
3. Ružica Jovanović, arhitekta
4. Milan Kovačević, arhitekta.

Izvestilac žirija:

1. Milena Popov, arhitekta
2. Sandra Veselinov Kljajić, arhitekta
3. Marina Petrović, arhitekta.

Sekretar žirija:

1. Slavica Likić, arhitekta.

Prvonagrađeni rad,
Ilustracija © Dragoljub Kujović,
Riste Dobrijević i Danijela Milojević

Drugonagrađeni rad, Ilustracija © AGM

Trećenagrađeni rad, Ilustracija © Eurogardi

Dušan Prodanović

Impresije iz Hamburga

Na području urbanizma, arhitekture i građevinarstva Hamburg je izrastao u uzorno mesto i plodotvoran poligon za izučavanje najsavremenijih tendencija. Istovremeno, tu egzistira i duga graditeljska tradicija, njena bogata i raznolika baština.¹

Poslednjih godina autor teksta je u više navrata boravio u ovoj metropoli na vodi i u zelenilu, a proteklog leta nekoliko meseci. Iz široke game prostornih i inih komplementarnih atrakcija koje bi mogle biti od interesa za poslenike naše branše, naročito za mlade arhitekte i urbaniste, ili one koji te discipline tek studiraju, izdvojio sam trigram najaktuelnijih događanja koji predstavljaju sam vrh evropskog gradograditeljstva.

Više grada u gradu - izložba o daljem prostornom razvoju Hamburga

U centralnom holu Gradske kuće Hamburga krajem jula 2014. zatvorena je izložba o projekcijama urbanog razvoja ovog velegrada do 2030. godine. Postavku je krasio poetičan slogan: Više grada u gradu, a sve je urađeno zbog obaveze gradske uprave da građane detaljno informiše o ovom značajnom razvojnom projektu.

Ministarstvo za urbanizam i okolinu Senata2 je na niz panoa, uz dve audio-vizuelne prezentacije i tri štampana materijala različitog volumena, ponudilo meštanima grada na Elbi, Alsteru i reci Bile oficijelno viđenje dalje izgradnje i uređenja urbanih prostora i unapređenja kvaliteta života u ovoj metropoli.

Odlične publikacije su bile rafinirano dimenzionisane, tako da su građanima pružile jednu jezgrovitu i dve znatno šire informacije o svim najznačajnijim karakteristikama ove primerno odradene projekcije prostornog razvoja postojećeg (već) policentričnog miljea grada.

Na četiri strane, za ljude koji nisu dovoljno stručni, ili ne žele da čitaju duže teksto-

Fotografija © Dušan Prodanović, nekadašnji bunker pretvoren u solarnu elektranu.

ve, u devet tačaka su prezentovane glavne odrednice koje bi od Hamburga trebalo da načine uzorniji, kompaktniji, urbaniji i raznovrsniji grad, dodao bih, još sceničniji i poželjniji za stanovanje.

Drugi prilog, katalog naslovljen Zeleni, pravični, rastući grad na vodi, perspektive urbanističkog razvoja Hamburga, pruža građanima (na 72 strane) širu informaciju. U četiri osnovna poglavlja data su detaljna objašnjenja o najznačajnijim razvojnim linijama mesta.

Treća publikacija, velikog formata, napisana na 212 strana (mogla bi biti odličan udžbenik iz urbanizma), prezentuje sveobuhvatne stručne analize i nudi dodatna obrazloženja celokupnog koncepta iskazanog motom: Više grada u gradu, šanse za više urbanih kvaliteta na području stanovanja u Hamburgu. Tekst i mnoge ilustracije elaboriraju zvanične opservacije i stavove gradske uprave sadržane u pomenutih devet tačaka koje, ovde, figuriraju kao lajtmotivi o daljim projekcijama razvoja grada do 2030. Uvodne reči su napisali gđa Jutta

Blankau, senatorka (ministarka) za urbanizam i okolinu i prof. Jern Valter, glavni urbanista grada.

Data su dva scenarija porasta broja stanovnika. Prvi govori o 100.000 novih sugrađana, njih ukupno 1.850.000, a alternativa nudi 50.000 manje od navedenog ukupnog broja. Na osnovu dosadašnjih iskustava očekuje se otvaranje daljih 50 - 70.000 radnih mesta.

Gospođa ministarka je podsetila da se predviđa izgradnja 6.000 stanova godišnje, od toga 2.000 socijalnih za građane sa manjim primanjima. Hamburg će se i u tom opserviranom periodu graditi i razvijati na postulatima duboko ukorenjene slike o ovom mestu kao zelenoj metropoli na vodi koja stanovnicima pruža najviše standarde u pogledu kvaliteta života sa bogatom i raznovrsnom ponudom atraktivnih život(vor)nih prostora. Sve aktivnosti, vezane za dalju projekciju razvoja, slediće pomenuti moto: Više grada u gradu - šanse za više urbanih kvaliteta na području stanovanja u Hamburgu, odnosno paralelno će se delotvorno

sprovoditi i drugi slogan: Više grada u gradu – zajedno za više kvaliteta u slobodnim prostorima Hamburga (podvukao D. P.).

U vezi sa predloženom razvojnom projekcijom do 2030. godine, gradska uprava očekuje i insistira na širokoj javnoj debati sa mnogim plodotvornim diskusijama uz učešće svih relevantnih subjekata grada, odnosno želi se jedan kontinuirani zajednički rad za dobro svih građana.

Javne debate zahtevaju niz pozitivnih primera i slika. U pomenute (dve šire) publikacije te potrebe su zadovoljene bogatim ilustrativnim materijalima i detaljnim obrazloženjima, ističe g. J. Valter. U predloženoj promeni slike grada, te daljeg unapređenja kvaliteta života, neophodno je kooperativno učešće svih aktera: politike, uprave, stambene privrede (privatnika, reč je, ipak, o kapitalističkoj privredi), planera i stručnjaka najrazličitijih profila, kao i svih građana. Glavni urbanista ističe da je slogan: Više grada u gradu dugoročno usmerenje urbane politike Senata (gradske uprave) i očekuje se da taj moto bude glavno sinergetsko načelo za buduće plodotvorne diskusije u svim predstojećim aktivnostima.

Ovaj osvrt na izložbu nudi čitaocima pojedine akcente iz smernica koje se nalaze u devet baznih odrednica (i to onim redom kako ih je gradska uprava predstavila građanstvu), a mogli bi biti od interesa i koristiti za našu tekuću planersko-urbanističku praksu, i šire.

Hamburg je dobijao i dobijaće sve više i više na jedinstvenom urbanom karakteru; ostaće prepoznatljiva zelena oaza na vodi, kaže se u prvoj tački i dodaje da grad već sada poseduje specifičan, raznovrstan urbani milje. Cilj je da se putem isplaniranih zahvata zatečeni identiteti i karakteristike pojedinih delova grada međusobno čvršće prožmu i unaprede. Promene u gradovima su stalne, a „novo“ lice Hamburga bi trebalo da dobije visok stepen kvaliteta u svim (iz)građenim segmentima. U budućim projektima će sve biti tako postavljeno da ovaj lučki grad, strukturalno i svojom prepoznatljivom atmosferom, ostane ono što je za svoje stanovnike bio i do sada: zelena metropola na tri reke.

Tačkom dva se ističe da je svaki projekat nešto osobeno, novo, te da će se zahtevati kvalitetna rešenja: budući projekti treba da sadrže inovacije koje će biti inkorporirane u isplanirana područja. Postojeće vrednosti će se u svim njihovim modalitetima, nijansama poštovati i tretirati kao podsticajna osnova za nova rešenja. Samo takav pristup može jačati karakter i postojeću raznovrsnost sadašnje slike grada, odnosno ponuditi potreban spektar najkvalitetnijih rešenja.

Dalje se navodi da će različiti načini izgradnje doprineti rastu i u užem delu grada. Potrebno osećanje građana za izražajnim izgrađenim okvirima stanovanja biće realizovano i na osnovu kombinovanja različitih spratnih visina: ranijih, onih u skorijem vremenu sagrađenih i budućih, isplaniranih. Smatra se da mnogi delovi grada mogu dobiti nešto više zgrade. (Naravno, u pozadini takvih rešenja ne leže samo novi prostorni odnosi, kvaliteti, već i odgovarajući profit.)

Tačka četiri eksplicira potrebu za unapređenjem postojećih standarda u slobodnim prostorima u okviru manjih i većih ambijentalnih razmera, kao i na visokom nivou njihove upotrebne vrednosti. Ovo je značajan preduslov za podizanje nivoa kvaliteta stanovanja u još homogenijem Hamburgu. Svakodnevene potrebe su od centralnog značaja kako u javnim, tako i u privatnim slobodnim prostorima - citiram: Svaki centimetar se računa! Insistirace se na optimalnoj iskorišćenosti svih površina u gradu, a nove živopisne slike u prostorima se

moгу obezbediti i većim plasmanom krovnih bašti i terasa (uspešnih primera za to u gradu već ima). Podvlači se da saradnja urbanista, arhitekata i specijalnosti koje projektuju uređenja spoljnih prostora, tj. površina mora biti daleko čvršća, sinhronizovanija, a privatne i javne investicije biće u svemu dosledno sinergetski usklađene. Radiće se na snažnom inkorporiranju prirodnih resursa na području čitavog grada i na okrepljujućim mikro i makroambijentima mesta.

Sledeća poruka bi, u slobodnijem prevodu, glasila: Mešovitost, raznovrsnost - svuda! Socijalna izmešanost i najraznovrsnija iskorišćenost izgrađenih prostora je jedna od šansi budućnosti kompaktnijeg Hamburga. U zajednici, koja je u stalnoj promeni, stanovanje i rad, obrazovanje i slobodno vreme trebalo bi da budu još povezani, delotvorniji. Posebna pažnja će se obratiti na prizemlja čiji novi sadržaji, ili dodatno obogaćeni, treba da doprinesu životvornijim i propulzivnijim kvartovima. Na perifernim područjima valja koristiti ključna stajališta

Fotografija © Dušan Prodanović, jedna od mnogih promenada uz samu Elbu. Sa desne strane su objekti izgrađeni u kvartu Sandtorkai/Dalmanckai koji je prvi realizovan.

javnog saobraćaja kao fokalne tačke oko kojih treba izgraditi nove sadržaje kako bi i ti delovi grada dobili kvalitetnije strukture mogućeg sabiranja i interakcije građana.

Rasterećenje javnih prostora ulica i više kvaliteta u njima je naredna opšta odrednica. Prostori ulica bi, kao javna mesta i slobodni prostori, u budućnosti trebalo da ponude još veće mogućnosti boravka u njima. Na širem prostornom planu, a naročito u kvartovima, očekuju se reorganizacija i suptilnija rešenja za razne vrste saobraćaja, za bicikle, dečija kolica, automobile, motocikle manje snage, rolatore ... (Po mom mišljenju, bez obzira na velike tehničke i materijalne mogućnosti, te niz pozitivnih primera, probleme parkiranja u pojedinim starijim delovima grada neće biti lako rešiti, a sistem glavnih, veoma frekventnih saobraćajnica još će se teže privesti nekoj mirnijoj, idiličnijoj slici. Ipak, treba sačekati i videti!)

U Nemačkoj se vodi računa o energetske efikasnosti, tako da je sledeći princip logičan: nova energetska rešenja su pred gradom i velika šansa za korišćenje inovacija. Istaknute su tri glavne strateške promene - veća energetska efikasnost, osposobljenost celokupnog mrežnog sistema za budućnost i izgradnja obnovljivih izvora energije. Realizovani pilot-projekti u Hamburgu su se pokazali kao dobra iskustvena osnova za isplanirane ciljeve.

Pogled na planove kvartova, u tački osam, kaže da je valorizaciju gustine stanovanja (shodno postojećoj pravnoj regulativi) potrebno osvetliti na bolji način kako bi se omogućilo lakše sprovođenje najrazličitijih planiranih kvalitativnih promena u budućoj izgrađenoj sredini.

Zajedno za više grada u gradu - transparentnost, spremnost za dijalog i kontinuirana razmena mišljenja, vode ka većem kvalitetu života u gradu i dobitak su za sve. Kvalitet žele svi, ali se on kao zajednički zadatak može ostvariti samo u jednom diskurzivnom procesu. Dobra komunikacija i saglasnost sa susedstvom su jedno. „Morati“ - otvoreno, blagovremeno i lako razumljivo plasiranje isplaniranih promena u javnost je važan deo celokupnog procesa, kaže se u uvodnom delu devetog, završnog lajtmotiva.

Korisno je pomenuti da sociolozi u Hamburgu imaju stalnu radnu obavezu da u svim delovima grada redovno komuniciraju sa različitim starosnim kategorijama, odnosno da svoja istraživanja i saznanja dostavljaju planerima i arhitektima, a naravno, reč je o problemima, primedbama, sugestijama, potrebama, željama i dr. celokupnog stanovništva. Tu šemu prate i besplatne novine koje se štampaju za poje-

dine delove grada, a osnovne teme su najčešće vezane za urbanu problematiku, tj. za unapređenje kvaliteta stanovanja u nekom od kvartova. Naravno, ne treba zaboraviti ni doprinos raznih televizijskih kuća i njihovih programa vezanih za obradu lokalnih gradograditeljskih tema.

Internacionalna izložba građevinarstva, IBA Hamburg - nastaje novi Hamburg

Višegodišnja izložba pod ovim nazivom zasnovana je na velikom graditeljskom poduhvatu koji se odvija u okviru dalje prostorne ekspanzije Hamburga i vodi se pod sloganom Skok preko Elbe. Karakterišu je novoizgrađeni objekti na arealima lociranim u Vilhelmsburgu. To je južni deo grada, u osnovi, jedno veliko ostrvo. Radi se o ekspoziciji najrazličitijih inovativnih ostvarenja u urbanizmu i arhitekturi, koja, ujedno, odražava i kontinuitet internacionalnih izložbi ovog tipa.³

Za sve inovacije, koje se mogu videti u Vilhelmsburgu u razmeri 1 : 1, sagrađen je moderan informativni IBA punkt na atraktivnom pontonu IBA DOCK u Fedelu. Celokupna prezentacija i ponuđeni info materijali su impresivni.⁴ Obaveštenje o čitavom poduhvatu i objektima dato je u knjizi malog formata pod nazivom Putevi ka novom gradu. Nju dopunjava tridesetak manjih kataloga o nizu realizovanih građevina sa njihovim osnovnim karakteristikama. Na IBA DOCK-u su stalne video-prezentacije, info panoi, zatim makete itd., a sve se može naći i na internetu.

Na pitanje - da li su u urbanizmu i arhitekturi moguće inovacije, ceo areal i svi izgrađeni objekti daju potvrđan odgovor, afirmativan, interesantan. Sve realizovano se može lako obići i videti, ali, zbog disperzije, treba imati dovoljno slobodnog vremena.

Korisno je istaći i sledeće: sve aktivnosti na IBA DOCK-u su prerasle u samofinansirajuće zahvaljujući mnogim sponzorima koji su u tekućim aktivnostima pronašli značajan interes.

Veliki doprinos isplaniranim akcijama, vezanim za Skok preko Elbe, dala je izgradnja velelepne građevine Uprave za razvoj grada i okolinu grada Hamburga (Die Behörde fuer Stadtentwicklung und Umwelt - BSU), odnosno čin preseljenja ovog ministarstva na levu obalu Elbe. To je, trenutno, najupečatljivija arhitektura u Vilhelmsburgu i služi poseban prikaz.

Od ostalih realizovanih zgrada, ujedno i izložbenih, pomenuo bih samo dve.

Impresivna je bila rekonstrukcija ogromnog bunkera iz četrdesetih godina prošlog veka koji je pretvoren u solarnu energiju, tako da električnom energijom snabdeva okolni areal. Za arhitekta i statičara izrazito je edukativna video-prezentacija svih izvedenih radova na ovom objektu.

Posebnu pažnju posetilaca ove velike izložbe na otvorenom privlači stambena zgrada sa fasadnim panelima od stakla u kojima brboće voda, ako tako mogu da se izrazim. To je BIO - Algenhaus (Kuća sa algama) gde se uz pomoć algi i foto-sinteze odvijaju procesi zagrevanja vode u panelima, a time i cele zgrade. Ko može da tvrdi da u našoj branši nema i spektakularnijih noviteta?!

Smatram da je jedna ovakva inicijalna informacija o navedenoj IBA izložbi dovoljna za sve one koji su željni da, uz pomoć interneta, steknu nova (sa)znanja o najsavremenijim procesima u urbanizmu i arhitekturi, i to ne mala. Tom cilju je namenjeno i sledeće poglavlje.

Hafencity u Hamburgu - izlazak na Elbu

Hafencity u Hamburgu je trenutno najveći urbanistički i arhitektonski poduhvat u Evropi i poučan je primer za sve što je napisano u prvom poglavlju. Sličnih realizacija je na starom kontinentu bilo i ranije, ali ovde su u praksi primenjene i proverene najsavremenije planersko-projektantske i graditeljske metode, sabrana su mnoga dragocena iskustva. A može da se napravi i paralela sa projektom Beograd na vodi, u ovom trenutku samo u metodološkoj ravni.

U glavnom informacionom centru Hafencity, u velikoj sali omanje zgrade Kesselhaus, tokom 2014. godine građanima Hamburga je predstavljena izložba o dosadašnjim rezultatima planiranja i izgradnje ovog novog, najatraktivnijeg dela grada rađenog po najvišim standardima i sa širokom lepezom sadržaja. Na osam tabli, obostrano, tj. na 16 panoa, uz dodatni veliki zidni tablet sa devet urbanističkih planova, prikazan je celokupan postupak nastanka i razvoja ovog impresivnog zahvata sa kraćim istoriografskim osvrtom na ovaj poznati gradski lokalitet, nekadašnju luku.

Ideja o proširenju Hamburga na lokaciju Hafencity je novijeg datuma. Master-plan, kao plan budućnosti, usvojen je na Senatu grada 2000. godine i bio je proizvod internacionalnog konkursa. Tražila su se (i traže) vrhunska rešenja, a za ovaj plan se može reći da je dovoljno otvoren i za eventualne buduće najsavremenije inovacije.

Fotografija © Dušan Prodanović Fasada Elbphilharmonie, tik uz Elbu.

Areal Hafencity zauzima ukupnu površinu od 157 ha i podeljen je na nekoliko kvartova. To je, ujedno, proširenje najužeg dela Hamburga, i to za oko 40 %, a udaljen je samo 800 m od Gradske kuće, dovoljan podatak vezan za kvalitet lokacije.

Na bazi master-plana i urađenih urbanističkih planova/projekata za svaki kvart su bili sprovedeni internacionalni urbanistički i arhitektonski konkursi, tako da je kvalitet svih rešenja i izvedenog stanja na zavidnom nivou. Na konkursima su učešće uzimala najpoznatija imena iz sveta arhitekture. Sve je podređeno cilju da se napravi jedno uzorno i atraktivno stanište na reci, koje odiše svakodnevnim žuborom života.

Planirano je otvaranje 45.000 radnih mesta, izgradnja 5.000 stanova za oko 12.000 stanovnika, 10,5 km vodenih promenada, od toga, 1 km uz Elbu. Predviđena je izgradnja bruto spratnih površina od 2,32 miliona km², a celokupna investicija bi trebalo da iznosi 10,8 milijardi evra: od te sume 8,5 milijardi bi bile privatne, a ostalo javne investicije.

Napomene:

1. Samo jedan dobar primer, Kuća Čile (Chilehaus), arhitekta F. Hegera, izgrađena u periodu od 1922. do 1924.
2. Gradska uprava u Hamburgu nosi naziv Senat. Ministri su senatori, poslanici su članovi Senata. Prvi među senatorima nosi klasičnu titulu gradonačelnik.
3. Prema jednom od kataloga, internacionalne izložbe građevinarstva su svoju promociju započele u Darmštatu 1901. godine, na brežuljku

Na prvom izložbenom panou dominira moto: Mesta budućnosti u svetlu prošlosti i do poslednje table se prikazuje šta je sve u nekom od kvartova urađeno od 2000. ili 2001. godine, odnosno šta će se za većinu njih izgraditi do 2025. Tada se očekuje završetak ovog velikog projekta. Očigledan je ogroman kvalitativan pomak od dela grada koji je bio namenjen industriji ka izrazito gradskom miljeu, zelenim i vodenim površinama, ka osobenoj arhitekturi i odličnom parternom uređenju.

Početne informacije kreću od kvarta Sandtorkai/Dalmanckai (5,7 ha) koji je u celosti završen 2009, a prvi stanovnici su useljeni 2005. godine. Za sve areale data je veoma pregledna hronika razvoja svakog kvarta, tj. šta je sve urađeno i šta će tek biti, sa nizom grafikona, jezgrovitim opisima i fotosima ili slikama.

Nažalost, za ovu izložbu nije bio priređen prateći katalog. Izgleda da se računalo na stalnu postavku, tj. na impresivnu maketu u ovoj istoj sali sa nizom pratećih video-zapisa za svaki segment, sa niskom dodatnih detaljnih objašnjenja datih uz samu maketu.⁵ Organizatori izložbe su verovatno mislili i na odličan časopis Hafencity koji se publikuje dva puta godišnje i to na četiri jezika: nemačkom, engleskom, francuskom, a odnedavno i na kineskom. Tu su i druga dva lepa izdanja u formatu novina koje redovno prate sve inicijative, događanja i promene. Časopisi i novine se dele besplatno, tako da su građani izvanredno informisani. Naravno, tu je i niz drugih manjih informacija koje se odnose na razne tekuće aktivnosti kojih ima, gotovo, svakodnevno. U glavnom info centru moguće je kupiti i neka druga izdanja ili knjige koje obrađuju posebne tematske oblasti vezane za Hafencity. Tu spada i reprezentativna knjiga Hafencity Hamburg, das erste Jahrzehnt (posvećena desetogodišnjici izgradnje).

Arhitektonska ostvarenja su na zavidnom nivou i velika su izložba dela najpoznatijih autora na otvorenom. Svojim kvalitetom i oblikovnošću odskaču Filharmonija na Elbi

(Elbphilharmonie) Herzoga i de Merona, zatim, Sumatrankantor Erika van Egerata i stambena zgrada Marco-Polo-Tower, Beniš arhitekti. Svaki od ovih objekata zaslužuje da se detaljno prikaže.

Za Elbfirharmonie se već sada može reći da je izrasla u novi zaštitni znak Hamburga, bez obzira što se njen završetak očekuje 2016.

Tokom 2014. godine otvorena je nova zgrada Arhitektonskog fakulteta, tik uz Elbu. Na mene je veliki utisak ostavila njena biblioteka – tu nema šta nema. (Na istom nivou je i biblioteka Ministarstva za razvoj i okolinu u Vilhelmsburgu.)

Osim info punkta u kući Kesel, tu su još dva druga, gotovo na istom sadržajnom i estetskom nivou. Za Elbphilharmonie postoji zaseban informacioni centar, a organizuju se i posete građana ovom velelepnom objektu koji se užurbano završava. Takođe se neguje obilazak čitavog areala Hafencity.

Razvoj grada (Stadtentwicklung), urbanizam (Staedtebau) i arhitektura, urbanizam i urbanitet u Hafencity-ju i mnogo toga drugog su celokupnom građanstvu uzorno i naširoko prezentovani i na tome se, sa pravom, insistira. Ujedno, sve je postalo svojevrsna turistička atrakcija.⁶

Ovde je data samo jedna bazna informacija, a zbog kompleksnosti i značaja čitavog ovog poduhvata, ne samo za našu stručnu javnost, Hafencity zaslužuje nekoliko dubinskih tematskih osvrti. O tome, eventualno, nekom drugom prilikom, bez obzira što i na internetu postoji obimna informacija o ovom dragulju na Elbi!

Umesto zaključka: U mladim danima sam uradio dvoje poslediplomskih studija, a sve što sam pod stare video u Hamburgu, imenovao sam kao moje treće poslediplomske studije! Ovo navodim samo zato da bih još više podstakao interes za sve ono što ovde može da se vidi i nauči iz oblasti urbanizma i arhitekture ■

ovog grada nauke koji nosi ime Matildenhoe. Prema istom katalogu, sledeća izložba je bila čuveni Weissenhofsiedlung u Štutgartu. Autor teksta je u nekoliko navrata posećivao poznati areal izgrađen u jugendstilu na Matildenhoe i o tome je, pre nekoliko godina, napisao i jedan tekst za Kulturni dodatak lista Politika.

4. Moja internacionalna novinarska legitimacija redovno mi je pomagala da dobijem i više od onoga što se kao bazna informacija nudi građanima, naročito štampane materijale.

5. Zbog pomenutih razloga, za moju dokumentaciju sam fotografisao i delimično prepisao ceo izloženi materijal.

6. U razgovoru sa poznanicima svi ističu kako je do pre dvadesetak godina bilo malo turista u Hamburgu i to, uglavnom, poslovnih ljudi. Međutim, sada je ova metropola izrasla u veoma posećeno turističko mesto, grad u kome bi mnogi Nemci rado živeli.

Tijana Jakovljević

Parazitska arhitektura

Istorijski gledano, svaki period proizvodi određenu arhitekturu kao odraz specifičnog kulturnog, društvenog, ekonomskog i tehnološkog razvoja. Ono što se danas traži jeste promena tradicionalnih shvatanja korišćenja građevinskog prostora, kao i fleksibilnija i dinamičnija arhitektura.

U razvijenim zemljama „zrelije“ pristupaju problemu preopterećenog građevinskog zemljišta i prihvataju napredne trendove koji svojim razvojem daju kvalitetnija rešenja.

Fenomen parazitske arhitekture postaje svetska inovacija koja želi da zadovolji sve veće zahteve urbanizacije u već gustim gradskim područjima. Ime i osobine joj potiču iz prirode gde jedno biće živi na drugom biću. U prirodi neki paraziti su privremeni, neki trajni, neki štetni, neki poželjni u stvaranju simbioze. Parazitska arhitektura može biti fleksibilna i ponekad privremena struktura koja se „hrani“ postojećom infrastrukturom, ali i dugoročna arhitektonska intervencija koja transformiše izgrađenu strukturu - intervencija koja podrazumeva novi život starog objekta, ali ne u vidu puke renovacije, već novog života u umetničkom i tehnološko-funkcionalnom smislu.

Jedan od zanimljivih primera ovakve arhitekture jeste objekat „parazit“ izgrađen na krovu bivšeg industrijskog kompleksa Las Palmas u Rotterdamu. Ovaj objekat „parazit“ imao je za cilj da na inovativan način iskoristi oskudan urbani prostor i podari mu novi život.

Možda je ovaj naziv – parazitska arhitektura - previše grub, i možda je bolje govoriti o nekoj vrsti simbioze, jer se objekat „parazit“ i objekat „domaćin“ međusobno ne ugrožavaju i potpuno bi izgubili smisao ako bi pojedinačno nastavili svoju egzistenciju u prostoru.

Na projektu „Parasite office“ u Moskvi, arhitektonski biro ZA BOR je na vešt način uspeo da iskoristi zanemaren potencijal date lokacije integrišući objekat „parazit“ između dve slepe fasade stambenih zgrada, tako da dodatno ne opterećuje zemljište i ne remeti postojeće komunikacije ka unutrašnjem dvorištu bloka.

Pojedinačni primeri iz prakse pokazuju pozitivan rezultat ovakvog tipa nove organske arhitekture i novog načina gradnje. Međutim, ovaj vid stanovanja često podrazumeva

masovnu izgradnju objekta „parazita“ kako bi zaista odgovorio na postojeći problem.

Primer projekta parazitske strukture u Seulu predstavlja paradigmu arhitekture savremenog azijskog grada. Ovaj primer, za razliku od prethodnih, predstavlja pokušaj masovne primene parazitskih struktura, koje se kontrolisano razvijaju i šire po zadatom obrascu.

Projekat megalomanske parazitske strukture u Hong Kongu takođe unosi revoluciju u arhitektonske trendove. Maštoviti dizajn, delo je arhitektonskog biroa Urbanplunger. To je kompleks noćnog kluba i hotela, čija je cela struktura izdignuta iznad zemlje. Obešena struktura izdignuta iznad zelenih površina, oslanja se na obližnje zgrade, dobijajući konstruktivnu podršku. Upravo taj koncept je doveo do toga da se planirani objekat naziva „arhitektonskim parazitom“. Organske forme i principi, koji su do sada bili nepoznati ili nemogućući u tradicionalnom građevinarstvu, uz naučna dostignuća iz oblasti materijala i tehnologija postaju sve prisutniji. Prvo kao konceptualne ideje, a potom kao pravi projekti.

Postavlja se pitanje: kako kontrolisati masovnu izgradnju ovakvih struktura? Gde je granica? Problem i ograničenja za sprovođenje ovakvog vida intervencija u prostoru svakako predstavlja birokratija i ustaljena urbanistička praksa - urbanistički planovi koji se nedovoljno bave analizom specifičnih potencijala i mogućnosti (mikro) lokacija.

Za sada ne postoji jedinstven-univerzalan obrazac-plan za definisanje i kontrolu izgradnje ovakvih struktura, ni kod nas ni u svetu. U tom smislu, neophodno je novo tumačenje prostora i pojedinačno preispitivanje svih lokacija, i u užem i širem kontekstu, što, svakako, predstavlja novi izazov za arhitekta i planera u budućnosti. Ako su statističari u pravu, na Zemlji će živeti sve više i više ljudi, i velike su šanse da parazitska arhitektura „preuzme“ prostore između, iznad i ispod objekata. Ova ideja se sigurno može razmatrati kao jedno od ozbiljnih rešenja za pronalaženje alternativnih prostora za stanovanje. Parazitska arhitektura možda zvuči grubo, ali svakako predstavlja osveženje u građevinarstvu i urbanoj realnosti. Možda ne na početku, ali sigurno na kraju ovog veka ■

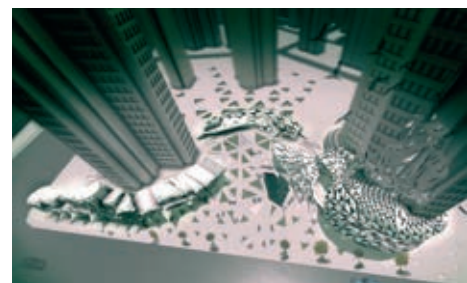
<http://www.kortekniestuhlmacher.nl/?q=node/9>

<http://www.archdaily.com/138151/parasite-office-za-bor-architects/>

<http://www.gradjevarstvo.rs/tekstovi/3635/820/parazitska-arhitektura-u-hong-kongu>

http://nikkiandarchi8.blogspot.com/2012_09_01_archive.html

Dušan Miladinović, Ivana Grozdanović, Smiljana Gigić, Duško Marković, Dr Biljana Vrbaški

Analiza krovnih vrtova i zelenih zidova

U postupku istraživanja načina za podizanje kvaliteta života urbanizovane sredine, odnosno prostora čije je uređenje usmereno urbanističkom planskom dokumentacijom, prepoznata je primena elemenata zelenila za uređenje fasada i krovova objekata, kao efikasan instrument za postizanje zadatih ciljeva. U tom smislu je, nakon izrađenih analiza javnih prostora, prostora za postavljanje spomenika i analize postavljanja javnih česmi, JP "Urbanizam" Zavod za urbanizam Novi Sad u toku 2014. godine izradio Analizu krovnih vrtova i zelenih zidova, kako bi se postavila osnovna baza za primenu ovih elemenata u našem okruženju.

U ovoj analizi su razmatrani različiti aspekti primene zelenih krovnih vrtova i zidova u savremenom arhitektonskom i urbanističkom projektovanju, sa osvrtom na istorijski razvoj, klasifikaciju, ekonomski aspekt i mogućnost primene. Evidentirane su i potencijalne lokacije za postavljanje krovnih vrtova na postojećim objektima sa ravnim krovom, koji su podeljeni po grupama u skladu sa preovlađujućom namenom, sve u cilju unapređenja kvaliteta života u Novom Sadu. Za ovaj segment analize utvrđen je prostorni obuhvat koji se mahom odnosi na područja u kojima preovladava višeporodično stanovanje. Utvrđene su i smernice za izvođenje krovnih vrtova na planiranim objektima, a po uzoru na evropsku i svetsku praksu u ovoj oblasti, predloženi su različiti mehanizmi stimulanja investitora i ostalih bitnih subjekata, kao i moguće mere, koje će podići svest o koristi, dobiti i isplativosti kako zelenih krovnih vrtova, tako i zelenih zidova. Sa ekonomskog aspekta, analizirana je isplativost ulaganja u zelene krovove, kao i korist od ovakvog načina uređenja. S obzirom na to da, još uvek, ne postoji konkretna zakonska regulativa koja se odnosi na ozelenjavanje krovova u Republici Srbiji, konstatovana je potreba za detaljnijom analizom u ovoj oblasti kako bi se utvrdilo da li je, i u kojoj meri, moguće date parametre pravno normirati.

Izgradnjom, poguščavanjem i širenjem urbanog područja, zelene površine se prenamenjaju, čime se znatno utiče na prirodno okruženje. Rast i razvoj gradova ne može se zaustaviti, ali se izvođenjem krovnih vrtova mogu

ublažiti prateći negativni efekti. Analizom su, između ostalog, predočene mogućnosti za povećanje kvantiteta urbanih zelenih prostora, jasno su definisani benefiti zelenih krovnih vrtova i zidova, utvrđene su smernice i obaveze koje je moguće implementirati u buduću plansku dokumentaciju i definisani su primenjivi primeri iz dosadašnje prakse.

Metodologija vrednovanja objekata po raznovrsnim kriterijumima održive izgradnje definiše se preko različitih sistema sertifikacije, složenih mehanizama procene koji uključuju brojne kriterijume ekološke, ekonomske i društvene održivosti. Metodološki proces se bazirao i na konceptu ispitivanja mogućih lokacija u urbanom prostoru Novog Sada, podobnih za izvođenje zelenih krovnih vrtova.

Generalno, pod terminom „zeleni krov“ podrazumeva se izgrađena površina koja je u potpunosti ili delimično prekrivena biljnim materijalom. Prelaz između klasičnih zelenih krovova i krovnih vrtova čini modularni sistem, gde se biljni materijal donosi u već gotovim modulima i postavlja direktno na površinu krova. Pored zelenih krovova, krovnih bašti i modularnih sistema, moguće je u praksi ozeleniti krovnu površinu kombinacijom prethodne tri kategorije. Slično kao kod krovnih vrtova, pod terminom zelenih zidova podrazumevaju se vertikalni delovi objekta (unutrašnji ili spoljašnji) koji su delimično ili potpuno prekriveni biljkama. Vertikalne bašte, živi zidovi, zeleni zidovi, zelene fasade, vertikalni vrt, biozidovi – nazivi su koji se koriste za slične sisteme vertikalnog ozelenjavanja.

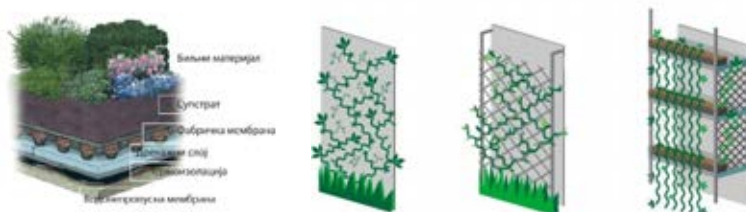
Prema načinu korišćenja i vrsti zelenila, zelene krovove delimo na: ekstenzivne, poluintenzivne, intenzivne i masivne. Osnovni činiooci, zajednički za sve tipove zelenih krovova, su: vegetacija - biljni materijal, supstrat, filterski sloj - geotekstil, drenažni sloj, zaštitni sloj - mehanička zaštita tokom izvođenja, zaštita od korenja, razdelni sloj - termoizolacija i hidroizolacija. Osnovne ra-

Zeleni zid na objektu u Barseloni
Vrtić u Vijetnamu

Desno: Karakteristični slojevi
zelenih krovova

Različiti načini izvođenja zelenih
zidova

zlike u izvođenju krovnih vrtova odnose se na debljinu sloja supstrata, a samim tim i na vrste biljnog materijala koje će biti upotrebene, kao i na izbor odgovarajućeg drenažnog sloja.

Tehnologija vertikalnog ozelenjavanja podjeljena je u dve osnovne kategorije: zelene fasade i living walls tzv. žive zidove. U primeni zelenih fasada biljke penjačice prekrivaju objekat spolja, oslanjajući se direktno ili preko specijalno dizajniranih potpornih struktura postavljenih na zidove. Sistemi koji se najčešće koriste pri formiranju zelenih fasada su: modularni mrežasti panel-sistem i sistem kablova i mreža. Za sistem living walls (tzv. živi zidovi) karakteristično je da se koriste prethodno uzgajane biljne forme koje su dostigle željeni stadijum razvoja. Razlikuju se dva načina izvođenja, i to: Modular Living walls (modularni živi zidovi) i Vegetated Mat Wall (platna sa biljnim materijalom).

Krovne vrtove moguće je podeliti prema već definisanim smernicama iz oblasti pejzažne arhitekture i to na tri stila uređenja vrtnih površina: geometrijski, slobodan i mešoviti (organski).

U izbor biljnih vrsta za objekat koji se projektuje poželjno je uključiti najvrednije autohtone vrste, ali i alohtone biljke, ukoliko podnose date uslove sredine. Izbor konkretnih vrsta zavisi od načina uređenja zelene površine i tipa zelenog krova, pri čemu je posebnu pažnju potrebno obratiti na njegovu statičko opterećenje. Analizom je definisano i foto-dokumentovano 60 biljnih vrsta pogodnih za horizontalno i vertikalno ozelenjavanje, sa posebnom naznakom vrste krova na kojoj je moguća njihova sadnja.

Da bi mogla da se proceni isplativost ulaganja u zelene krovove, neophodno je sagledati sve koristi, kao i troškove vezane za njihovu implementaciju i održavanje. Međutim, najveći deo potencijalnih koristi od zelenih krovova, kao što je, na primer, poboljšanje biodiverziteta u urbanim sredinama, neopipljive su i teško merljive kategorije u ekonomskom smislu. Analizom je obuhvaćen i proračun cene opisanih tipova zelenog krova po jedinici mere, odnosno povećanje cene konstrukcije po etažama. Veoma bitan element prilikom izgradnje krovnog vrta jeste očuvanje stabilnosti krova, samim tim i objekta, i strukture ispod vrta. Mogućnosti koje pruža krovna konstrukcija u velikoj meri nameće i tip ozelenjavanja. U odnosu na osovinski razmak nosećih elemenata, namene objekta, kao i ukupnog opterećenja noseće konstrukcije krovne etaže, procenjeno je za koliko je potrebno povećati količinu betona i čelika pri izvođenju zelenog krova. Kao ekonomske mere za podsticanje uređenja zelenih krovova, definisane su sledeće: uvođenje regulatornih mera, formiranje posebnog fonda, uvođenje javno-privatnog partnerstva, subvencionisani krediti i dr.

Pored generalnih prednosti primene zelenih krovova i zidova, koje se odnose na poboljšanje mikroklimatskih uslova u okruženju objekta, poboljšanje termičkih svojstava objekta, povećanje estetskog kvaliteta prostora i povećanje cene nepokretnosti, sa ekonomskog aspekta koristi od

implementacije zelenih krovova su nedovoljne da pokriju nivo troškova njihove instalacije. Na osnovu toga može se očekivati da će, bez odgovarajućih podsticaja ili obaveza, kao i usvojene zakonske regulative, primena zelenih krovova i dalje ostati mala. U tom smislu, ključna je uloga grada kako bi se obezbedio podsticaj za njihovu realizaciju. Nakon analize svih relevantnih parametara, može se zaključiti da je ekstenzivne i poluintenzivne vrtove moguće primeniti na objektima veće spratnosti, a da je intenzivne i masivne krovne vrtove moguće primeniti na objektima koji su delimično ili potpuno ukopani. Imajući u vidu klimatske karakteristike analiziranog područja, posebna pažnja mora se usmeriti na održavanje sistema zelenih krovova nakon realizacije. Ova analiza predstavlja bazu za primenu krovnih vrtova i zelenih zidova, a dalji razvoj ove ideje moguće je sprovesti izradom detaljnije analize za određenu kategoriju objekata. Preporuka je da predmet tog dokumenta budu javni objekti, s obzirom da će na taj način biti uključeni svi relevantni činioци nadležni na nivou grada i da će u tom slučaju postojati veća mogućnost da planirane aktivnosti budu na terenu i realizovane. Paralelno sa navedenim aktivnostima, potrebno je, inicirati, na nivou lokalne samouprave, donošenje odgovarajućih akata: strategije, akcionih planova, propisa koji regulišu subvencionisanje prilikom izgradnje zelenih krovova i zidova i sl.

Sumirajući sve navedene stavove, može se zaključiti da je za uspešnu implementaciju navedenih elemenata potrebno sprovesti niz sinhronizovanih aktivnosti, od definisanja odgovarajućeg pravnog okvira, preko odgovarajućih ekonomskih mera, do uticanja na promenu svesti korisnika ukazivanjem na prednosti zelenih krovova. Ova analiza predstavlja početni korak u istraživanju ove teme i otvara vrata novim izazovima u cilju postizanja dodatnog kvaliteta našeg okruženja ■

Umetnička galerija u Bonu
 Gradska kuća, Čikago
 Poslovna zgrada u Vankuveru
 Porođična kuća u Saitami, Japan
 Gore levo: Krov višeporođične zgrade, Australija
 Dole levo: Bašta na krovu objekta, Bruklin, Njujork

Vladimir Mitrović

In memoriam: arhitekta Dušan Krstić (1938–2014)

U sredu 30. jula preminuo je istaknuti novosadski arhitekta i profesor Dušan Krstić. Po bogatom obrazovanju i sjajnoj projektantskoj karijeri, Krstić je pripadao drugoj generaciji posleratnih vojvodanskih arhitekata koji su aktivno stvarali i unapređivali urbani život u Novom Sadu više od tri decenije. Već sa prvom serijom objekata, nastalom oko 1970. godine, privukao je pažnju ondašnje arhitektonske kritike. Zgrada Društvenog doma, danas sedište apotekarskih ustanova, na Satelitu, nalazi se u svim ozbiljnijim pregledima savremene arhitekture u Srbiji i Vojvodini.

Potom, naredna četvrt veka, kao vodeći projektant arhitektonskog biroa Projekat 76 novosadskog "Neimara", Krstić projektuje poslovne zgrade i posebno stambene zgrade, pa i čitave delove naselja – južne blokove Limana I (1975-1980) i Limana II (1983), kao i zgrade na Bulevaru oslobođenja (1988), Novom naselju (1991) i Limanu III (1996-2001). Ovaj impozantni niz stambenih objekata imao je zajednički imenitelj – Krstićev veliki rad i humanistički pristup savremenom stanovanju, i sa praktične i sa teoretske strane.

Na poziv Ranka Radovića 2001. dolazi na mesto vanrednog profesora na Departmanu za arhitekturu i urbanizam FTN, gde prenosi svoja bogata projektantska i istraživačka iskustva. Kao profesor, saradnik i sagovornik, Krstić je bio zainteresovan, mudar i odmeren intelektualac, koji je i pažljivi slušalac. Blaga narav i ozbiljnost i složenost projektantskih poslova koje je izveo,

u njemu su stvorili neki unutrašnji mir. Svečan kompleksnosti arhitektonskog poziva, neprestano je istraživao, projektovao i povremeno pisao. Njegova arhitektura se može označiti i kao vrhunac kraja modernističkog pokreta, kao njegova labudova pesma, a ujedno i kao najsvetliji trenutak vojvodanske arhitekture druge polovine XX veka. Dušan Krstić je nosilac brojnih stručnih i društvenih nagrada i priznanja, a njegova dela su izlagana na više izložbi u zemlji i inostranstvu. Društvo arhitekata Novog Sada mu je 2002. priredilo retrospektivnu izložbu u Galeriji Matice srpske, povodom dodele Tabakovićeve nagrade, kada je detaljno zabeleženo i prikazano njegovo bogato arhitektonsko stvaralaštvo. Krstićevi objekti, kao najbolji primeri savremene regionalne arhitekture, ali i tekstovi, istoriografski i pedagoški rad, ostaće da svedoče o postojanju i delu jednog vrsnog, pa i vrhunskog arhitekta.

Dušan Krstić (Novi Sad, 25. decembar 1938 – 30. jul 2014)

Biografija i bibliografija

Studirao je na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu (1957-1962). Karijeru arhitekta započeo je u Projektnom zavodu Vojvodine (1962-1971), potom je kao projektant bio angažovan u Zavodu za fizičku kulturu (1971-1974) i "Novotehni" (1974-1976). Od tada do 2001. vodeći je arhitekta projektnog biroa Projekat 76 novosadskog "Neimara". Na Arhitektonskom fakultetu Novosadskog univerziteta radio je kao vanredni profesor (2001-2005). Arhitekta Krstić se posebno istakao na području stambene arhitekture dajući značajan praktični i teoretski doprinos razvoju kolektivnog stanovanja u Vojvodini. Već prvim izvedenim objektima radničkog naselja u Ledincima (1968) privukao je pažnju jasnim modernističkim stavom, te funkcionalno osmišljenim sadržajem. Kao i na Osnovnoj školi u Erdeviku (1970), primetan je uticaj arhitektonskog brutaliz-

ma ublaženog upotrebom opeke kao tradicionalnog graditeljskog materijala. Zgrada Društvenog doma u Novom Sadu (1970) odmah je po izgradnji primećena kao izrazito autorski rad u kome na tradicijama funkcionalističke arhitekture Krstić uspešno kombinuje fugovanu opeku i sirov beton, dajući objektu izraženu plastičnost dramatikom fasada. Naglašena vertikalnost u komponovanju arhitektonskih masa, glavna je odlika Dečje bolnice u Novom Sadu (1971), kojom autor okončava svoju neomodernističku fazu projektantskog delovanja. Sličnom misaonom korpusu pripadaju i konkursni projekti za robnu kuću u Novom Sadu, sportski centar u Veterniku i Dom omladine u Zrenjaninu (1971-73). Stambeno naselje Liman I (1975-80) jedinstvena je arhitektonska celina u kojoj autor razrađuje svoje teoretske koncepte stambenih jedinica. U projektima poslovnih objekata, Privredna banka (1988) i poslovna zgrada AIK i Poljobanka (1989) na Bulevaru oslobođenja u Novom Sadu, plastičnost arhitektonskih masa izbija u prvi plan. Stambene zgrade iz devedesetih godina odlikuju se realnom, internom fleksibilnošću stambenih jedinica, dok su sami objekti građeni uglavnom opekom naglašenih fasadnih erкера i ugaonih vertikalala. Arhitekta Krstić je članke, studije, kritike i recenzije objavljivao u više stručnih časopisa (Arhitektura i Urbanizam, ČIP, Arhitektura, DaNS) i dnevnih novina (Politika, Dnevnik). DaNS mu je 2002. priredio retrospektivnu izložbu u Muzeju Vojvodine povodom dodele Tabakovićeve nagrade za arhitekturu.

Ostala dela:

Hotel "Novi Sad" (1981), stambeni blokovi – Liman II, jug (1983), stambena zgrada na Bulevaru oslobođenja (1985), stambena zgrada u Ul. Jovana Hranilovića (1990), stambeni blok VIII na naselju Bistrica (1990), stambeni blok IV na naselju Bistrica (1991), stambene kule B1 i B2 sa aneksom na naselju Bistrica (1992), stambeno-poslovna zgrada u Rumenačkoj ulici (1996), stambene zgrade na Limanu III (1997-2000).

Odabrana bibliografija

D. Krstića:

Prilog biografiji Nikole Dobrovića, Arhitektura i Urbanizam, 56-57, 1961; Nove tendencije u arhitekturi SAD, Polja, 124, 1969; Paul Rudolph, Polja, 131-132, 1969; Sećanje na F. L. Wright-a, Arhitektura, 106, Zagreb, 1970; Centar MZ u Novom Sadu, Arhitektura i Urbanizam, 66, 1970; Psihološki uticaj na arhitektonsko obrazovanje, Saopštenje Arhitektonskog fakulteta u Beogradu, 2, 1971; Novo u arhitekturi Novog Sada, Politika, 30. septembar 1978; Spomen na arhitektu Đorđa Tabakovića, Dnevnik, 10. decembar 1981; Predlog modela za vrednovanje kvaliteta projekata stanova i stambenih zgrada, Novi Sad, 1981; Arhitektura kao likovni jezik, Dnevnik, 4. april 1982; Kulturni gest u Novom Sadu koji obavezuje (arh. Đ. Tabaković), Arhitektura i Urbanizam, 90-91, 1983; Realizacija novosadskih arhitekata 1989-1994, DaNS, 9-10, 1994; Vrednovanje u stanovanju, DaNS, 13-14, 1995; Kvalitet izgrađenog prostora Novog Sada, DaNS, 20-21, 1997; Prilog koncepta stana veće fleksibilnosti, simpozijum, Beograd, 1997; Problemi arhitektonskog obrazovanja, DaNS, 22, 1998; Nikola Dobrović u Novom Sadu, DaNS, 22, 1998; "Svetozar Miletić", konkursni rad grupe autora, otкуп, DaNS, 22, 1998.

Bibliografija:

Z. Manević, Daleki odjeci brutalizma, Umetnost, 17, 1969; Z. Manević, Srpska arhitektura 1900-1970, Beograd, 133-134, 1972; Z. Manević, Osnovna škola u Erdeviku, IT novine, 9. februar 1973; Katalozi sremskomitrovačkih Salona arhitekture u Vojvodini, Sremska Mitrovica, 1977, 1981, 1985, 1989, 1993; S. Jovanović, Novosadska arhitekturna kronika, Sinteza, 41-42, 1978; S. Jovanović, Arhitektura u Vojvodini – sedamdesete godine, Arhitektura, 176-177, Zagreb, 1981; S. Jovanović, Arhitektura u Vojvodini, realizacija prethodne decenije, Polja, 277, 1982; A. Brkić, Znakovi u kamenu (Srpska moderna arhitektura 1930-1980), Beograd, 246-247, 1992; Realizacija novosadskih arhitekata 1989-1994, DaNS, 9-10, 1994; S. Jovanović, Dušan Krstić, arhitekta, Enciklopedija Novog Sada, 12. sveska, Novi Sad, 1999; V. Mitrović, Promenljiva struktura stana – intervju, Arhitektura, 24, 1999; V. Mitrović, Arhitekta Dušan Krstić, Katalog retrospektivne izložbe, DaNS, Novi Sad, 2002; V. Mitrović, Arhitektura XX veka u Vojvodini, Novi Sad, 277-280, 288-291, 367, 2010. ■

Uredništvo DaNS-a

In memoriam: Profesor Dr Svetlana Vuković (1940 - 2014)

Profesor dr Svetlana Vuković rođena je 18.8.1940. godine u Beogradu. Upisala je studije arhitekture 1959. godine, a diplomirala 1964. na Arhitektonskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, projektantski smer. Poslediplomske studije, smer urbani sistemi, završila je na Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu, a magistarsku tezu odbranila 1980. godine. Doktorsku disertaciju iz oblasti proizvodnih sistema u građevinarstvu odbranila je na Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu 1989, a 1994. izabrana je za vanrednog profesora iz oblasti prefabrikacije, montaže i industrijalizacije građenja na istom fakultetu.

Godine 1999. izabrana je za redovnog profesora za nastavne predmete Prefabrikacije betonskih elemenata i Proizvodni sistemi i građevinske mašine na Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu. Od 1996. do 2002. godine bila je šef Katedre za proizvodne sisteme u građevinarstvu. Bila je na funkciji predsednika Komisije za građevinarstvo, arhitekturu i prostorno planiranje Naučno-nastavnog veća Univerziteta u Novom Sadu i član iste komisije.

Profesionalna orijentacija prof. dr S. Vuković obuhvatala je oblast tehnologije i organizacije građenja i upravljanja projektima i građenjem, dok njenu užu naučnu oblast čine prefabrikacija, montaža, industrijalizacija građenja, zgradarstvo i arhitektonske konstrukcije. Prof. dr S. Vuković je bila u radnom odnosu u privredi od 1964. godine gde je, radeći kao projektant, šef gradilišta, a zatim i šef tehničke pripreme i projektnog biroa i samostalni projektant na poslovima planiranja i projektovanja, stekla neophodno stručno iskustvo.

Godine 1977. izabrana je za asistenta na Fakultetu tehničkih nauka, Institutu za in-

dustrijsku gradnju u Novom Sadu gde je radila do penzionisanja 2007. godine kao profesor u nastavi, naučno-istraživačkom radu i na saradnji sa privredom.

Dugogodišnjim radom, kao član uredništva u periodu od 1993. do 1998. godine i kao glavni urednik časopisa DaNS, znatno je doprinela njegovoj afirmaciji. Časopis DaNS je u njenom uređivačkom mandatu dobio Oktobarsku nagradu Novog Sada. Bila je član CIB-a (International Council for Building Research, Studies and Documentation) gde je aktivno radila u nekoliko tehničkih komisija. Bila je regionalni koordinator za centralnu Evropu Komisije CIB W-63-Affordable Housing.

Profesor dr S. Vuković je bila priznati stručnjak i ekspert tadašnjeg Saveznog ministarstva za razvoj i životnu sredinu. Svoja bogata stručna istraživačka iskustva ugradila je u nastavni proces, omogućujući tako studentima savremena znanja iz oblasti kojima se bavila. Bila je mentor u brojnim diplomskim radovima na smeru građevinarstvo i smeru arhitektura, kao i većem broju magistarskih radova i doktorskih disertacija.

Objavila je dve knjige kao autor, a u pet knjiga je koautor. U inostranstvu je objavila poglavlja u četiri knjige i brojne radove u saopštenjima i zbornicima na domaćim i međunarodnim stručnim skupovima.

Prof. dr S. Vuković ispoljila je veliki interes za izdavačku delatnost Instituta za industrijsku gradnju, kao i organizaciju naučnih skupova koje je organizovao Institut.

Bila je recenzent većeg broja knjiga i članaka u zbornicima radova i časopisa u oblastima kojima se bavila ■

Nastanak i razvoj stambenih palata i vila u Vojvodini oblikovanih u stilu secesije krajem XIX i početkom XX veka

Autor: Bogdan M. Janjušević
Izdavač: Fondacija akademije Bogumila Hrabaka za publikovanje doktorskih disertacija i Vojvodanska akademija nauka i umetnosti, Novi Sad, 2014.
[208 str., ilustr., 23 cm]

Knjiga "Nastanak i razvoj stambenih palata i vila u Vojvodini oblikovanih u stilu secesije krajem XIX i početkom XX veka" predstavlja prilagođenu doktorsku disertaciju Bogdana M. Janjuševića. Ova naučna studija se bavi rezidencijalnom arhitekturom u Vojvodini oblikovanom u stilu secesije, od pojave njenih prvih oblika u poslednjoj deceniji XIX veka do gašenja ovog arhitektonskog stila 1914. godine. Dr Janjušević knjigom proširuje znanja i pruža detaljniji uvid u arhitekturu stambenih palata i vila ove epohe u Vojvodini, kao i njihov doprinos procesu urbanizacije početkom XX veka.

U uvodu autor ukazuje na pojavu novog stilskog izraza, secesije, koji se rađa u različitim delovima Evrope kao rezultat razvoja građanske svesti, kao i znatnih demografskih i tehnoloških promena koje se dešavaju u Evropi krajem XIX i početkom XX veka. Nakon uvodnih razmatranja, u knjizi su detaljno analizirane četiri stambene palate koje predstavljaju prve objekte sa elementima secesije i koje nagoveštavaju ovaj arhitektonski stil u Vojvodini. Autor potom predstavlja najznačajnije pojedinačne primere stambenih palata i vila u Vojvodini u duhu secesije između 1900. i 1914. godine i analizira opšte karakteristike ove arhitekture. U zaključku, autor potvrđuje početne hipoteze i ukazuje da se secesija u Vojvodini, uprkos udaljenosti od značajnih evropskih centara, razvija kad i u drugim evropskim gradovima, kao i na značaj raznovrsnosti ovog stilskog izraza u Vojvodini, koji nastaje kao posledica delovanja arhitekata koji su formirali svoj stil u različitim sredinama i pod različitim uticajima.

Knjiga predstavlja prvo sistematizovano istraživanje na temu stambene arhitekture secesionističkog stila u Vojvodini i teži da informiše naučne krugove, kao i širu javnost o novim saznanjima iz ove nedovoljno istražene oblasti. Dr Janjušević knjigom podstiče dalja istraživanja istorije arhitekture ovog perioda i ukazuje na potrebu dalje valorizacije graditeljskog nasleđa u Vojvodini.

Miloš Gubić

Žene u arhitekturi - Savremena arhitektura u Srbiji posle 1900.

Grupa autora
Izdavač: Centar za arhitekturu Beograd, 164 str., ilustracije, 20 cm, Beograd, 2014 (ISBN 978-86-918375-0-1)

Knjiga "Žene u arhitekturi" je konačan proizvod projekta koji je pokrenuo Centar za arhitekturu Beograd (CAB) 2013. godine, u cilju promocije uloge žena arhitekata u Srbiji. Prateći savremene trendove koji daju prednost inkluzivnosti i održivosti (naspram ekskluzivnosti i idealizma), projekat je imao za cilj redefinisavanje uloge i doprinosa žena u arhitektonskom stvaralaštvu u našoj sredini. Knjiga je koncipirana kao niz razgovora i stručnih biografija domaćih autorki koje su, kroz razmišljanja o arhitekturi, projektovanje i realizaciju objekata u zemlji i inostranstvu, dale izuzetan doprinos struci. Prikazi ukazuju na veoma široko polje delovanja, od dominantno projektantskog, do planerskog, istraživačkog, i kulturno i društveno angažovanog. Urednici knjige, nakon jasno definisanog misaonog okruženja svoje savremene teme na početku, hronološki prikazuju razvoj arhitektonske misli i stila kroz XX i početak XXI veka u Srbiji, iz ženske perspektive. Zajedno sa urednicima, saradnici u istraživanju su arhitekate i istoričari umetnosti mlade generacije. Knjiga je deo aktivnosti Centra za arhitekturu Beograd (www.cab.rs), koji je, uz druge arhitektonske i urbanističke teme, pažnju posvetio i ovom važnom aspektu stvaralaštva, šireći vidike ne samo u okviru struke nego i na polju opšte kulture u Srbiji.

Darko Polić

Stručna monografija – "Model tipskog suda"

U okviru programa "Unapređenje dostupnosti pravde u Republici Srbiji", koji u Srbiji realizuje Vlada Kraljevine Norveške zajedno sa Ministarstvom pravde Republike Srbije, Visokim savetom sudstva i sudovima u Republici Srbiji, uspešno je završen jedan od centralnih projekata programa unapređenja pod nazivom "Model tipskog suda".

Zbog stvarnih potreba za standardima pri planiranju, programiranju i projektovanju novih ili rekonstrukciji postojećih sudskih objekata, međunarodna organizacija IMG_The International Management Group je putem donacije Ministarstva spoljnih poslova Kraljevine Norveške inicirala ideju i u saradnji sa Visokim savetom sudstva, Ministarstvom pravde RS i ekspertima iz oblasti arhitekture i tehnologije priredila stručnu monografsku publikaciju pod nazivom: "Uputstvo za definisanje modela tipskog suda za Osnovni i Viši sud Republike Srbije", koja je u decembru 2014. i januaru 2015. godine (verzija na engleskom jeziku) objavljena i nakon usvajanja postala zvaničan dokument Ministarstva pravde RS i Visokog saveta sudstva.

Na 658 stranica, "Uputstvo" posebno obrađuje teme koje se kao pojedinačne celine u ukupnom dokumentu izdvajaju na: programske zahteve, prostorne standarde i uslove, tehnološka rešenja, instalacije i sisteme. "Uputstvo" postavlja programske i prostorne standarde i obrasce po kojima se, programski i prostorno, može efikasno definisati celovita struktura Osnovnog i Višeg suda Republike Srbije.

Na izradi "Uputstva" učestvovalo je ukupno 13 stručnjaka i šest saradnika. Rukovodilac programa: Halvor Gjengsto Rukovodilac projekta: Zdravko Jovičić

Autorski tim: Glavni konsultant: Zoran Abadić Konsultanti: Jelena Bogosavljević, Dušan Milovanović, Jelena Zagorac, Mirjana Lučić, dr Miomir Mijić, Nenad Mutavdžić, Slaviša Pantelić, Dragan Vukojević, Aleksandra Pavlović, Zorana Sekulović, Aran Teodorčević, Marko Teodorčević, Dušan Pačić i dr Goran Mandić. "Uputstvo" je u štampanoj i elektronskoj formi objavljeno posebno na srpskom i engleskom jeziku.

Srdan Zorić

HALY

HALY

Ocelová konstrukce

HALY

Železobetonová konstrukce

HALY

Kombinace konstrukcí

Ocelove konstrukce Ltd. Czech Budejovice was founded in 1996 and has many years experience in the manufacture and installation of steel structures, buildings and balconies. Its scope is international. Has the necessary technical background and space for production and complex mechanical equipment for assembly hall systems and locksmith products.

High competence of management and professional staff creates prerequisites for high quality of work.

Since its inception, the company focuses on core activities and their further professional development.

Custom manufacturing steel buildings program has been completed on behalf of the company ASTRON, one of the world's leading manufacturers hall systems.

We are one of the largest manufacturers of steel hanging balconies in a wide range of species and their accessories for residential homes.

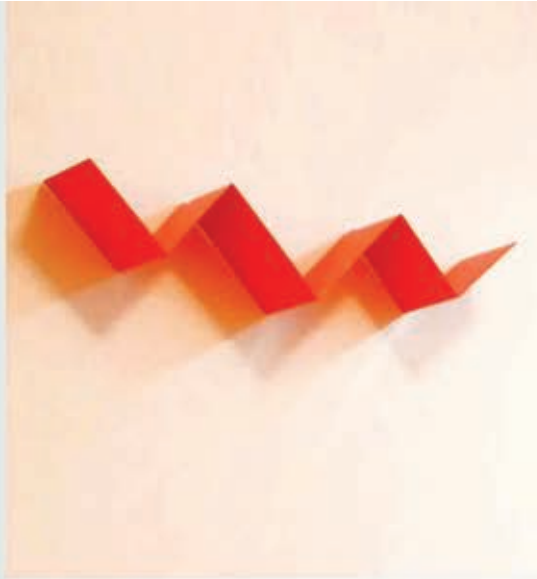
One of the top priorities of the company's continuous efforts to improve production quality using modern technology, the introduction of quality management system of the company and its economy award of ISO 9001, 14001 and 18001.

Ocelové konstrukce s.r.o., U Pily 591, Nové Vráto, 370 01 České Budějovice,
tel.: +420 387 425 301, mobil:+420 724 478 578, e-mail: info@okcz.cz
Více se dozvíte o naší společnosti a produktech na internetových stránkách

www.okcz.cz

KREATIVNI DAROVI
 AUTOR:VASO KRČMAR DIA
vvk@neobee.net

55

ГОДИНА
ЈП "УРБАНИЗАМ"

- ПРОСТОРНО И УРБАНИСТИЧКО ПЛАНИРАЊЕ
- ИЗРАДА СТУДИЈА И АНАЛИЗА
- УТВРЂИВАЊЕ УРБАНИСТИЧКИХ УСЛОВА
- ИЗРАДА СТРАТЕШКИХ ПРОЦЕНА УТИЦАЈА
НА ЖИВОТНУ СРЕДИНУ

ЈП "УРБАНИЗАМ"
ЗАВОД ЗА УРБАНИЗАМ
НОВИ САД

Бул. Цара Лазара 3/III, Нови Сад
021 / 4802-199, 021 / 4802-111
www.nsurbanizam.rs
office@nsurbanizam.rs

